Biełaruski Kalendar
SWAJAK
na 1919 hod.

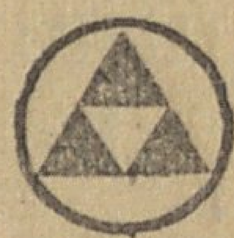
Wydawiectwo W. Łastoŭskaho.

WILNIA — — Drukarnia M. Kuchty. — — 1919

Zur Verbreitung im Gebiet des Oberbefehlshabers Ost und zur Ausfuhr zugelassen. Buchprüfungsamt Ob. Ost".

Biełaruski Kalendar
SWAJAK
na 1919 hod.

Wydawiectwo W. Łastoŭskaho.

WILNIA 1919.

Drukarnia M. Kuchty.

Hod 1919 zwyčajny maje 365 dzion.

Astrolohičnyje prymiety hodu.

Hod 1919 znachodzicca pad znakam Sonca. Planecie soncu prynaležny atrybuty žyćcia, siły i sławy; dwa aspekty dobryje i trejci błahi. Ludzi jakije rodziacca pad hetaj planetaj bywajuć wysokaho rozumŭ, sprawiadliwy, wiasioły, ale zapalčywy; jany krasamoŭny, dobry, wa ŭsim umiereny, dahadliwy, aściarožny, saromliwy. Na pryrodu planeta Sonce maje łahodziačyj ŭpłyŭ. Pad hetaj planetaj hody bywajuć chutčej suchije čym mokryje, z miarkoŭnaj ciepłatoj, spakojnym pawietram i jasnym niebam idzie uradžajnaść ziamnych pładoŭ.

Kalendarny hod.

Hod maje 12 miesiacoŭ (Studzień, Luty, Marec, Krasawik, Maj, Čerwień, Lipień, Žniwień, Wierasień, Kastryčnik, Listapad, Sniežeń), abo 52 tydni.

Usie chryścijanskije narody ličać hady ad Naradžeńnia Chrysta i hety hod budzie 1919. Žydy ličać hady at stwareńnia świetu i hety hod u ich ličycca 5679/80. Muzulmanie (Tatary Turki i inš.) ličać hady ad ucioku Mahometa ŭ Mekku — hety hod pa mazułmanskamu liku budzie 1336.

Stary i nowy kalendar.

Stary kalendar (pa jakim ličać čas prawasłaŭnyje), ustanoŭlen rymskim cezaram Juljanam u 46 hadu da Naradžeńnia Chrysta, dziela hetaho jaho nazywajuć Juljanskim Kalendarom. Tady pastanoŭlena było ličyć hod 365 dzion i 6 hadzin, a kab hod mieŭ poŭnaje čysło dzion, biaz drobni, pastanoŭlena było da každaho čaćwiertaho hodu dadawać adzin dzień. Juljanski kalendar užywali ŭsie chryścijanskije narody da 1582 hodu.

Nowy, abo Hryhoryjanski kalendar ustanawiŭ papiež Hryhory XIII u 1582 hadu. Nowy kalendar ustanoŭlen byŭ tamu, što stary, Juljanski kalendar, abmyłkowa byŭ abličen i hod staroha kalendara daŭžejšy byŭ at soniečnaho hodu i da 1582 h. roznica ŭzrasła na 10 dzion, ciapier roznica miž starym i nowym kalendarom wynosić 13 dzion.

Studzień (Januaryj) maje 31 dzień.

Data N. S.	Dni tydnia	Katalicki kalendar.	Data st. st	Праваслаўны календар.
1	S	**Nowy Hod.** Abrez. Pansk.	19	Боніфата
2	Č	Makara Opata	20	свм. Игната
3	P	Tanijela i Hienowefy	21	*св. Петра*
4	S	† Tytusa	22	вм. Анастасі
5	N	*Kućcia.* Telesfora P.	23	п. Паўла
6	P	**Troch Karaloŭ**	24	мп. Аўгеніі
7	A	Lucijana i Feliksa	25	**Каляды. Нар. Хр.**
8	S	Seweryna Op.	26	**Саб. Пр. Б-цы**
9	Č	Juljana i Matyldy	27	Ап. Сцепана
10	P	Ahatona	28	Дарафея
11	S	† Hygina	29	14 т. нялетак
12	N	**1 pa 3 k.** Arkada	30	в. Анісі
13	P	Weroniki	31	п. Маланіі
14	A	Hilaraho B. W.	Студзень 1	**Новы Год.** *Абрез. Госп.*
15	S	Paŭła Pusteln.	2	† Васіля Вялік.
16	Č	Antoniaho Op.	3	Сэрафіма Сар.
17	P	Marcelaho Op.	4	Спр. Малаха
18	S	Katedry Św. Pietra	5	*Сабор 70 апостол.*
19	N	**2 pa 3 k.** *Sw. Siamji*	6	**Богаяўленьне**
20	P	Fabijana	7	Міхея, Міны
21	A	Ahnieški D. M.	8	† Яна Ксціцеля
22	S	Wincenta i Anast.	9	Юрья, Грыгора
23	Č	*Zaručyny N. M. D.*	10	† Піліпа Мітр.
24	P	Tymoteuša	11	сп. Грыгора
25	S	Nawiernieńnie św. Paŭła	12	† *Хвядоса*
26	N	**3 pa 3 k.** Palikarpa	13	Ярмілы, Петра
27	P	Jana Złatawustaho	14	Ісаі, Адама
28	A	Lewanida	15	Паўла, Яна
29	S	Franciška Salezaho	16	Пакл. Ак. Ап. Петра
30	Č	Martyny	17	Антоняго
31	P	Pietra Nolaska	19	Апанаса

Uschod i zachad sonca.

Data.	Usch.	Zach.	Data.	Usch.	Zach.
1	8.26	3.43	17	8.19	3.59
5	8.25	3.48	21	8.15	4.05
9	8.24	3.53	25	8.11	4.11
13	8.22	3.57	29	8.05	4.19

Pieramieny miesiaca.

- Schod 1 č. 8 h. 56 m. dnia
- Maładzik 9 č. 1 h. 52 m. wieč.
- Poŭnia 17 č. 10 h. 52 m. dnia
- Wietach 24 č. 9 h. 7 m. d.
- Schod 30 č. 9 h. 40 m. w.

Luty (Februaryj) maje dzioń 28.

Data N. S.	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data St. st	Праваслауны календар
1	S	Ihnata	19	Макара, Аксёна
2	N	**4 pa 3 k. Ačyšč. N. D. M.**	20	† *Аухвіма В.*
3	P	Błažeja	21	Максіма
4	A	Andreja	22	Ап. Цімафея
5	S	Ahaty	23	с. Клімента
6	Č	Cita, Daroty	24	Аўксені, Цім.
7	P	Romualda	25	Грыгора Богасл.
8	S	Jana z Matty	26	Ксэнофанта
9	N	**5 pa 3 k.** Apolonii	27	† *Пер. машч. Яна Зл.*
10	P	Scholastyki	28	Свм. Ігната
11	A	Ab. N. D. M. z Lurd	29	*Саб. 3 свяціцел.*
12	S	Eulalii	30	п. Мікіты
13	Č	Juljana	31	Трыфона
14	P	Walentyna	1	Прахора
15	S	Faŭstyna i Jowity	2	**Стрэцаньне Госп.**
16	N	**Starozapusnaja.** Juljana	Люты 3	*Сымона і Анны*
17	P	Sabiny	4	Сідара
18	A	Symeona	5	Хвядоса, Агаты
19	S	Końrada	6	Вуколы, Марты
20	Č	Lawona	7	Лукаша
21	P	Maksymiljana	8	Хведара, Страт.
22	S	Kat. Św. Pietra	9	Нікіпара
23	N	**Miasapustnaja.** Pietra	10	**Т. Мясапуст.**, Харлампа
24	P	*Macieja Ap.*	11	с. Уласа
25	A	Maharety	12	*Аляксея Мітр.*
26	S	Zyhfryda	13	Марціяны
27	Č	Aleksandra	14	*р. ап. Кірылы*
28	P	Ramana	15	ап. Анісіма

Uschod i zachad sonca.

Data	Usch.	Zach.	Data	Usch.	Zach.
1	7.59	4.21	17	7.19	5.07
5	7.43	4.28	21	7.13	5.17
9	7.34	4.37	25	7.02	5.27
13	7.30	4.59	27	6 53	5.33

Pieramieny miesiaca:

☽ Maładzik 7 č. 2 h. 36 m. dnia

● Pounia 16 č. 11 h. 36 m. wieč.

☾ Wietach 23 č. 3 h. 51 m. wieč.

Marec (Martus) maje dzion 31.

Data N. S	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data St. st.	Права слаўны календар
1	S	Albina	16	Памфілы
2	N	**Zapustnaja.** Heleny	17	**1 Т. В. П.** *Смч. Хведара*
3	P	Kunehundy	18	п. Лявона
4	A	**Kazimira**	19	т. Архіпа
5	S	† *Papielec.* Adryjana	20	с. Садока
6	Č	† Wiktara	21	п. Цімефея
7	P	† Tamaša	22	п. Апанаса
8	S	† Jana Božaho	23	св. Полікарпа
9	N	† *1 Postu.* Franciški Ud.	24	**2. Т. В. П.** *Абрэз. гл. Яна Ксц.*
10	P	† 40 mučenikoŭ	25	п. Тараса
11	A	† Kanstantyna	26	п. Парфіра
12	S	† *Suchodni.* Hryhora	27	п. Пракопа
13	Č	† Chrystyny	28	п. Вас. Нестара
14	P	† *Suchodni.* Matyldy	1	см. Аўдакеі
15	S	† *Suchodni.* Lonhina	2	смч. Хвядота
16	N	† *2 Postu.* Juljana.	3	**3 Т. В. П. Васіліска**
17	P	† P. Patrycaho	Марец 4	Вячэслава
18	A	† Habryjela Arch.	5	Марка
19	S	† *Jazepa Zaručn.*	6	Хведара
20	Č	† Walframa, Anchimy	7	свмч. Васілія
21	P	† Benedykta	8	ап. Ярэмы
22	S	† Paŭła B.	9	**40 мучэнікоў**
23	N	† *3 Postu.* Kaciaryny	10	**4 Т. В. П.** св. Кандрата
24	P	† Marka	11	св. Грыгора
25	A	† **Zwiastawańnia N. D. M.**	12	п. Феофана
26	S	† Ludhara i Tekli	13	м. Цярэнта
27	Č	† Jana Damascenskaho	14	п. Банадыкта
28	P	† Jana Kapistrona	15	свмч. Александра
29	S	† Aŭstazieja	16	м. Трафіма
30	N	† *4 Postu.* Jana Kl.	17	**5 Т. В. П. Аляксея Б. Ч.**
31	P	† Balbiny Dz.	18	Кірылы арх.

Uschod i zachad sonca.

Data.	Üsch.	Zach.	Data.	Usch.	Zach.
1	6.41	5.40	17	6.14	6 05
5	6.31	5.49	21	6.04	6.13
9	6.26	5.53	25	5.53	6.21
13	6 23	5.58	29	5.44	6.29

Pieramieny miesiaca.

- Schod. 1 č. 10 h. 24 m. ranic.
- Maładzik. 9 č. 3 h. 20 m. ranicy.
- Pounia 18 č. 1 h. 20 dnia.
- Wietach 24 č. 10 h. 35 dnia.
- Schod 30 č. 1 h. 8 m. wiečara.

Krasawik (Aprylus) maje dzion 30.

Data N. S.	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data S. S.	Праваслаўны календар
1	A	† Tadora, Hugona	19	Хрызанта
2	S	† Franciša s Paŭli	20	п. Яна. Сяргея
3	Č	† Ryšarda	21	п. Кірылы
4	P	† Izydara	22	свмч. Васілія
5	S	† Wincentaho	23	с. Марыі Эгіпц.
6	N	† **Múki.** Celestyna	24	**6 Т. В. П.** п. Захара
7	P	† Epifana	25	**Благавешчэньне**
8	A	† Dzianisa	26	Саб. Арх. Гаўрылы
9	S	† Maryi Kleofasa	27	м. Мануіла
10	Č	† Maryi Ehipcijanki	28	Лаўрына
11	P	† Lawona Wialikaho	29	Лазарэво уваскр.
12	S	† Juljuša Pap.	30	Яна
13	N	† **Wierbnaja.** Hermanahildy.	31	**Вялік тыдз. Вербная**
14	P	† Justyna	1	Яфрэма
15	A	† Anastasii	Krasawik 2	Ціта Палікарпа
16	S	† Lamberta.	3	п. Мікіты
17	Č	† *Such.* Anicetaho	4	п. Язэпа
18	P	† *Such.* Apolonijuša.	5	п. Платона
19	S	† *Such.* Lawona Pap.	6	Міфодзія
20	N	**Wialikdzień** | Zmiertwychŭsta-	7	**Пасха. Вялікдзень**
21	P	**Wialikdzień** | nie Chrystowo.	8	Ап. Асінкрыта
22	A	Sotera i Kajusa	9	п. Цярэнція
23	S	Juraho Muč.	10	свм. Анціпа
24	Č	Wojciecha	11	Якуба
25	P	*Marka Ewanh.*	12	п. Антусы
26	S	Kleta i Marcelaho	13	с. Арцімона
27	N	[illegible] **pa Wial.** Anastazaho	14	м. Ардалёна
28	P	Witalisa	15	м. Васілісы
29	A	Pietra muč.	16	м. Леваніда
30	S	Kaciaryny S.	17	св. Сімона

Uschod i zachad sonca.

Data	Usch.	Zach.	Data	Usch.	Zach.
1	5.30	6.35	17	4.57	7.05
5	5.21	6.43	21	4.47	7.13
9	5.12	6.50	25	4.37	7.20
13	5.06	6.57	29	4.29	7.27

Pieramieny miesiaca.

Schod 7 č. 4 h. 4 m. dnia.

Maładzik 17 č. 1 h. 4 m. wieč.

Pounia 23 č. 11 h. 19 m. wieč.

Wietach 29 č. 1 h. 52 dnia.

M a j (Majus) maje dzion 31.

Data N. S.	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data S. S.	Праваслаўны календар
1	Č	Pilipa i Jakuba	18	п. Яна Кузьмы
2	P	Žyhmonta	19	м. Мікіпара
3	S	*Znachodziny Św. Kryža*	20	п. Хведора
4	N	2 pa **Wialik.** Moniki	21	с. Януарія
5	P	Piusa	22	Ап. Лукаша
6	A	Jana u Alaleju	23	*св. Юрья*
7	S	Benedykta	24	м. Саввы
8	Č	*Stanisława*	25	*Ап. і эв. Марка*
9	P	Hryhora	26	Сцепана
10	S	Antoniuša	27	Ап. Сімона
11	N	3 pa **Wialik.** Mamerta	28	м. Квінціліяна
12	P	Pankrata	29	м. Арцёма
13	A	Serwata	30	*Ап. Якуба*
14	S	Bonifata	1	**Парэпалавеньне**
15	Č	Zofii ŭdawy	Мая 2	*Бoрыса і Глеба*
16	P	Jana Niepamucena	3	*Хвядота*
17	S	Paschalisa	4	Палонеі
18	N	4 pa **Wialik.** Feliksa	5	вмч. Ірыны
19	P	Pietra Cel.	6	спр. Іова
20	A	Bernarda	7	**Знаменьня Крыжа Госп.**
21	S	Wiktara	8	*Яна Багаслова*
22	Č	Julii	9	*Мікалая Чуд.*
23	P	Dezyderaho	10	*Ап. Сімона*
24	S	Zuzanny	11	*Кірыла і Міфодія*
25	N	5 pa **Wialik.** Hryhora	12	Гэрмана
26	P	† *Kryž. dr.* Pilipa	13	мц. Глікерыі
27	A	† *Kryž. dr.* Mahdaleny	14	блж. Музы
28	S	† *Kryž. dr* Aŭhustyna	15	спр. Пафнутія.
29	Č	**Uniebaŭstupleńnie**	16	**Увазнес. Госп.**
30	P	Ferdynanda	17	Ап. Андронія
31	S	Anieli	18	св. Айцоў

Uschod i zachad sonca.

Data	Usch.	Zach.	Data	Usch.	Zach.
1	4.19	7.34	17	3.54	7.58
5	4.10	7.41	21	3.47	8.05
9	4.06	7.47	25	3.42	8.13
13	4.01	7.53	29	3.38	8.16

Pieramieny miesiaca.

Maładzik 7 č. 4 h. 48 m. wieč.

Pounia 16 č. 1 h. 48 m. dnia.

Wietach 23 č. 1 h. 3 m. wieč.

Schod 29 č. 2 h. 36 m. wieč.

Čerwień (Junij) maje dzion 30.

Data N. S.	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data St. st.	Праваслауны календар
1	N	**6 pa Wial.** Jakuba	19	Св. Сяргея
2	P	Aŭhienii	20	*Аляксея Мітр.*
3	A	Klotyldy	21	Константына
4	S	Franciša Saraf.	22	м. Васіліса
5	Č	Bonifata	23	с. Аўфрасіні
6	P	Norberta	24	Сімона
7	S	Roberta	25	Мікіты
8	N	**Sasłańnie Św. Ducha**	26	**Пяцідесяціца.** Св. Духа
9	P	**Światočny.** Pryma	27	Фарапонта
10	A	Maharety	28	п. Мікіты
11	S	*Such.* Barnaby	29	мц. Хвядосы
12	Č	Anupreja	30	Ісаака, Якуба
13	P	*Such.* Antoniaho pad.	31	м. Ярмы
14	S	*Such.* Bazyla Wialik.	1	*Усіх Святых*
15	N	**Św. Trojcy.** Wita	Чэрвень 2	**Св. Тройцы**
16	P	Benona	3	**Пятроў пост.** Мікіпара
17	A	Inocenta	4	Клаўдіяна
18	S	Marka i Marcellaho	5	Мітрафана
19	Č	**Božaho Cieła.** Hierwaza	6	смч. Дарахея
20	P	Sylweraho pap.	7	м. Хвядота
21	S	Aloizaho	8	Ярэмы
22	N	**2 pa Świat.** Paŭlina	9	Кірылы
23	P	Ahrypiny	10	смч. Цімафея
24	A	*Jana Ksciciela*	11	*Баутрамея і Вар.*
25	S	Wilhelma	12	Ануирэя
26	Č	Jana i Paŭla	13	Акіліны
27	P	*Najś. Serca Jezus.*	14	пр. Елісея
28	S	*Kućcia.* Św. Lawona	15	*Іоны Мітр.*
29	N	**3 pa Świat. Pietra i Paŭła.**	16	п. Ціна
30	P	Usp. Św. Paŭła	17	Мануіла

Uschod i zachad sonca.

Data	Usch.	Zach.	Data	Usch.	Zach.
1	3.33	8.21	17	3.26	8.34
5	3.29	8.28	21	3.26	8.36
9	3.27	8.32	25	3.27	8.37
13	3.26	8.33	29	3.29	8.37

Pieramieny miesiaca.

☽ Maładzik 5 č. 5 h. 32 m. dnia
☺ Pounia 15 č. 2 h. 32 m. wieč.
☾ Wietach 23 č. 12 h. 47 m. dnia
● Schod 27 č. 3 h. 20 m. dnia

Lipień (Julij) maje dzion 31.

Data N. S	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data St. st.	Праваслаўны календар
1	A	Najśw. krywi J. Chr.	18	п. Лявона
2	S	**Adwiedziny N. D. M.**	19	*Ап. Іуды*
3	Č	Anatolaho	20	м. Іяны
4	P	Irynieja	21	м. Юльяна
5	S	Antona	22	м. Галакціона
6	N	**4 pa świat.** Kiryła i Mifod.	23	*Владз'м. Ік. Б. М.*
7	P	Izajaša	24	*Нар. Яна Ксц.*
8	A	Alžbiety Kar.	25	кн. Петра
9	S	Weroniki	26	п. Давіда
10	Č	7 bratoŭ muč.	27	п. Самсона
11	P	Pałaniei	28	п. Паўла
12	S	Jana Hwalberta	29	**Ап. Петра і Паўла**
13	N	**5 pa świat.** Maharety	30	*Саб. 12 Апост.*
14	P	Bonawantury	1	Кузьмы і Дзембяна
15	A	Henryka	Ліпень 2	**Палаж. рыз. П Бцы**
16	S	*Škaplernaj M. B.*	3	*св. Піліпа*
17	Č	Alaksieja	4	п. Андрэя
18	P	Symona z Lipnicy	5	п. *Сяргея*
19	S	Wincenta z Lipn.	6	с. Марты
20	N	**6 pa świat.** Česława	7	Хамы Аўдокеі
21	P	Praksedy	8	Казанск. Б. М.
22	A	Maryi Mahdaleny	9	см. Панкрата
23	S	Apolinara	10	п. Антоняго
24	Č	Chrystyny	11	кн. Ольгі
25	P	Jakuba	12	м. Прокла
26	S	*św. Anny*	13	**Саб. Арх. Гаўрылы**
27	N	**7 pa świat.** Natalii	14	п. Анісіма
28	P	Inocentaho	15	*кн. Валадзіміра*
29	A	Marty	16	свм. Ахіногена
30	S	Abdona	17	б. Марыны
31	Č	Ihnata Lojoli	18	Амельяна

Uschod i zachad sonca.

Data.	Üsch.	Zach.	Data.	Usch.	Zach.
1	3.31	8.35	17	3.47	8.24
5	3.34	8.33	21	3.55	8.17
9	3.39	8.30	25	4.01	8.09
13	3.42	8.26	29	4.06	8.05

Pieramieny miesiaca.

☽ Maładzik. 5 č. 3 h. 16 m. wieč.
🌕 Pounia 14 č. 3 h. 16 m. dnia.
☾ Wietach 21 č. 1 h. 31 m. wieč.
🌑 Schod 27 č. 4 h. 4 m. wiečara.

Žniwień (Augustus) maje 31 dzień.

Data N. S.	dni tydnia	Katalicki kalendar.	Data st. st	Праваслаўны календар.
1	P	Pietra ŭ akowach	19	п. Сэрафіма
2	S	*M. B. Anielskaj*	20	*пр. Ільі*
3	N	**8 pa świat.** Zn. rel. św. Ščep.	21	п. Сімона
4	P	Daminika	22	*Марыі Магдалены*
5	A	*N. M. D. Śnieżnaj*	23	*Барыса і Глеба*
6	S	*Pieramienieńnie P. J. (Spas)*	24	Анны
7	Č	Kajetana	25	см. Ярмалая
8	P	Cyryjaka	26	Маісея
9	S	Ramana	27	Панцілеймона
10	N	**9 pa świat.** Łaŭryna	28	**Смаленск. Б. М.**
11	P	Tybra i Zuzanny	29	Сарафіма
12	A	Klary	30	Міхаіла
13	S	Hipalita	31	Аўдакіма
14	Č	*Kuć.* Aŭzeba	Жнівень 1	*Дрэва Кр. Госп.*
15	P	**U niebaŭziaćcie N. M. D.**	2	арх. Стэфана
16	S	Rocha	3	Ісаака
17	N	**10 pa świat.** Jacka.	4	Антоніна
18	P	Ahapona	5	Аўсігна
19	A	Ludwika	6	**Прэабражэньне**
20	S	Bernarda Op.	7	пм. Дамета
21	Č	Johanny Francišk.	8	п. Мірона
22	P	Jachima	9	*Ап. Мацея*
23	S	Pilipa i Ben.	10	Лаўрына
24	N	**11 pa świat.** Baŭtramieji	11	м. Зузанны
25	P	Ludwika	12	м. Анікіты
26	A	Zeferyna	13	*свт. Ціхона*
27	S	Jazepa Kal.	14	пр. Міхея
28	Č	Aŭhustyna	15	**Успеньне Пр. Б.**
29	P	Sciaćcie św. Jana Ks.	16	Перэн. Н. А. Г.
30	S	Ružy	17	Мірона
31	N	**12 pa świat.** Rajmunda	19	Флора. Лаўра

Uschod i zachad sonca.

Data.	Usch.	Zach.	Data.	Usch.	Zach.
1	4.13	7.59	17	4.41	7.26
5	4.20	7.47	21	4.48	7.17
9	4.26	7.42	25	4.55	7.08
13	4.34	7.34	29	5.03	6.59

Pieramieny miesiaca.

- Maładzik 3 č. 7 h. dnia.
- Poŭnia 13 č. 4 h. 40 m. ranicy.
- Wietach 19 č. 2 h. 15 m. dnia.
- Schod 25 č. 4 h. 48 m. dnia.

Wierasień (Sentember) maje dzion 30.

Data N. S	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data St. st.	Праваслаўны календар
1	P	Idona	19	м. Андрэя
2	A	Sciepana	20	Самуіла
3	S	Bronisławy	21	ап. Фадзея
4	Č	Razalii	22	Анцісы
5	P	Łaŭryna	23	см. Ірынея.
6	S	Zachara	24	см. Аўціхея
7	N	**13 pa świat.** Rehiny	25	Ап. Баўтрамея
8	P	**Naradziny N. M. D.**	26	*Уладзім. Б. М.*
9	A	Serafiny	27	м. Пімена
10	S	Mikałaja	28	п. Моісея
11	Č	Prota i Jacka	29	**Сцяцьце Яна Кец.**
12	P	*Imićńnia N. M. D.*	30	Аляксея Н.
13	S	Aŭłahieja	31	**Пал. пояс. Пр. Б-цы**
14	N	**14 pa św.** *Padwyž Św. Kryža*	Вэрасень 1	п. Сімона
15	P	Nikodama	2	м. Маманта
16	A	Karniła	3	Феакціста
17	S	† *Such.* Blizn Św. Fr.	4	см. Вавілы
18	Č	Jazepa	5	*пр. Захара Альжбеты*
19	P	† *Such.* Januaraho	6	Арх. Міхаіла
20	S	† *Such.* Austachieja	7	Яна, Лукі
21	N	**15 pa świat.** Macieja	8	**Нарадж. П Б-цы**
22	P	Tamaša	9	пр. Якіма, Анны
23	A	Tekli	10	св. Пульхерыі
24	S	Hierarda B.	11	п. Хведара
25	Č	Kleafasa, Uładysł.	12	св. Аўтамона
26	P	Cypryjana. Justyny	13	м. Лявонта
27	S	Kuźmy i Dziemjana	14	**Уздвіж. Крыжа Г.**
28	N	**16 pa świat.** Wacława	15	вм. Мікіты
29	P	*Michała Arch.*	16	вм. Аўфіміі
30	A	Hieranima	17	м. Софіі

Uschod i zachad sonca.

Data.	Üsch.	Zach.	Data.	Usch.	Zach.
1	5.09	6.43	17	5.38	6.11
5	5.17	6.39	21	5.44	6.01
9	5.24	6.30	25	5.54	5.50
13	5 31	6.20	29	5.58	5.40

Pieramieny miesiaca.

Maładzik. 2 č. 7 h. 44 m. wieč.
Pounia 11 č. 5 h. 24 m. dnia.
Wietach 18 č. 2 h. 59 m. wieč.
Schod 24 č. 5 h. 32 m. wiečara.

Kastryčnik (October) maje dzion 31.

Data N. S.	Dni tydnia	Katalícki kalendar	Data S. S.	Праваслаўны календар
1	S	Remihona	18	Аўменіі
2	Č	Św. Aniełaŭ Wart.	19	Дорымадонта
3	P	*M. B. Rožancowaj*	20	м. Міхаіла
4	S	Franciša Serafic.	21	Дзмітра Р.
5	N	**17 pa Swiat.** Placyda	22	смч. Фокі
6	P	Brunona	23	*Зачацьце Яна Кс.*
7	A	Marka	24	п. Нікандра
8	S	Bryhidy	25	*Сяргея*
9	Č	Dziania	26	*Ап. Яна Богасл.*
10	P	Franciša Bort.	27	Вячэслава
11	S	Wincenta Kadł.	28	Харытона
12	N	**18 pa Swiat.** Serafima	29	п. Феофана
13	P	Edwarda	30	смч. Грыгора
14	A	Kaliksta	Кастрычнік 1	**Пакроў П. Б-цы**
15	S	Jadwihi, Taresy	2	см. Цыпрыяна
16	Č	Martynjana	3	свм. Дзяніса
17	P	Wiktara	4	м. Ерафея
18	S	*Łukaša Ewanh.*	5	Харытіны кн. Літоўск.
19	N	**19 pa Swiat.** Pietra z Alk.	6	*Ап. Фамы*
20	P	Jana Kantaho	7	Сяргея
21	A	Aršuli	8	Паланеі
22	S	Karduli	9	*Ап. Якуба*
23	Č	Jana Kapistrona	10	Аўлампа
24	P	Św. Rafała	11	мц. Зінаіды
25	S	Kryspina	12	м. Андронікі
26	N	**20 pa Swiat.** Ewarysta	13	п. Карпа
27	P	Sabiny	14	п. Праксэды
28	A	Symona i Judy	15	пм. Лукіяна
29	S	Narcyza	16	м. Лонгіна
30	Č	Alfonsa	17	м. Анфіма
31	P	†† *Kuć* Wolfhanga	18	*Ап. Лукі*

Uschod i zachad sonca.

Data	Usch.	Zach.	Data	Usch.	Zach.
1	6.06	5.31	17	6.35	4.55
5	6.14	5.23	21	6.43	4.46
9	6.22	5.11	25	6.51	4.37
13	6.27	5.04	29	7.00	4.28

Pieramieny miesiaca.

☽ Maładzik 2 č. 8 h. 28 m. dnia.

○ Pouria 11 č. 5 h. 8 m. ranicy.

☾ Wietach 17 č. 3 h. 43 m. dnia.

● Schod 22 č. 6 h. 44 m. dnia.

Listapad (Nowember) maje dzion 30.

Data N. S.	Dni tydnia	Katalicki kalendar	Data St. st.	Праваслауны календар
1	S	**Usich Światych**	19	бл. Клеопатры
2	N	**21 pa świat.** Bahdana	20	вм. Арціма
3	P	*Zadušny dz.* Huberta	21	Лаўрына
4	A	Karola Borom.	22	*Казанск. Б. М.*
5	S	Zachara i Alžb.	23	Ап. Якуба
6	Č	Leanarda	24	м. Арэфы
7	P	Nikandra	25	м. Маркіяна
8	S	Hotfryda	26	*Дзімітра Сар.*
9	N	**22 pa świat.** Chwiedara	27	мч. Капіталіны
10	P	*Apieki N. M. D.*	28	Цярэнта
11	A	Marcina	29	мч. Анастасіі
12	S	5 bratoŭ muč.	30	см. Зінойя
13	Č	Stanisława Kostki	31	п. Нікадзіма
14	P	*Jozefata*	Лістапад 1	*Кузьмы Дземьян.*
15	S	Hiertrudy	2	Пігаса
16	N	**23 pa świat.** Edmunda	3	м. Язэпа
17	P	*M. B. Wostrabramskaj*	4	м. Нікандра
18	A	Adona	5	м. Галакціона
19	S	Alžbiety	6	п. Варлама
20	Č	Feliksa	7	м. Апанаса
21	P	*Afiarawańnie N. M. D.*	8	*Арх. Міхаіла*
22	S	Cecylii	9	Анісіпара
23	N	**24 pa świat.** Klemensa	10	Ап. Радзівона
24	P	Jana ad Kryža	11	м. Віктара
25	A	Kaciaryny	12	св. Яна. Ніла
26	S	Pietra	13	*Яна Златаўста*
27	Č	Walerjana	14	Ап. Піліпа
28	P	Monsweta	15	м. Гурыя
29	S	Saturnina	16	Ап. Ев. Мацея
30	N	**1 Adw.** Andreja Ap.	17	св. Грыгора

Uschod i zachad sonca.

Data	Usch.	Zach.	Data	Usch.	Zach.
1	7.07	4.19	17	7.37	3.53
5	7.14	4.11	21	7.45	3.48
9	7.23	4.06	25	7.53	3.42
13	7.30	3.59	29	8.00	3.38

Pieramieny miesiaca.

Maładzik 1 č. 9 h. 12 m. wieč.
Pounia 9 č. 6 h. 25 m. dnia
Wietach 16 č. 4 h. 27 m. ranicy
Schod 23 č. 5 h. wiečara

Śnieżeń (December) maje 31 dzień.

Data N. S.	dni tydnia	Katalicki kalendar.	Data st. st.	Праваслаўны календар.
1	P	Aŭlehijona	18	м. Платона
2	A	Bibjany	19	п. Варлаама
3	S	Franciša Ksaw.	20	п. Грыгора
4	Č	Barbary	21	**Увод у храм П. Б цы**
5	P	Sabby	22	Ап. Філімона
6	S	† Mikałaja	23	*Александра Неу.*
7	N	**2 Adw·** Ambrožaho	24	вм. Кацярыны
8	P	Niepakal. P. N. M. D.	25	см. Кліма
9	A	Waleryi i Leokadyi	26	см. Кліма Петра
10	S	*N. M. D. Loretanskaj*	27	*свм. Юръя*
11	Č	Damaza	28	пм. Стэфана
12	P	Aleksandra	29	м. Парамона
13	S	† Lucii	30	*Ап. Андрэя*
14	N	**3 Adw.** Dzioskara	Сьнежань 1	пр. Навума
15	P	Walerjana	2	п. Аўвакума
16	A	Aŭzebijona	3	пр. Сафоніі
17	S	† *Such.* Łazara	4	*вм. Варвары*
18	Č	Hracijana	5	*п. Саувы*
19	P	† *Such.* Darjuša	6	Захара
20	S	† *Such.* Zenona	7	**св. Мікалая**
21	N	**4 Adw.** Tamaša	8	п. Патапа
22	P	Honorata	9	Зач. св. Анны
23	A	Wiktoryi	10	м. Аўграфона
24	S	*Kućcia.* Adama i Ewy	11	п. Данілы
25	Č	**Kalady. Božaje Naradžeńnie**	12	свт. Спірыдона
26	P	**Sw. Ščepana**	13	м. Аўстрата
27	S	Jana Ew. Ap.	14	м. Фірса
28	N	**1 pa Kal.** Maładziencoŭ	15	п. Сцепана
29	P	Tamaša	16	пр. Аггея
30	A	Aŭhijona	17	пр. Данілы
31	S	Sylwestra	18	м. Савасціяна

Uschod i zachad sonca.

Data.	Usch.	Zach.	Data.	Usch.	Zach.
1	8.04	3.36	17	8.22	3.31
5	8.09	3.30	21	8.24	3.38
9	8.13	3.29	25	8.25	3.48
13	8.18	3.30	29	8.24	3.53

Pieramieny miesiaca.

Maładzik 1 č. 9 h. 56 m. dnia.
Poŭnia 9 č. 7 h. 36 m. wieč.
Wietach 15 č. 5 h. 11 m. dnia.
Schod 22 č. 5 h. 44 m. dnia.

Statystyčny addzieł.

Ab świecie.

Ćaściej świeta piać: Eŭropa, Azija, Afryka, Ameryka, Aŭstralija.

Usiaho na świeci żywie bolš jak 1 miljard 600 miljonaŭ ludziej. Haworuć jany bolš čym na 3 tysiačach moŭ.

Mužčyn, naahuł, bolš čym žanok. Siaredni wiek ludzki—33 hady. Na 17 hadu žyćcia pamiraje ćaćwiortaja čaść usich ludziej. Da 65 hadoŭ dažywaje 6 duš s tysiačy, da sta hadoŭ adna s tysiačy.

Ludzi ŭsiaho świetu dzielucca na takije plemiony, abo rasy: čornaja rasa; žoŭtaja, abo manholskaja rasa; i biełaja, abo kaŭkazkaja rasa da katoraj prynaležym i my, biełarusy.

Pa wiery ludzi dzielucca na takije hłaŭniejšyje wiery:

Wier. u Chrysta	534 m.	940 t.
Žydoŭskaj wiery	10 „	860 „
Mahometanskaj	175 „	290 „
Buddyjskich wier	635 „	— „

Na tysiaču čeławiek prychodzicca wieručych u Chrysta—135 duš; Buddyjskaj wiery 302 duš; Mahometanskaj wiery—110; Žydoŭskaj wiery — 7 duš; 446 duš prypadaje na roznyje druhije wiery.

Ab Europie.

U Eŭropie žywiee ŭsiaho 379 miljonaŭ duš.

Sławianoŭ . . .	106	mil.
Niemcoŭ	105	„
Romanskaho plem.	99	„
Wenhroŭ	7	„
Žydoŭ	5	„
Finnoŭ	5	„
Turkoŭ i tatar . .	5	„
Litwinoŭ	4	„
Hrekoŭ	3	„
Kieltoŭ	2	„
Albancoŭ . . .	1	„

Baskoŭ cyhanoŭ i inš. mienš za 1 miljon.

Eŭropejskije narody wyznajuć najbolej chryścijanskuju wieru. Usiaho ŭ Europie chryścijan 379 z lišnim miljonaŭ.

Chryścijan prawasłaŭnaho zwyčaju 100 miljon. 25,3 prac. Chryścijan katalickaho zwyčaju 183 miljon. 46,2 prac. Chryścijan protestanskaho zwyčaju (Anhlikancoŭ — 23 miljon., Luterancoŭ — 66 miljon., Kalwincoŭ i inš. — 10 miljon.) — 96 miljonoŭ, 24,2 proc., Chryścijan unijackaho zwyčaju—6 miljonoŭ.

Aprača chryścijan u Eŭropie jość ješče: Mahometanie (Tatary i Turki)—8 m. 2 proc. Judejcoŭ (žydy) 8 m. 2 proc. Połaŭcoŭ 1 m. 02 proc.

Dzie my žywiom i kołki nas.

Biełaruski narod zaniaŭ ad wiakoŭ pad sialiby swaje wierchnije časci troch najwialikšych rek uschodniaj Eŭropy: Niomna, Dźwiny i Dniepra. Na poŭnačy Biełarusy hraničać z Wialikarusami i Łatyšami; na zachodzie—z Łatyšami i Litwinami; na Poŭdni—z Ukraincami; na ŭschodzie z Ukraincami i Wialikarusami. Biełarusy zajmajuć

U Mahileŭskaj huberni. Pawiety: Bychaŭski, Homielski, Horecki, Klimawicki, Mahileŭski, Amścisłaŭski, Aršanski, Rahačeŭski, Caŭski i Čerykoŭski.

U Minskaj huberni. Pawiety: Barysaŭski, Babrujski, Ihumienski, Minski, Mozyrski, Nawahradzki, Pinski, Rečycki i Słucki.

U Wilenskaj huberni. Pawiety: wialikšaja časć Wilenskaho, Wilejski Dzisienski, Lidzki, Ašmianski, wialikšaja časć Swiencianskaho i časć Trockaho (u apošnim 15 pracentaŭ biełarusoŭ).

U Witebskaj huberni. Pawiety: Bielski, Wialižski, Witebski, Haradocki, Dźwinski, Drysienski, Lepelski, Lucynski, Newelski, Połacki, Režycki i Šiebiežski.

U Hrodzienskaj huberni. Pawiety: Bielski, Biełastocki, Waŭkawyski, Hrodzienski, Pružanski, Słonimski, Sakolski.

U Smalenskaj huberni. Pawiety: Bielski, Darahabužski, Jelninski, Krasnienski, Parecki, Rosłaŭski i Smalenski.

U Čarnihaŭskaj huberni. Pawiety: Haradnianski, Mhlinski, Noŭharad-Siewierski, Nawazybkaŭski, Staradubski i Suražski.

Aprača hetaho biełarusy jość:

U Arłoŭskaj huberni. U pawietach: Branskim i Trubčeŭskim

U Kałužskaj huberni. U pawietach: Žyzdrynskim i Masalskim

U Twierskaj huberni. U pawietach Zubcoŭskim, Astaškoŭskim i Ržeŭskim.

U Pskoŭskaj huberni. U pawietach: Wialikałuckim, Apočeckim i Taropieckim.

U Kurlandzkaj huberni. U Iłukštskim pawieci.

U Kowienskaj huberni. U Nowaaleksandroŭskim pawieci.

U Suwalskaj huberni. U pawietach Aŭhustoŭs.m i Sejnieskim.

Usiaho biełaruskaje plemia zajmaje abšar ziamli, katory maje ŭ daŭžki blizka 700 wiorst, a ŭšyrki blizka 500 wiorst.

Žywie biełarusoŭ:

U Mahileŭskaj huberni .	1 mil.	650 tysiač	069	duš.
U Minskaj „ . .	1 „	755 „	690	„
U Wilenskaj „ . .	1 „	076 „	435	„
U Witebskaj „ . .	— —	976 „	638	„
U Smalenskaj „ . .	— —	947 „	826	„
U Hrodzienskaj „ . .	— —	861 „	640	„
U Čarnihaŭskaj „ . .	— —	700 „	000	„
U Cwierskaj „ . .	— —	125 „	060	„
U Kowieskaj „ . .	— —	60 „	000	„
U Pskoŭskaj „ . .	— —	42 „	000	„
U Kałužskaj „ . .	— —	41 „	029	„
U Arłoŭskaj „ . .	— —	38 „	484	„
U Suwalskaj „ . .	— —	22 „	390	„
U Kurlandzkaj „ . .	— —	20 „	981	„
A ŭsiaho . .	8 mil.	317 tysiač	961	duš.

Na sto čeławiek žycharoŭ:

	Biełarusoŭ.	Wialikarus. i ukraincoŭ.	Žydoŭ.	Litwinoŭ.	Palakoŭ.
U Mahiloŭsk. hub.	82	5	12	—	1
U Minskaj „	76	6	16	—	2
U Wilenskaj „	56	6	12	17	9
U Witebskaj „	53	14	11	17	5
U Hrodziensk. „	44	27	17	2	10

U hetym nie paličeny biełarusy pieresialency i emihranty, šlachta i mieščanie; a kali dadamo jašče naturalny pryrost u nasialeńni za apošnije 14 hadoŭ (ad 1903 hodu, kali było robleno hetaje padličeńnie), to ciapier čysło biełarusaŭ budzie ad 10—12 miljonaŭ.

Pa wiery biełarusy dzielacca na prawasłaŭnych i katalikoŭ. Akuratnaj ličby biełarusaŭ katalikoŭ i prawasłaŭnych dahetul nichto nie rabiŭ; bolej mieniej tolki wiedama, što biełarusoŭ prawasłaŭnych jość blizka ŭ try razy bolej čym katalikoŭ.

J. W.

Abšar i lik žycharoū Biełarusi ū miežach etnohrafičnych, pawodle statystyčnych dannych 1914 hodu.

	Abšar.	Žych.
WILENSKAJA.		
Wilenski (paławina) . .	2.700,0	240,9
Wilejski	5.591,2	263,3
Dzisienski . . .	5 078,2	449,0
Lidzki	4.926,1	257.2
Ašmianski . . .	6.050,1	285.3
Swiencianski (paławina) .	2 240,0	105.0
Trocki (čašć) . . .	180,0	36.0
	26.765,6	1,736,7
WITEBSKAJA.		
Witebski	2.861,1	226,8
Wialižski	3.900,0	132,0
Haradokski . . .	3.107,1	140,9
Drysienski . . .	2 568,9	118,6
Lepelski	3.401,6	195,5
Newielski	3.397,7	137,2
Połacki	4.186 7	172,3
Siebiežski (čašć) . .	3.184,0	120,1
	26.607,1	1,243,4
MAHILOŮSKAJA.		
Mahiloŭski . . .	3.009,9	207,0
Bychoŭski . . .	4.105,8	171,5
Homielski . . .	4.719,4	310,3
Horadocki . . .	2.487,0	165,7
Klimowicki . . .	3.711,4	193,8
Amscisłaŭski . . .	2.220,4	136,3
Aršanski	4.813,9	246,6
Rahačoŭski . . .	6.546,1	295,5
Sieninski	4.268,8	210,5
Čaŭski	2.168,0	122,1
Čerykoŭski . . .	4.083,9	202,1
	42.133,7	2,261,5
ČARNIHOUSKAJA.		
Haradnianski . . .	3.528,0	201,0
Mhlinski	3.319,5	183,8
Noŭharad Siewierski . .	3.417,5	199,5
Nowazybkoŭski . .	3.354,9	255,7
Staradubski . . .	2.892,0	189,3
Suražski	3.634,8	265,0
	20.146,7	1.294,3

SMALENSKAJA.

Smalenski . . .	2.824,2	206,3
Bielski . . .	9 674,8	201,8
Dorahabužski . . .	3 357,9	129,1
Jelninski . . .	4.319,0	183 8
Krasninski . . .	2.403.8	126,8
Parečoŭski . . .	5.096 8	164.0
Rasłaŭski . . .	5.503,6	239,2
	33.180,1	1,251,0

SUWALSKAJA.

Aŭhustoŭski (čaść) . .	1.779,0	95,1
Siejninski (čaść) . ,	1.994,9	93,0
	3.773,9	188,1

HRODZIENSKAJA.

Hrodzienski . . .		228,0
Biełastocki (paławina) .		110,0
Bielski (paławina) . .		92,0
Woŭkawyski . . .		173,5
Pružanski . . .		164,5
Słonimski . . .		275,5
Sakolski		121,6
	23.900,0	1.165,1

MINSKAJA.

Minski	4.580,3	349,5
Babrujski . . .	10.721,1	351,5
Baryseŭski . . .	8.904,9	319,2
Ihumienski . . .	8 883,3	320,7
Mozyrski (bolš. paławiny) .	8.060,0	170,2
Nowahrudzki . . .	4.538,9	318,2
Pinski (paławina) . .	5.210,0	157,1
Rečycki (bolš. paławiny) .	6.250 0	180,0
Słucki	6.852,8	333.0
	64.001,0	2.498,9

KOWIENSKAJA.

Nowaaleksandroŭski (bl. pał.)	1.400,0	82,4

ARŁOUSKAJA.

Branski . . . . Trubčeŭski . . .	640,0	38,4

TWIERSKAJA.

Astaškoŭski . . . Zubcoŭski . . . Ržeŭski	3,125,0	125,0

PSKOUSKAJA.

Wialikałucki . . . Apočecki . . . Taropiecki . . .	1,060,0	42,4

KAŁUŽSKAJA.

Žyzdraŭski . . . Masalski . . .	228,0	41,1

KURLANDZKAJA.

Iłukštanski . . .	416,0	21,8

Usiaho ŭ hubernijach:

U Čarnihoŭskaj . .	20.146,7	1.294,3
„ Smalenskaj . .	33.180,1	1.251,0
„ Suwalskaj . .	3.773,9	188,1
„ Hrodzienskaj . .	23.900,0	1.400,2
„ Wilenskaj . .	26.765,6	1.736,7
„ Witebskaj . .	26.607,1	1.243,4
„ Mohileŭskaj . .	42.133,7	2.261.5
„ Minskaj . . .	64.001,0	2.498,9
„ Kowienskaj . .	1.400,0	82,4
„ Arłoŭskaj . .	640,0	38,4
„ Twierskaj . .	3.125,0	125,0
„ Pskoŭskaj . .	1.060,0	42.4
„ Kałužskaj . .	822,0	41.1
„ Kurlandzkaj . .	416,0	21,8
	247.001,1	12.225,2

Biełaruskije hramadzianskije orhanizacii u Wilni.

Biełaruskaja Rada u Wilni.

Świata-Jurski 22.

1. Suwiaź Kulturna-Nacionalnaho Adradžeńnia Biełaruskaho Narodu.

Kamitet: Zawalnaja № 7.

Skład Kamitetu:

1. Ks. Władysłaŭ Tałočka, Ks. Jan Siemaškiewič, Kazimir Šafnagiel, Wincent Swiatapołk-Mirski, Wacłaŭ Łastoŭski, Stanisława s Kisialoŭ Korff, Adam Štrauss.

2. Biełaruskaje Tawarystwo Apieki nad dziaćmi «Zołak».

Urad: *Zawalnaja № 7.*

Skład uradu; Maršałak—Wincent Swiatapołk-Mirski, Skarbnik—Wacłaŭ Łastoŭski, sekretar —Stanisława s Kisialoŭ Korff; členy uradu: Ks. Tałočka, Kazimir Šafnagiel, Jan Rusiecki, Stanisława Kaminskaja.

Tawarystwo utrymliwało u 1918 h.

1. Prytułak dla dziaciej u Wilni (Bernardynski zawułak d. № 7).
2. Letnije kalonii dla dziaciej u Čornym Bory, pad najmieńniem «Wyraj».
U prytułku i letnich kalonijach Tawarystwo maje na poŭnym utrymańni 160 dziaciej.
3. Pačatkowuju biełaruskuju školu u katoraj wučyłosia 80 dziaciej.
4. Majsterniu dziela papraŭki bializny.
5. Majsterniu dziela wyrabu botaŭ na dreŭlanych padešwach.
6. Pastajanny dziciačy chor.
7. Dziciačuju teatralnuju družynu.
8. Praktyčnyje kursy, pa edukacli wychawaŭčyc dla dziaciej daškolnaho ŭzrostu.

3. Biełaruskaje Tawarystwo pomačy paciarpieŭšym ad wajny.

Kamitet T-wa: Wilenskaja 33.

Skład kamitetu: Maršałak—Anton Łuckiewič, Skarbnik—Juljanna

Moenke, Sekretar — Jazep Saławiej; Iwan Łuckiewič, A. Račkoŭskaja, F. Wišnieŭski, J. Stankiewič, M. Kiełmuć, J. Łuckiewič, P. Kiršeŭski.

Kamitet utrymliwaŭ u 1918 h.

1. Dźwie biełaruskije pačatkowyje škoły.

2. Prytułak dla dziaciej u Kačan kach, pad Jašunami, na 30 duš.

3. Biełeruski addzieł na wystaŭcy Rabotnych damoŭ.

4. Dźwie straŭni — narodnuju i dla siaredniaho stanu.

4. Biełaruskaje Nawukowaje Tawarystwo.

Urad: Antokalskaja 6.

Skład uradu: Maršałak — K. Šafnagiel, Kustoš — J. Łuckiewič, Bibliotekar — J. Moenke, Sekretar — W. Łastoŭki.

5. Biełaruski Centralny Sajuz Nacyonalnych, Hramadzianskich Orhanizacij.

Wilenskaja 23.

Skład Uradu: Maršałak — K. Šafnagiel, Wice maršałaki — A. Łuckiewič, i W. Swiatapołk-Mirski, Skarbnik — J. Łuckiewič, Sekretar — W. Łastoŭski.

6. Biełaruskaje Spažywieckaje T-wo «Rajnica».

Wial.-Pahulanka 17.

Urad: Maršałak — A. Štraus, Skarbnik — W. Łastoŭski, Sekretar — W. Wałasewič, — M. Łojko, J. Rusiecki.

7. Biełaruski Klub.

S-to Jurski 22.

Urad: Maršałak — J. Łuckiewič, Wice maršałak — A. Łuckiewič, Skarbnik — F. Wišnieŭski, Sekretar — A. Baroŭski; — staršyny: K. Korzon, M. Łojko, F. Olechnowič, D. Siemaško, J. Stankiewič.

8. Biełaruski Mužykalna-Dramatyčny Kružok.

Š-to Jurski 22.

9. Biełaruskaje wydawiectwo W. Łastoŭskaho.

Zawalnaja 7.

10. Hazeta «Homan».

Wilenskaja 33.

Biełaruskaja kniharnia.

Zawalnaja 7.

11. Miesiačnik „Krywičanin“.

Zawalnaja 7.

Knihapisańnie (bibliohrafija) 1918 h.

U 1918 h. wyjšli takije biełaruskije knihi:

1. *Dr. Rudolf Abicht i J. Stankiewič.* **Prosty sposab stacca ŭ karotkim časie hramatnym.** 8° str. 16. Breslaŭ. (Prajekt nowaho šryftu biełaruskaho i prawopisi).

2. *Maciej Buračok* (F. Bohušewič). **Dudka Biełaruskaja.** Wyd. V. 4° str. 56. Wilnia.

3. *Janka Bylina.* **Nà Pryzbie.** (Zbornik wieršaŭ). 4° str. 48. Wilnia.

4. *Г. Чэльцов.* **Аб'ясненьне сымвола веры, малітваў і запаведзеў.** 4° стр. 80. Вільня

5. *Алесь Гарун.* **Матчын дар.** Думы і песьні 1907—1914. 4° Стр. 125. Мінск.

6. *Браты М. і Г. Гарецкія* **Руска-Беларускі слоўнік.** 8° стр. 108. Смаленск.
7. *W. Hrynieŭski.* **Ab trusoch.** 8° str. 16. Wilnia.
8. W. *Łastoŭski.* **Niezabudka.** Pieršaja paśla lementara čytanka 4° str. 48. Wilnia.
9. *W. Łastoŭski.* **Siejbit,** druhaja paśla lementara čytanka. 4° str. 96. Wilnia.
10. *W. Łastoŭski.* **Wypisy z biełaruskaj literatury.** Čaść I. 4° str. 80. Wilnia.
11. *W. Łastoŭski.* **Raściny,** padručnik dla školnaho užytku. 8° str. 64. Wilnia.
12. *W. Łastoŭski.* **Prypieŭki.** 8° str. 32. Wilnia.
13. *W Łastoŭski.* **Zahadki.** 8 str. 24. Wilnia.
14. *W. Łastoŭski.* **Kališ i ciapier,** histaryčna-hramadzianskije narysy. 4° str. 48. Wilnia.
15. *W. Łastoŭski.* **Niedaćwiety.** Zbornik apawied. i lehend. 4° str. 32. Wilnia.
16. *W. Łastoŭski.* **Kalendar „Swajak“.** na 1919 h. 4° str. 108. Wilnia.
17. *A. Łuckiewič i J. Stankiewič.* **Biełaruski prawapis.** 8° str. 32. Wilnia.
18. *Anton Nowina.* **Našy pieśniary.** Literaturna-socyalnyje narysy. 8° str. 84. Wilnia.
19. *F Olechnowič.* **Butrym Niamira.** Inscenizawanaja lehienda W. Łastoŭskaho „Kamienaja truna“ 8° str. 29 Wilnia.
20. *Olechnowič.* **Bazylišk.** Kazka u 3 aktach. 8° str. 32. Wilnia.
21. *P. Pačobka.* **Hramatyka biełaruskaj mowy.** 4° str. 48. Wilnia.
22. *Piotra z Arleniat.* **Što było i što pawinno być.** 8° str. 29. Wilnia.
23. *M. Rahoŭski* **Biełaruski piesieńnik** z notami. 4° str. 16. Wilnia.
24. *Šymon Reŭka.* (Fr. Bohušewič). **Šmyk Biełaruski** wyd. IV. 4° str. 32. Wilnia.
25. *W Ronamow.* **Pieršyje malitwy** i paznańnie prawasłaŭnaj wiery. 8° str. 32. Wilnia.
26. *В. Романов.* **Першыя малітвы** і пазнаньне праваслаўнай веры. 8° стр. 32. Мінск.
27. *Александра Смоліч.* **Зорка,** беларуская граматка. 4° стр. 48. Вільня.
28. *Александра Смоліч.* **Чытаньне.** 4° стр. 52. 3 рыс. Вільня.
29. *Я. Станкевіч* (з Я. Баршчэўскаго). **Начэпнасць (легенда).** 8° стр. 22. Вільня.
30. *Janka Stankiewič.* **Nowy lementar** dla biełaruskich dzietak. 4° str. 32 wyd 2-je. Wilnia.
31. *Я. Станкіевіч* (з Я. Баршчеўскаго). **Чорнакніжнік і зьмея** што вылупілася с пятушынаго яйца 8° стр. 30 Вільня.
32. *B. Taraškiewič.* **Biełaruskaja hramatyka.** 8° str. 112. Wilnia.
33. **Тарас на Парнасі.** 8° стр. 32. Мінск.
34. **Što treba wiedać koždamu biełarusu?** 8° str. 32. Wilnia.
35. *Ромуальд Земкевіч.* **Аб цукраванях на Беларусі.** Менск. 8° 8 стр.

U hetym hadu biełaruskije knižki drukawalisia u 4 miestoch: u Wilni—28 knižak, u Miansku 4 knižki, u Smalensku 1 i ŭ Bresłaŭli 1.

Pracawało 11 wydawiectw:

W. Łastoŭskaho	17 knižak,
Wydawiectwo «Homan»	4 knižki,

Wydaw. Bieł. Tawarystwa pomačy paciarpieŭšym ad wajny u Wilni	3 knižki,
Wydawiectwo J. Stankiewiča	2 „
Wydawiectwo «Wolnoje Biełarusi»	2 „

pa adnej knižcy wydali: 1) Sojuz Biełaruskich Hramadzkich Orhanizacij u Wilni, 2) Anton Nowina, 3) Biełaruski Narodny Sekretarjat, 4) M. Гарэцкі, 5) Prybač, 6) R. Ziemkiewič.

Drukawalisia knižki 20 aŭtoraŭ i 2 knižki biezymiennyje. W. Łastoŭski wydaŭ 9 knižak, J. Stankiewič 3 kn., A. Smolič 2 kn., F. Olechnowič 2 kn., Romanow (pierekład) 2 kn., a rešta: Praf. Abicht, Buračok, Janka Bylina, Ciotka, A. Harun., Br. Hareckije, Hrynieŭski, A. Łuckiewič, A. Nowina, Pačobka, Piotra z Arleniat, Rahoŭski, Reŭka, Taraškiewič, Ziemkiewič wypuścili pa adnej knižcy.

Ab knižkach wyjšoŭšych u Rasiejskaj Federatyŭnaj Respublicy (u Pieciarburzie, Maskwie, Kijewie i Odessi) redakcija kalendara nie maje wiestak.

Časopisiej wyhodziło:

„*Homan*" u Wilni (łacinskimi i ruskimi literami) wychodzić 2 razy ŭ tydzień. Redakcija: Wilnia, Wilenskaja wul. 33.

„*Krywičanin*" štomiesiačnaje časopiś pad redakcijej W. Łastoŭskaho. Redakcija: Wilnia, Zawalnaja 7.

„*Вольная Беларусь*" тыднёвік палітычны і літэратурны. Miensk, Zacharoŭskaja 18.

„*Беларускі Шлях*" штодзенная грамадзянска-палітычная газэта. Miensk, Sierpuchoŭskaja № 12.

Pa-za miežami Biełarusi wychadzili časopisi:

U Maskwie «*Дзянніца*» вестка Беларускаго Нацыональнаго Камісарьяту. Maskwa, Pawarskaja 52. Wychodzić nia mienš čatyroch razoŭ u miesiac.

U Maskwie «*Чырвоны Шлях*».

U Kijewie «*Бѣлорусское Эхо*» štotydniowaja hazeta wychodzić pa rasiejsku i pa biełarusku. Kijeŭ, Troickaja wulica № 4.

S tej pryčyny, što kalendar wychodzić pierad kancom hoda — u bibliohrafiju nie trapili knihi wyjšoŭšyje paźniej kalendara.

Razwićcie dzieržaŭnaj biełaruskaj myśli u Uschodnaj čaści Biełarusi.

Z niezwyčajnaj siłaj i razmacham staŭ razwiwacca nacionalna-palityčny ruch u Uschodnaj čaści Biełarusi at pieršych dzion rasiejskaj rewalucii lutaho miesiaca 1917 h. Užo u marcy adbyŭsia ludny zjezd biełaruskich hramadzianskich dziejačoŭ i byŭ utworen „*Biełaruski Nacionalny Kamitet*“. Adnak skład hetaho kamitetu akazaŭsia nie zusim udačny i z hetaj pryčyny jon byŭ zamienien nowaj orhanizacijej— „Centralnaj Radaj biełaruskich orhanizacij i partij“, katoraja z hetaho času stanawiła centr biełaruskaho nacionalnaho žyćcia i palityčnaho ruchu. Za šeść miesiacoŭ rasiejskaj rewalucii palityčnaja biełaruskaja myśl šyryłasia i umacowywałasia na čyślennych zjezdach i schodach. Biełaruski ruch razliŭsia pa ŭsim kraju i pałažyŭ swajo klajmo na ŭsim biełaruskim žyćci. Ad wieraśnia, paśla trejciaj sesii „Centralnaj Rady Biełaruskich orhanizacij i partij“ wyjawiłasia patreba utwareńnia dzieržaŭna-praŭnaj ustanowy, katoraja ŭziała-by ŭ swaje ruki ŭsiu ŭłaść u kraju i apawieściła-by Biełaruskuju Demokratyčnuju Respubliku. Dziela hetaj mety byli sklikany biełaruskije zjezdy armij usich frontaŭ: Zachodnaho ŭ Miénsku 18—24 kastryčnika, Paŭnačnaho u Witebsku (15—20 listapada), Rumynskaho ŭ Adessi (3—8 śniežnia) i Pałudniowa-Zachodnaho ŭ Kijewie (17—22 śniežnia),—dalej dwa zjezdy biełaruskich ŭciekačoŭ u Maskwie i adzin u Miensku, zjezdy wučycielskich i inšych hramadzianskich orhanizacij u Smalensku, Witebsku, Połacku i pa inšych miestoch. Wynikam hetych zjezdoŭ było ŭtwareńnie „*Wialikaj Biełaruskaj Rady*„ i „*Biełaruskaj Centralnaj Wajskowaj Rady*“ i sklikańnie ustanoŭčaho Biełaruskaho nacionalnaho konhresu ŭ Miensku 18 śniežnia 1917 h.

Usiebiełaruski konhres składaŭsia z deputatoŭ ad wałasnych sielanskich ziemstwaŭ i kamitetaŭ *ŭsiej etnohrafičnaj Biełarusi*, pawietowych i hubernskich ziemstw, miestowych rad, rad rabotnickich i sałdackich deputataŭ, wajskawych arhanizacij z usich frontaŭ i tyłu, suwiaziej i ŭciekackich kamitetaŭ, kooperatyŭ, profesionalnych i inšych arhanizacij Biełarusi i ŭsich jaje palityčnych partij — likam 1167 deputataŭ s prawam pastanaŭlajučaho hołasu i 705 predstaŭnikaŭ s prawam daradčaho hołasu.

Hety *konhres*, wyjaŭlajučy najwyšejšuju suwerennuju wolu biełaruskaho narodu, pastanowaj 18 śnieżnia 1917 h. *zaćwierdziŭ ustanoŭleńnie respublikanskaho demokratyčnaho ładu ŭ etnohrafičnych mieżach Biełaruskaj ziamli* i wybraŭ s pami-ž siabie najwyšejšuju ustanowu Biełarusi — „*Radu biełaruskaho konhresu*“, katoraja ad siabie spaŭnicielnuju ŭładu addała spaŭnicielnamu Kamitetu zjezdu — *Narodnamu Sekretarjatu*.

Paśla hetych pastanoŭ predstaŭniki bolšewickaj ŭłaści ŭ Miensku, karystajučy z niabytnaści u horadzie biełaruskich wojsk, arużnaj siłaj razahnali ŭsiebiełaruski konhres. Nia hledziačy na heto, Rada prystupiła da spaŭnieńnia azłożenych na jaje pawinnaściej i — pobač z druhimi ustanowami — wybrała delehaciju na mirnyje pierehawory ŭ Brest-Litoŭsku.

Pieršy skład sekretarjatu taki byŭ:

Unutrennych spraŭ	J. Mokrejeŭ.
Zahraničnych spraŭ	J. Woronko.
Narodnaj aświety	A. Smolič.
Justycii	Z. Bielewič.
Narodnaj haspadarki	J. Siereda.
Daroh	W. Redźka.
Finansoŭ	H. Biełkind.
Apieki	P. Bodunowa.
Wialikaruskich spraŭ	J. Złobin.
Počt i telehrafoŭ	A. Karač.
Kantrola	P. Krečeŭski.
Upraŭlajučy sprawami	A. L. Zajac.
Asobna upawažnieny u wajennych sprawach	K. Jezuwitoŭ.

Za karotki čas swajej pracy Rada atrymała čyślennyje zajawy ab pryznańni jaje za jadynuju predstaŭnicu Biełarusi,—u tym liku ad Ukrainskaj Narodnaj Respubliki, Turkiestanu i inš. Adnak rabotanad wypracawańniem konstytucii Biełaruskaj Respubliki spyniałasia s pryčyny wostraj kolizii miž Radaj i bolšewickimi ŭłaściami.

Zrušenaja biełaruskaja palityčnaja myśl rasła i krapčeła. 24 marca 1918 h. Rada Biełaruskaj Narodnaj Respubliki, wybranaja Usiebiełaruskim zjezdam 30 śnieżnia 1917 h. i dapoŭnienaja členami „Biełaruskaj Wajskowaj Rady“, ziemstw, miest i nacionalnych mienšaściej, na plenarnym zasiedańni pastanawiła abwieścić *niezaležnaść Biełaruskaj Respubliki* i wydać stasoŭnuju ustaŭnuju hramatu.

Ustaŭnaja hramata da narodaŭ Biełarusi.

U časie usieświetnaj wajny, što buryć adny mocnyje dzieržawy i asłabaniaje druhije, adbudziłasia Biełaruś da dzieržaŭnaho žyćcia. Paśla troch s pałowaju wiakoŭ niawoli iznoŭ na ŭwieś świet kaže biełaruski narod ab tym, što jon žywie i budzie žyć. Wialiki Narodny Zbor—Usiebiełaruski Zjezd 5—17 (st. st. śnieżnia 1917 hodu, dbajučy ab doli Biełarusi zaćwierdziŭ na jaje ziemlach respublikanski ład. Wypaŭniajučy wolu Zjezdu i baroniučy dzieržaŭnyje prawy narodu, Spaŭniajučy Kamitet Rady Zjezdu hetak pastanaŭlaje ab dzeržaŭnym ustroju Biełarusi i ab prawoch i wolnaściach jaje hramadzian i narodaŭ:

1. Biełaruś u rubiažoch razsialeńni i ličebnaj pierewahi biełaruskaho narodu abwieščajecca Narodnaju Respublikaj.

2. Asnoŭnyje zakony Biełaruskaj Narodnaj Respubliki zaćwierdzić Ustanoŭčy Sejm Biełarusi, sklikany na asnowach ahulnaho, roŭnaho, patajemnaho i praporcionalnaho woborčaho prawa, nie zważajučy na poł, narodnaść i relihiju.

3. Da času, pakul źbiarecca Ustanoŭčy sejm Biełarusi, zakonadaŭčaja ŭłada ŭ Biełaruskaj narodnaj Respublicy naležyć, Radzie Usiebiełaruskaho Zjezdu, dapoŭnienaj predstaŭnikami nacionalnych mienšaściej Biełarusi.

4. Spaŭniajučaja i administratyŭnaja ŭłada ŭ Biełaruskaj Narodnaj Respublicy naležyć Narodnamu Sekretarjatu Biełarusi, jaki naznačajecca Radaju Zjezdu i pierad jeju trymaje atwiet.

5. U rubiažoch Biełaruskaj Narodnaj Respubliki abwieščajecca wolnaść słowa, druku, schodaŭ, zabastowak, chaŭrusaŭ; biezumoŭnaja wolnaść sumleńnia, niezačepnaść asoby i pamieškańnia.

6. U rubiažoch Biełaruskaj Narodnaj Respubliki ŭsie narody majuć prawa na nacionalna - personalnuju aŭtanomiju; abwieščajecca roŭnaje prawo ŭsich mowaŭ narodaŭ Biełarusi.

7. U rubiažoch Biełaruskaj Narodnaj Respubliki . . . . Lasy, woziery i nutro ziamli abwieščajucca ŭłasnaściu Biełaruskaj Narodnaj Respubliki.

8. U rubiažoch Biełaruskaj Narodnaj Respubliki ŭstanaŭlajecca najbolšy 8-mi hadzinny rabočy dzień.

Abwieščajučy ŭsie hetyje prawy i wolnaści hramadzian i narodaŭ Biełaruskaj Narodnaj Respubliki, my, Spaŭniajučy Kamitet Rady Zjezdu, abawiazujemsia pilnawać zakonnaho paradku žyćcia ŭ Respublicy, ścierahčy intaresaŭ ŭsich hramadzian i narodaŭ Respubliki i zachawać prawy i wolnaści pracoŭnaho ludu. A tak sama dałožym ŭsich sił, kab sklikać u najbližejšym časie ŭstanoŭčy Sejm Biełarusi.

Usich wiernych synoŭ Biełaruskaj ziamli kličem pamahčy nam ŭ ciažkoj i atwietnaj našaj pracy.

Spaŭniajučy Kamitet
Rady 1-ho Usiebiełaruskaho Zjezdu.

Wydan u Minsku Biełaruskim 9 sakawika 1918 h.

Ustaŭnaja hramata Rady Biełaruskaj Narodnaj Respubliki.

Hod nazad narody Biełarusi z razam z narodami Rasei skinuli jarmo rasiejskaho caryzmu, jaki najciažej prycsinuŭ byŭ Biełaruś; nie pytajučysia narodu, jon ukinuŭ naš kraj u pažar wajny, jakaja čysta zrujnawała harady i wioski biełaruskije.

Ciapier my, Rada Biełaruskaj Naradnaj Respubliki, skidajem z rodnaho kraju apošniaje jarmo dzieržaŭnaj zaležnaści, jakoje hwałtam nakinuli rasiejskije cary na naš wolny i niezaležny kraj.

Ad hetaho času *Biełaruskaja Narodnaja Respublika abwieščajecca Niezaležnaj i Wolnaj Dzieržawaj*. Sami narody Biełarusi,

u asobie swajho *Ustanoŭčaho Sejmu*, pastanowiaś ab budučych dzieržaŭnych źwiaziach Biełarusi.

Na mocy hetaho traciać siłu ŭsie staryje dzieržaŭnyje źwiazi, jakije dali mahčymaść čužomu ŭradu padpisać i za Biełaruś traktat u Biareści, što zabiwaje na śmierć biełaruski narod, dzielučy ziamlu jaho na častki.

Na mocy hetaho urad Biełaruskaj Narodnaj Respubliki maje uwajści ŭ adnosiny z zacikaŭlenymi staronami, prapanujučy im pierahledzić tuju čaścinu *Bieraściejskaho Traktatu*, jakaja datyčyć Biełarusi, padpisać mirawuju umowu z usimi wajewaŭšymi dzieržawami.

Biełaruskaja narodnaja Respublika pawinna abniać usie ziemli, dzie žywie i maje ličbiennuju pierewahu biełaruski narod, a łaśnie: *Mahileŭščynu, biełaruskije čaści Mienščyny, Hrodzienščyny (z Hrodniaj, Biełastokam, i inš.), Wilenščyny, Witebščyny, Smalenščyny, Čarnihoŭščyny i sumiežnyja čaści susiednich hubierniaŭ, zasielenyje biełarusami.*

Biełaruskaja Narodnaja Respublika paćwierždaje ŭsie tyje prawy i wolnaści hramadzian i narodaŭ Biełarusi, jakije abwieščeny *Ustaŭnoj Hramataj ad 9 sakawika 1918 hodu.*

Abwieščajučy ab niezaležnaści Biełaruskaj Narodnaj Respubliki, Rada jaje pakładaje swaje nadziei na toje, što *ŭsie lubiačyje wolu narody* dapamohuć biełaruskamu narodu ŭ poŭnaj miery zdiejśnić jaho palityčna-dzieržaŭnyje ideały.

Rada Biełaruskaj
Narodnaj Respsubliki.

Dan u Miensku-Biełaruskim
25 sakawika 1918 hodu.

Ważniejšyje zdareńnia palityčna-hramadzianskaho žyćcia na Biełarusi.

S 30 na 31-je śniežnia 1917 h. Bolšewiki štykami i kulamiotami razahnali pieršy Usiebiełaruski Konhres u Miensku.

25 studnia 1918 h. Adkryłosia Biełaruskaje Nawukowaje Tawarystwo.

25, 26, 27 studnia. Adbywałasia u Wilni Biełaruskaja Konferencija.

26 studnia. Adbyłasia biełaruskaja imša ŭ wilenskim Katedralnym kaściele u kaplicy św. Kazimira. U časie imšy chor złoženyj z dziaciej znachodziačychsia pad apiekaj T-wa „Zołak“ śpiewaŭ duchoŭnyje pieśni pa biełarusku.

1 lutaho. Verwaltung Biełastok-Hrodnia ułučen u miežy Litwy, pad najmieńniem Pałudniowaja Litwa.

9 lutaho. Padpisana zhoda miž Centralnymi Dzieržawami i Ukrainskaj Respublikaj, pawodle katoraj Biełaruskaje Paleśsie trapiło ŭ miežy Ukrainy.

20 lutaho. Arcybiskup Mahiloŭskaj Eparchii pazwoliŭ u katedralnym pieciarburskim kaścieli hawaryć kazańnia pa biełarusku.

28 lutaho Zaniat niamieckim wojskam Miensk.

3 marca. Padpisan mir miž Centralnymi Dzieržawami i Rasiej, pawodłuh katoraho hraničnaja linija razrezała Biełaruś na dźwie paławiny.

3 marca. Wyjšła ŭ Słucku štodziennaja biełaruskaja hazeta „Rodny Kraj“.

25 marca. Niamiecki kancler apawieściŭ litoŭskaj delehacii pryznańnie swabodnaj i niezaležnaj Litoŭskaj dzieržawy zwiazanaj z Niamieččynaj wiečnaj suwiaźziu, asabliwa mytnaj wajennaj idarožnaj i hrašawoj. (Pawodłuh Brestskaj umowy biełaruskaja čaść Wilenščyny, Hrodzienščyna s pawietami Bielskim i Biełastockim uschodziać u miežy Litwy.

25 marca. Rada Biełaruskaj Narodnaj Respubliki, — wybranaja Usiebiełaruskim Zjezdam 30 śniežnia 1917 h. i dapoŭnienaja členami Biełaruskaj Wajskowaj Rady, ziemstwoŭ, miest, nacionalnych mienšaściej, -- apawieściła Niezaležnaść Biełaruskaj Narodnaj Respubliki i wydała Ustaŭnuju Hramatu.

1 krasawika. Pačała wychadzić u Kijewie hazéta „Biełaruskaje Słowo“.

9 krasawika. Adbyłosia pieršaje zasiedańnie Predstaŭnikoŭ Uradu Ukrainskaj Narodnaj Respubliki i Predstaŭnikoŭ Uradu Biełaruskaj Narodnaj Respubliki dziela razhladu sprawy ŭstanoŭleńnia hranic miž abiedźwiema Respublikami.

20 krasawika. Atkryłasia Adeskaja Biełaruskaja Rada,

25 krasawika. Padadzien Niamieckamu Uradu, praz ruki niamieckaho pasła pry Ukrainskim Uradzie, memorjał s proś-

baj kab Niamieččyna pryznała niezaležnaść Biełarusi z dałuččeńniem Hrodzienščyny pa Prypiać i biełaruskaj čaści Wilenščyny z miestam Wilniaj.

28 krasawika. Ustanoŭlena Dzieržaŭnaja piečać Biełaruskaj Narodnaj Respubliki — pahonia s kruhawym nadpisam: „Biełaruskaja Narodnaja Respublika“.

28 krasawika. Sekretarjat Biełaruskaj Narodnaj Respubliki daručyŭ prafesaru M. Downar-Zapolskamu arhanizawańnie Biełaruskaho Dzieržaŭnaho Uniwersytetu ŭ Miensku.

10 maja. Atkryłasia arhanizacija biełaruskaj školnaj moładzi „Biełaruskaja Studenckaja Rajnica.

14 maja. Pieršaho składu Sekretarjat Biełaruskaj Narodnaj Respubliki padaŭsia ŭ adstaŭku; wybran nowy Sekretarjat (druhoha składu).

21 maja. Predstaŭnikami niamieckaj wajennaj ŭłaści raspuščeny polskije lehijony, jakije blizka paŭtara hodu trywali ŭtrymliwajučysia s prymusowych rekwizytoŭ u Uschodniaj čaści Biełarusi — Minščynie i Mohileŭščynie.

2 maja. Pieršy raz u Wilni, na Božaje Cieło, išła biełaruskaja pracesija sa swajej, z biełaruskimi nadpisami, charuhwiaj. Biełaruskije duchoŭnyje pieśni śpiewaŭ chor sarhanizawany T-m „Zołak“.

1 červienia. Adkryłasia ŭ Miensku Biełaruskaja Uradowaja Konserwatoryja.

6 i 7 žniŭnia na Dekanalnym zjezdzie Dzisienskaho Dekanatu pastanoŭleno kab u Dekanacie parafijalnyje škoły byli z biełaruskaj wykładowaj mowaj.

24 žniŭnia. Adkryłasia ŭ Wilni „Suwiaź Kulturna-Nacionalnano Adradžeńnia Biełarusi.

1 kastryčnika. Wyjšoŭ pieršy biełaruski palityčna-literaturny miesiačnik „Krywičanin“.

Karotki narys razwićcia aświety na Biełarusi da pieršaj čwierci XVII stalećcia.

Hramatnaść pryjšła na Biełaruś razam s chryścijanstwam, što treba adniaści na IX—X stalećcia,—i pattrymliwałasia żywymi stasunkami z Wizancijej. Nawučańnie hramaty s samaho pačatku stałosia prywilejem i pawinnaściu duchawienstwa, asabliwa manastyrskaho, ŭ rukach katoraho aświeta była da XIX st. Usie manastyry ŭ Biełarusi zasnowywalisia pawodle ŭstawy Wasilija Wialikaho, katoraja ŭskładała na mnichoŭ pawinnaść wychowywańnia maładzieży. Ustanoŭleńnie biskupskich katedr było stupieniami ŭ razwićci aświety. U Połacku i Turawie katedry biskupskije ustanoŭleny byli nie paźniej X wieka. U Smalensku biskupskaja katedra abasnawałasia paźniej. Jana była ustanoŭlena kniaziam Roscisławam u 1137 hadu.

Spierša maładoje chryścijanstwo na Biełarusi wytužało ŭsie siły swaje na ŭzhadawańnie kadru hramatnych ludziej na duchoŭnikaŭ nowaj, chryścijanskaj wiery, i aświetnaja praca jaho hetym ahraničałasia. Ale skora na hramatnych ludziej stała apiracca takža dzieržaŭnaja orhanizacija; idučy hetkimi darohami hramatnaść i „knižnaje pačytańnie“ skora zdabywajuć sabie ahulnuju pašanu i pryznańnie. Najlepiej heto dawodzić nam chod aświety ŭ Smalensku. Choć biskupstwo ŭ Smalensku było zasnowano dawoli pozna, ale aświeta ŭ hetaje miesto zdoleła dajści ŭžo raniej. Što tak było dawodzić nam biohrafija adnaho z najcikawiejšych predstaŭnikaŭ staroj Biełarusi—Klimanta Smalaciča. Pawodle słoŭ letapisi, Klimant byŭ „knižnik (wučony), jakoha nie bywało raniej“. Hetaja charakterystyka biassporna saŭsim praŭdziwaja. U 1147 hadu kniaź pastanawiŭ zrabić Klimanta mitrapalitam, i sabor biskupoŭ paświaciŭ jaho, bo ŭžo tady

jon sławiŭsia, jak wučony bohasłoŭ. Klimant byŭ pładawitym piśmiennikam, ale da hetaho času atkryt tolki adzin jaho list („pasłańnie“), pisany swajmu staromu pryjacielu, smalenskamu parochu Chamie. Heny list atkrywaje nam kruhazor i interesy tahočasnaho smalenskaho aświečenaho hramadzianstwa. Klimant i jaho paplečniki dapuskali krytyku Św. Piśma, apirajučysia ŭ swaich tłumačeńniach na twory Homera, Platona i Arystotela. Praciŭnaho kirunku byŭ niechta Hryhory, hetak sama smalenski „knižnik“, jaki trymaŭsia litery św. Piśma. Abiedźwie sprečajučyjesia starony čytali nazwanych piśmiennikoŭ u aryhinali. Niezwyčajnaj papularnaściu ŭ kancy XII stalećcia ciešyŭsia smalenski „knižnik“ Aŭraamij, na katoraho duchawienstwo „jako woŭk ryčeło“.

Klimant i Aŭraamij — heto jarkije zory na smalenskim niebazwodzie. Ale jany nie byli prypadkowym jawiščam, dziela taho, što ŭ Smalensku byli škoły, a pierapisywańniem rukapisoŭ i zbytam knih zajmalisia asobnyje korporacii. Smalensk daŭ rad wydatnych literaturnych tworaŭ, pačynajučy ad listoŭ Klimanta, biohrafii Aŭraamija, napisanaj Jafremam, i kančajučy powieściu ab Merkuryi, padarožaj Ihnata smalenca ŭ Palestynu i Wizanciju i šmat druhich. Adnače mnoha literaturnych pamiatnikoŭ nie dajšło da nas, naprykład—smalenskaja letapiś.

My mieniej wiedajem ab pałažeńni aświety ŭ Turawie. Ale pajaŭleńnie tamaka hetkaho wydatnaho i wučonaho pramoŭcy, jakim byŭ biskup św. Kirył Turaŭski, biassporna świetčyć, što i tut byli warunki da šyrokaj aświety. U asobie Kiryła Turaŭskaho Biełaruś maje wydatnaho carkoŭnaho pramoŭcu i znataka wizantyjskaj literatury. Pa składu umysłowaści, pa literaturnym stylu — heto wizantyjski prapawiednik času najbolšaho razwićcia carkoŭnaho krasamoŭstwa ŭ Wizancii. Jon abiertaŭsia ŭ kruhu wybranych słuchačoŭ, bo šyrokije massy nie mahlib zrazumieć jaho wučonych pramoŭ. Literaturny smak i styl Kiryła Turaŭskaho świetčać ab jaho hruntoŭnaj aświecie.

Što datyče Połacka; to ab im naahuł mała jość wiestak u letapiscaŭ, bo jon at pieršych dzion historyi trymaŭsia addzielna. Ale wysokaja stupień razwićcia palityčnaho i socyalnaho žyćcia ŭ hetym biełaruskim centry świedčać, što i tut aświeta nie była ŭ zahonie. Połacki Sofijski sabor i inšyje światyni świetčać što carkoŭna-wizantyjskaje budoŭnictwo i mastactwo ćwili ŭ Pałačanaŭ i Witeblancoŭ. Praca

św. Jeŭfrasini (u świeci Predsławy), unuczki słaŭnaho „čaradzieja“ kniazia Usiesława, dawodzić nam, što ŭ Połacku ŭ jaje časy (pačatak XII st.) byli ludzi wysoka aświečenyje. Sama św. Kniažna, nia chočučy wychadzić zamuž. pastupiła ŭ manastyr i paświaciła siabie pierapisywańniu knih.

Apryč Smalenska, Turawa, Połacka škoły byli takže ŭ Pinsku, Mozyry, Słucku i Minsku. Wydatnym predstaŭnikam Pinskaj škoły jaŭlajecca Mitrafan lietapisiec; Słuckaj — paroch Aŭhion.

Pieršyje rymska-katalickije škoły byli założeny ŭ miastečku Hajnie, u Barysaŭščynie, kala 1522 hodu, i ŭ Miadźwiedzicach, u Słuččynie, kala 1545 hodu. Wučyli ŭ henych škołach pa biełarusku.

U XIII stalećci, z asobnych plemion biełaruskich, utwaryŭsia ŭžo adzin sucelny Biełaruski narod. Heto mieło wialiki ŭpłyŭ na nacyonalizaciju aświety: z hetaho času šparkimi krokami pačynaje naša piśmiennaść ačyščacca at starosławianskich ŭpływoŭ i štoraz bližej patchodzić da narodnaj mowy.

Duchoŭnaja katalickaja literatura ŭ biełaruskaj mowie.

Apryč roznych aktaŭ, kronik i jurydyčna-praŭnaj literatury ŭsiaho Wialikaho Kniaźstwa Litoŭskaho, pisanych pa biełarusku, zachawałosia ješče mnoha biełaruskaj duchoŭnaj literatury. Literatura heta abyjmaje światoje piśmo Staroha i Nowaho Zakonu, twory św. Ajcoŭ, apisańnia žyćcia światych, apokryfy i inš.

Biełaruskaja mowa, sudziačy pa dahetul atkrytych pamiatnikach, užywałasia ŭ duchoŭnaj literatury ad XIII stalećcia. Prahlad naš pačniem ad XV stalećcia, kali razdzieł biełaruskaj duchoŭnaj literatury na katalickuju, unijackuju i prawasłaŭnuju pačynaje užo zarysowywacca.

Z biassporna katalickich tworaŭ XV stalećcia admiecim takije:

I. „Muka Chrystowa“,
II. „Powieść a troch karaloch“,
III. „O umučeni Pana našaho Jezusa Krysta“,
IV. „O płače Matki o Synu“,
V. „O ustani Krystusowi z miertwych“,

VI. „Hryhora papy rymskaho biasiedy“,
VII. „Pasłańnie Tyweru Cesaru“.

Usie hetyje knižki dachawalisia ŭ rukapisach, pisanych sławianskimi literami (znach. u Piec. publ. bibliotecy); mowa miejscami wielmi pieknaja, časam jarkaja i abrazowaja, a što najważniejšaje—čysta biełaruskaja.

Da biełaruskaj katalickaj literatury XVI staleććia ŭ pieršy čarod treba adniaści:

I. Bibliju Franciška Skaryny, pierekładzienuju z Wulgaty na biełaruskuju mowu u 1517 h.,

II. Rukapisny Psałryr XVI w., pierachowywany ŭ Rumiancoŭskim muzei,

III. Biblijnyje knihi, pierakładzienyje z hebrajskaj mowy (Wil. publ. bibl. № 262),

IV. Psałtyr Fr. Skaryny, wydany ŭ Prazie ŭ 1517 h.,

V. Ewanhielle i Psałtyr, drukawanyje u Zabłudowie 1568—1570 h. (słužyli katalikom i unijatam),

VI. Katalicki katechizm, drukawany ŭ Wilni ŭ 1585 h.; „z dozwoleńnia staršych“, — wydan byŭ jezuitami,

VII. Unija, albo wykład predniejšych artykułaŭ ku zjednočeńniu hrekaŭ s Kaściołam Rymskim. U Wilni 1595, wydańnie jezuickaje,

VIII. Opisanie i abarona soboru bierestiejskaho. Drukawana „u Wiłni“ 1597 h. Prypisywajuć aŭtorstwo Piatru Skarzie,

IX. O poprawie kalendara. Drukawana ŭ Rymie,

X. Florenckaja unija, rukapis znachodzicca ŭ Watykanskaj bibliotecy,

XI. Pasolstwo da Papieža rymskaho Syksta čaćwiortaho ad duchawienstwa, kniazioŭ i panoŭ z Wilna, — rukapis u Watykanskaj bibliotecy. Hetaž pieredrukawano ŭ Wilni ŭ kancy XVI staleććia.

Pieraličenyje tut twory nie abyjmajuć usiej katalickaj biełaruskaj literatury za tym, što nima pad rukoj patrebnych małerjałaŭ, dyj dachawałasia da našych časoŭ daloka nie ŭsia staraja katalickaja literatura, jakaja była ŭ biełaruskaj mowie.

Paśla Bresckaj unii i da pieršaj paławiny XVIII staleććia katalickije biełaruskije druki wielmi redki... Katalicki kaścioł u hetym časie užywaje wa ŭsiej Rečypaspolitaj ŭ literatury swajej, mowy łacinskaj i polskaj. Adnakže mowa biełaruskaja wykładałasia ŭ Wilenskaj Jezuickaj Akademii. Wiadomaść ab hetym znachodzim u apisańni žyćcia spra-

wiadliwaho Jozefata Kuncewiča (Żywot i męczęstwo B. Jozefata... przez kapłana Societatis, Wilno 1645 r.). Miarkujučy s taho, što ŭ hetym časie pa biełarusku piše i drukuje najbolej unijacki abrad, treba dumać, što narodnaj biełaruskaj wieraj tady ličyłosia unijactwo.

Tolki ŭ druhoj paławinie XVIII staleććia katalickaje duchawienstwo pačynaje zwiertać bolšuju uwahu na biełaruskuju mowu; heto widać z wydanaj u Połacku jezuitami kantyčki dla użytku katalikoŭ-biełarusoŭ. A ješče wyraźniej zaznačajuć heto biskupy ŭ swaich adozwach da parachwijalnaho duchawienstwa, nakazywajučy, kab suproć tahočasnaj mody *„parochwijan swoich nauczając wiary Chrystusowej zasilali ich słowem Bożym w języku zrozumiałym“*, i *„plebanom... zaleca się aby ludowitym językiem po skończonym nabożeństwie w kościołach kazania miewali“* (Wasilewski. Litwa i Białoruś. Akolny list biskupa Bohuša-Siestrenčewiča s 1794 h.).

Faktyčna, mowa biełaruskaja ŭ kaściołach na Biełarusi używałasia z najdaŭniejšych časoŭ, praz usio XVII staleććie i da 1839 h.

U 1839 h. car Mikałaj ukazam zabaraniŭ używać u kaściołach biełaruskaj mowy ŭ pieśniach i malitwach.

Ale i paśla 1839 h. jana nie adrazu i nie wa ŭsich parachwijach była zastuplena polskaj. Zamiena hetkaja ciahniecca da našych dzion. Pam ma carskaj zabarony, kaścioł katalicki atčuwaŭ patrebu zrazumiełaj mowy ŭ nawucy wiery. Bačym heto s taho, što nia hledziačy na zabaronu drukawać pa biełarusku, — u 1838 h. u wilenskaj, a ŭ 1861 u waršaŭskaj dyecezii wydajucca katechizmy pa biełarusku.

Paśla 1905 hodu była zniata zabarona drukawać pa biełarusku, i ad hetaho času ŭ našaj literatury pačali množycca nowyje katalickije druki.

Reformacki ruch na Biełarusi.

Z adnej starany šyrokaja relihijnaja tolerancija, zdawion ustanoŭlenaja ŭ Biełarusi, dy prywilej, wydany Wial. Kn. Biełaruskim i Litoŭskim Kazimiram panom i šlachcie na paŭsiakčasny i wolny wyjezd za hranicu, z druhoj starany, spryjali pašyreńniu reformackaho ruchu na Biełarusi. Slady reformacii siahajuć pačatku XV stuleććia, kali Hieronim s Prahi, hussyt, budučy kala 1420 hodu ŭ Wilni i Witebsku,

a takže mabyć i ŭ inšych bolšych miestoch, siejaŭ pieršyje jaje zierniaty. Užo ŭ 1516 hadu ŭ Wilni nie chacieli płacić annaty, ani šelaha Sw. Pietra i mała było sabrano na otpustach (Stryjkowski 737). Adnym s pieršych propahataroŭ luteranstwa byŭ Franciśk Lissomani, bahamolec i spawiednik karalewy Bony i karala Zyhmonta Aŭhusta. Treba prypisać jaho ŭpływam, što karol Zyhmont u 1522 hadu wysłaŭ Lissomani da Lutra, kab toj prysłaŭ wučycieloŭ.

Kala 1525 hodu ksiondz Franciśk Rapegalan, litwin, wučeń samoha Lutra, miewaŭ kazańnia ŭ duchu reformy. Hłaŭnym prypynkam reformy byŭ franciškanski klaštar, a paśla radziwiłłoŭski pałac u Wilni. U 1539 hadu, muž słaŭnaj Barbary Radziwiłłoŭny (paźniej karalewy polskaj) Stanisłaŭ Gaštołd, rabiŭ stareńnia kab atkryć pieršuju ŭ Wilni školu ŭ duchu reformy, ale jamu Kapituła zabaraniła. Paru let paźniej školu takuju atkryŭ Abram Kulwa.

Wialikije kniazi Zyhmont Stary i Zyhmont Aŭhust nie pierepyniali reformackaho ruchu, naadwarot, sami spryjali jamu i cikawilisia im. Wierchawody protestantyzmu—Luter i Kalwin nawąt dedykawali im twory i ličyli ich swaimi apiekunami.

Kala pławiny šesnadcataho stalećcia reformacki ruch zachopliwaje šyrokije kruhi biełaruskaho hramadzianstwa. Nawuka Lutra ŭ Biełarusi šyryłasia najbolej siarod miestowych žycharoŭ,—šlachta prynimała kalwinizm. U hetym časie miž panoŭ i šlachty protestantyzm tak wielmi pašyryŭsia, što sučaśniki ličyli ŭsiu pahałoŭna šlachtu protestanckaj, aproč samaj drobnaj, mała čym rozniŭšajsia at sielanstwa. Nowaje wučeńnie znajšło pieramožnych apiekunoŭ u asobach wialikich mahnatoŭ. Najbolej łažyli pracy i koštoŭ na pašyreńnie kalwinskaj nawuki familii Radziwiłłoŭ i Kiškoŭ. Kniaź Mikałaj Radziwiłł, maršałek i kancler Wialik. Kn. Litoŭska-Biełaruskaho, ŭ 1553 hadu publična adroksia at katalictwa i pačaŭ sabirać kala siabie wydatniejšych wučycieloŭ kalwinizmu. U swaim dziedzičnym miešci Nieświžy jon abasnawaŭ drukarniu, ŭ katoraj drukawaŭ knižki. Z hetaj drukarni wyjšli pa bierusku kalwinski katechizm i Biblija, pracaj Symona Budnaho i Macieja Kawečynskaho. Za karotki čas, stareńniem Radziwiłła Čornaho i Budnaho, byli atkryty i pabudawany 163 kalwinskije zbory, ŭ hetym liku ŭ Wilni, Kiejdanach, Biržach, Brest-Litoŭsku, Dubinkach, Holšanach, Ašmianie, Słonimie, Hrodnie i šmat ješče dzie.

U 1557 hadu ŭ Wilni adbyŭsia kalwinski synod, na ka-

tory prybyło kala sta duchoŭnikaŭ. Usie wydatniejšyje biełaruskije mahnackije rody, jak: Kiški, Chodkiewičy, Hlebowičy, Sapiehi, Słužki, Zawišy, Wišniewieckije, Wojny, Pacy, Abramowičy, Wołłowičy, Zenowičy, Puzyny, Horskije, i šmat inšych, byli kalwinistami.

Inšyje z historykoŭ reformackaho ruchu na Biełarusi dahadywajucca, što kniaź Mikałaj Radziwiłł Čorny, šyručy kalwinizm, mieŭ na meci palityčnuju dumku: jon chacieŭ zrabić hetu wieru wieraj nacyonalnaj, kab adharadzicca at Polščy.

Pa śmierći Mikałaja Radziwiłła kalwinizm pačaŭ raspadacca. Šmat chto z wydatniejšych jaho paplečnikoŭ, u tym liku i Symon Budny, pryniali nawuku Socyna. Italjaniec Lelij Socyn piarečyŭ traistašci Boha. Pašyreńniu Socyanstwa na Biełarusi šmat pamoh uciekač z Maskowii Chwiados Kosy.

Socyanjancoŭ (abo unitaryjoŭ) uziali pat swaju apieku familii Kiškoŭ i Oleśnickich. Stali atkrywacca drukarni dla šyreńnia knižak u duchu hetaj nawuki: u Zasłaŭli kala Minska, i ŭ Lubčy kala Nowahrudka.

Nie hladzia na hetkaje chutkaje šyreńniesia, reformacki ruch nie ŭmacawaŭsia kareńniami na Biełarusi. Pryčynaj hetaho było toje, što šyryłasia reformacija tolki pamiž šlachtaj i mieščanstwam. Na sielan tady mała zwiertali uwahi. Druhaja, ważniejšaja pryčyna, što ruch reformacki raźbiŭsia na mnoha asobnych sekt, katorych sučasniki naličali da 70—80. Sektanty wádzilisia pamiž saboj i adny adnym, a najbolej usiej sprawie, škodzili. Pad kaniec XVI stulaćcia pačynajecca upadak reformackaho ruchu. U hetym časie da baraćby z reformacijej uarużyŭsia katalicyzm. Katalictwo da zmahańnia s protestantyzmam wysunuło zakon Jezuitoŭ.

Najpierš pajawilisia Jezuity ŭ stalicy dzieržawy—ŭ Wilni, ŭ 1569 hadu. Jany pakazali siabie kiemnymi krasamoŭcami i chutka zdabyli ŭstup u mahnackije haspody, jak bahamolcy i spawiedniki, a takže, jak damowyje wučycieli, a ŭ kancy ŭziali ŭ swaje ruki škoły, jakie patrapili naładzić lepiej za inšych.

Pačaŭsia šparki pawarot našaho panstwa i šlachty da katalictwa. Čatyry syny kniazia Mikałaja Radziwiłła byli ŭžo katalikami, a adzin z ich, kniaź Juryj, staŭsia nawat wileńskim biskŭpam. Za Radziwiłłami pajšli Sapiehi, Chodkiewičy i inšyje. Mikałaj Sirotka Radziwiłł wydaŭ 5.000 čyrwonych załatych na wykuplańnie kalwinskaj Biblii, wydanaj

baćkam jaho—Mikałajem—u Brest-Litoŭsku, kab publična, pierad wileńskim ratušam, spalić jaje z ruk kata.

U XVII stalećci kalwinizm wyznawała ŭžo tolki niewialičkaja horść biełaruskaj šlachty, a luteranstwo hetak sama, niewialičkaja horść mieščanstwa, najbolej niamieckaj narodnaści.

Bahaciejšaja biełaruskaja šlachta u XVII stalećci, adny za druhimi, pierachodziać u katalictwo nia tolki z reformackich wier, ale z i uschodnia hreckaho abradu: da hetkich rodaŭ naležać kniazi Słuckije, Astrožskije, Sołomiereckije, Pronskije, Masalskije, Sokolinskije, Łukomskije, Dorohostajskije, Korsaki, Tyškiewičy i inš. Biełaruś pakrywajecca klaštarami, kaściołami. U biełaruskich kniazioch i šlachcie katalictwo znajšło ćwiordych i ščyrych staronnikoŭ, a ŭ patrebi i abaroncaŭ.

Trochsotletniaja paźniejšaja historyja relihijnaho žyćcia na Biełarusi, dakazała, što tut nie było hruntu dla reformacii. Užo ŭ paławinie XVII stalećcia, dziakujučy ščodraj achwiarnaści biełaruskaj šlachty i mahnatoŭ, miesty i miastečki Biełarusi husta pryazdablajucca katalickimi światyniami, manastyrami i pabožnymi ustanowami; z narodu biełaruskaho wychodziać haračyje zastupniki i abaroncy katalictwa, jak rymskaho, tak hrecka-unijackaho. U apošnije 100 let, da zmahańnia za katalictwo stanuło naše sielanstwo. Apornymi unijatami biełaruskimi sto let kišeli maskoŭskije turmy i haścincy Sibiry.

Adnak-že nie hladzia na ŭsio heto katalicki kaścioł na Biełarusi dahetul, nie parupiŭsia dać biełaruukamu narodu duchowaj strawy ŭ narodnaj Biełaruskaj mowie. Polska-dzieržaŭnyje ideały i polski nacyonalizm, ot, užo blizka 100 let, kirujuć katalickim kaściołam na Biełarusi, na wialikuju kryŭdu biełaruskamu narodu i nia menš wialikuju škodu katalickaj sprawy. Dziejecca heto s tej pryčyny, što za časoŭ Rečypaspolitaj polskaj, kali my žyli supolnym dzieržaŭnym žyćciom s Polščaj, sielanam nielha było wučycca na ksiandzoŭ. Duchoŭnikami mahli być błankitna-kroŭnyje (šlachta). Samo saboj, što hetaje šlacheckaje duchawienstwo žyło adnymi ideałami sa šlachtaj i choć, paśla zwalnieńnia at panskaj niawoli sielanam atkryŭsia dostup da duchoŭnaho stanu, ale šlachecka-polskije ideały i tradycii ŭ katalickim kaścieli na Biełarusi nie źwialisia dahetul. Tradycii hetyje starenna pattrymliwjucca wyšejšym, padaŭnamu polska-šlacheckim, duchawienstwam i dahetul starenna nabiwajuć hetymi ideąłami hałowy ma-

ładych adeptaŭ da duchoŭnaho stanu ŭ seminaryjach, u katorych dahetul budučych pastyroŭ biełaruskaho narodu, nia wučać mowy narodnaj, a tolki małazrazumiełaj mowy polskaj. My wierym adnače, što ŭ kancy kancoŭ katalicki kaścioł na Biełarusi pojdzie na sustreč narodnym patrebam.

Wasil Ciapinski.

U XVI stalećci Biełaruś pierežywała razam z Zachodniaj Eŭropaj reformaciju. Tahočasnyje biełaruskije wyšejšyje stany: kniazi i wialmožnyje mahnaty, jeździučy zahranicu dziela aświety i „poleroŭnasci“ prywazili attul „nawinki“. Nawinkami zwali tady nowyje dumki ab wiery, nowyje sekty. I ŭsio bliskučaje panstwo: i Pany Rady karaleŭskije — senatary, i kniazi, i bajary zajmalisia paznańniem pisma światoha i budawańniem nowych wier. Na sejmach i zjezdach bolej hawaryli ab nawucy Kalwina i Lutra, čym ab patrebach abarony krajowaj i patrebach dzieržaŭnych.

Mała hetaho: ŭwieś naš hramadzianski wierch razdzialiŭsia na “hrekoŭ“, „rymlan“, „kalwinistoŭ“, „unijatoŭ“ i inšych,—dy zatračywaŭ pačućcie narodnaj sučelnaści i jednaści. U adnej siamji bywało pa try wiery: dzied — „hrek“, syn— „kalwinist“, unuk „katalik“. Adnym słowam, twaryłosia u nas rožnawiercoŭ niepamiarna mnoha, dy niepamierna zaŭziatych adny proci adnych, i kožny ciahnuŭ supolnuju ajčyznu ŭ swoj bok.

U hetkije sumnyje časy, ŭ hłuchim zakutku Połaččyny, skromny šlachcić, ale haračy patryot, Wasil Ciapinski, „bačučy upadak ajčyzny miłaj“, baleŭ dušoj nad hetym. A najbolej nad tym, što kniazi i bajary i šlachta, honiučysia za zahraničnynimi nawinkami, adychodzili ad rodnaho narodu, rodnych zwyčajoŭ i mowy. Baleŭ tamu, što heto wiało jaho miłuju ajčyznu da upadku, da cialesnaho i duchoŵaho rabstwa, a panoŭ, naturalnych pawodyroŭ narodu, da adstupnictwa, da šukańnia baćkaŭščyny za miežami swajej staronki.

I Ciapinski samatuham zadumaŭ zrabić wialikuju sprawu: wydać Pišmo Swiatoje dobraj biełaruskaj mowaj, kab, čytajučy Słowo Božaje ŭ rodnaj mowie, sercy atpaŭšych synoŭ zwiertalisia da rodnaho narodu i ŭ złučnaści z im budawali, a nie rujnawali, swaju ajčyznu. Da čytańnia Pišma

Swiatoha ŭ rodnaj mowie, Ciapinski prywiazywaŭ wialikaje značeńnie. Z hetymi dumkami pierakładaje jon nanowa, na biełaruskuju mowu, Bibliju i pačynaje drukawać jaje ŭ swajej „ubohaj drukarni“. I pierekład i drukawańnie Biblii było, samo saboj, nie pad siłu adnamu čeławieku. I, mabyć, śmierć spyniła jaho bohamiłuju rabotu, bo da nas dajšła tolki častka jaho Biblii.

Da Biblii swajej Ciapinski ńapisaŭ pradmowu. U pradmowie jon serdečnymi sławami apawiedaje, što jaho prymusiło ŭziacca za pracu i jak treba ratawać, na jaho dumku, miłuju ajčyznu.

Pierš napierš, kab uniknuć razbićcia narodu biełaruskaho na roznyje nacii, Ciapinski prasiŭ tahočasnych panoŭ „trymacisia jazyka swajho pryrožonaho“, dy kab jany—wučylisia hramaty biełaruskaj, zakładali škoły biełaruskije dla narodu,—„dziela miłaści da Ajčyzny našaj“ dziela taho, što „wočy narodu paspalitaho na was zawždy zwiernuty“, što narod hety „nieumiejetny i utrapleny“... „Kali,—kazaŭ Ciapinski,—u was ješče da narodu hetaho zastałosia kolki-niebudź ulitawańnia“, zakładajcie škoły dla jaho, ale nie takije „jako ciapier... na wiečny ŭstyd u čužoj mowie, a ŭ swajej pryrožonaj biełaruskaj mowie, aby otčyzna waša da kanca nia zhinuła i wy z jeju, bo kali praz waš ratunak budzie wydźwihniena,—i wy z jej razam wydźwihnieny budziecie“...

I duchawienstwo maliŭ Ciapinski, kab „dziela wiečnaj zapłaty sabie ad Boha i dziela bojaźni suda sprawiadliwaho Božaho“ nawučało narod biełaruski ŭ mowie jaho pryrožonaj.

A što dalej było?

A dalej stałosia toje, što prawidzieŭ Ciapinski: ad razdziełu na wiery, panstwo biełaruskaje pierajšło da razdziełu na narodnaści, warahawało miž saboj, a narod astaŭsia ŭ zaniedbańni, „ničyjej ułasnaściu“, katoru ŭsiaki može sabie pryswoić...

A što z ajčyznaj?

Ajčyzna biełaruskaja dla mnohich i mnohich synoŭ jaje stałasia čužynaj, bo wočy ich adwiernuty ŭ inšy, čužy bok...

Francišk Skaryna.

400 let tamu nazad u mieście Prazie, u Čechach, doktar wysokich nawuk, wučeń Krakoŭskaho i Paduanskaho uniwersytetaŭ, Francišk Skaryna, rodam s Połacka, raspačaŭ drukawać pierekładzienuju im z Wulgaty Bibliju ŭ tahočasnaj biełaruskaj mowie.

U pradmowie da drukawaj im Biblii Francišk Skaryna padaje pryčyny, jakimi kirawaŭsia jon u swajej pracy. Pryčyny dźwie: pieršaja pryčyna—kab narod prosty (paspality) moh razumieć św. Piśmo; a druhaja,—ważniejšaja—heto patryotyčnaje pačućcie (iže mia Miłaściwy Boh s taho jazyka (nacii) na świet puściŭ).

I tak, apračа dbałaści ab pašyreńnie św. Piśma miž biełaruskim narodam, aduchatwarało da hetaj pracy Skarynu ješče i patryotyčnaje pačućcie. Pačućcie abawiazku dobraho hramadzianina pierad swaim narodam i wiernaho syna pierad swajej baćkoŭščynaj.

Ale Francišk Skaryna rabiŭ hetu wialikuju nacyonalnuju rabotu nie samatuham, nie adzin na swaju ruku. Drukawańnie našaj pieršaj Biblii—heto była sprawa nacyonalnaja: jej cikawilisia i pamahali da spaŭnieńnia jaje roznyje stany našaho narodu. A ŭ pieršy čarod pamahało Skarynie, kładučy košt, „Wilenskaje Panskaje Bractwo“, ŭ katorym była zhurtawana ŭsia wydatniejšaja Biełaruskaja znać, usio bliskučaje panstwo. Paśla niemała pamahało hetaj sprawie biełaruskaje mieščaństwo praz asobu wilenskaho radcy Bohdana Ońkowiča i tahočasnaho wilenskaho burmistra Babiča. Bo 400 let tamu nazad biełarusy byli narodam z usimi jaho atrybutami: z dzieržaŭnym i kulturna-nacyonalnym žyćciom. Naš nacyonalny arhanizm tady nie razdzirali, jak ciapier, usiakich maściej kruki i warony. Ni kałanisty, ni plantatary nie raspiralisia ješče łokciami ŭ našaj ziamli i nie wyciskali nas z Baćkoŭščyny. Niwodzin čužaziemiec nie ważyŭsia tady bałamucić narodu našaho, što biełarusu Biełaruś — nie baćkaŭščyna, a bytcym Baćkaŭščyna—za lesami, bałotami, čužy, nieznany kraj. Dy kab i bałamuciŭ chto, usie-b zaśmiejali taho, bo znali praŭdu swaju i rozum nia chwory mieli. Doŭhaja niawola, dy ciażšaja niadola źabiła naš narod, ale natchodzić para, kali jon pratre wočy i ŭbačyć i asudzić kryŭdzicieloŭ.

Nadrukawańnie Biblii ŭ našy časy, časy mašyn i wysokaho razwićcia techniki, sprawa wymahajučaja wialikich koštaŭ i wialikaj pracy, a što kazać ab tym, jakoj wahi była heta praca ŭ pačatku XVI stalećcia, kali ješče drukarskaja štuka była sekretam asobnych ludziej i kali drukar sam wyrezaŭ na dručkoch litery, sam układaŭ słowy i adbiwaŭ arkušy knihi na ručnym warstaci!

Uwahu našu prykowywaje nie adna trudnaść raboty, nie zastrašajučyje prost košty, patrebnyje na hetu rabotu, a toj fakt, što Biełarusy, apaśla Čechaŭ, byli druhim s čarodu sławianskim narodam, katory zdabyŭsia na św. Piśmo ŭ swajej rodnaj mowie. Što biełaruski pierekład Biblii ŭ narodnaj mowie apiaradziŭ nia tolki Palakoŭ i Maskaloŭ, ale nawat z hetaj sprawaj my wystupili raniej za Zachodna-Eŭropejskije narody: Niemcoŭ, Francuzoŭ i Anhlijcoŭ.

U papiaredžajučyje našu Bibliju časy ŭsia Zachodniaja Eŭropa, nawat bolej: uwieś katalicki tahočasny kulturny świet, ŭ kaścieli, ŭ nawucy i miž kulturnymi ludźmi hawaryŭ pa łacinsku. Łacinskuju mowu narodam Zachodnia-Eŭropejskim nakinuła kolišniaja Rymskaja Imperyja razam sa swajej kulturaj. Mowy narodnyje: niamieckaja, francuskaja i inš. ličylisia tady prostymi, mužyckimi, niahodnymi da piśma i kultury. U Uschodniaj Eŭropie, miž sławianoŭ, panawała, jak mowa piśma i kultury, starasławianščyna, małazrazumiełaja narodu. Akowy łacinizmu ŭ Zachodniaj Eŭropie razbiŭ reformacki ruch i ŭwioŭ u žyćcio mowy žywyje, narodnyje. Ale naš pierekład Biblii na biełaruskuju narodnuju mowu papiaredziŭ zachodna-eŭrapejski reformacki ruch. Mała taho: ŭ pieršaj drukawanaj pa niamiecku Biblii zamieščeny z biełaruskaj Biblii rysunki z herbowymi znakami Franciška Skaryny.

Sielanskije „respubliki“ kanca XVIII st. u Biełarusi i Litwie.

Ucisk sielan u XVIII stalećci wa ŭsiej Eŭropie dajšoŭ takoj miery, što ŭžo dalej iści było niekudy. Zdziek i kryŭda nad sielaninam była strašennaja, dyk ničoha dziŭnaho, što ŭ hetym samym časie ludzi sprawiadliwyje, aburenyje da hłybi dušy, staralisia naładzić hramadzkaje žyćcio inačej, sprawiadliwiej i lepiej. U Polščy—ksiondz Stanisłaŭ Stašyc,

Čacki; u nas — Tyzenhaŭz, Bžostoŭski, Oginski i Chreptowič zmahalisia, jak umieli, sa złom.

Prałat wilenskaj kapituły Pawał Ksawery Bžostoŭski adbumaŭ i napisaŭ ustawu maleńkaj sielanskaj „respubliki“, jakuju mieŭ na myśli utwaryć z dwoch swaich dwaroŭ Mereča i Paŭłowa (28 wiorst ad Wilni). Statut hetaj pieršaj sielanskaj „republiki“ Bžostoŭski padaŭ na zaćwierdžeńnie sejmu. Sejm 4 krasawika 1791 hodu jaho zaćwierdziŭ.

Pawodle statutu, sielanie, zwalnialisia ad usiakich pryhonnych pawinnaściej, atrymliwali ziamlu na ŭłasnaść, biaz wykupu i, ŭsie žychary ŭ miežach „respubliki“, byli wa ŭsim sabie roŭny. Padlehali ŭsie roŭnym pawinnaściam, nie wyłučajučy nawat samaho prałata Bžostoŭskaho. Słowam, kožny žychar „respubliki“ byŭ saŭsim wolny čeławiek, mieŭ swaju ŭłasnuju ziamlu, moh być wybran prezydentam respubliki i na inšyje ŭrady.

U Paŭłowie, paśla zasnawańnia „respubliki“, chutka sielanie pačali aświečacca i bahacieć. U skorym časie była atkryta škoła i zawiedzieno ahulnaje nawučańnie, pabudawany dom dla sejmowych schodoŭ, arhanizawany lombard. Merečanskaja „respublika“ zdabyła sabie šyroki rozhałas: pryježdžali ludzi zdaloku padziwicca, jak „mužyki zažywajučy woli žywuć“. Bžostoŭski nahladna pakazaŭ sučasnym sabie panom, jak z hałodnaho sielanina možna zrabić čeławieka świetłaho, zamožnaho i dobraho hramadzianina. Tolki nie šmat znajšłosia takich, katoryje pajšli jaho śledam.

Merečenska-Paŭłoŭskaja „respublika“ datrywała da 1824 h. Skasawaŭ jaje car Mikałaj I, prymusiŭšy sielan iznoŭ adbywać pryhon i pakasawaŭšy ŭsie sielanskije respublikanskije i kulturnyje ustanowy.

Druhaja padobnaja sielanskaja konstytucija była asnowana kniaziem Irenijušam Oginskim u majetnaści Retowo, na Žmudzi.

Da Retowa prysłuchało 10 tyciač sielan, rassielenych na 52.000 dziesiacin ziamli. Usia majetnaść była razdzielena na 8 wojtoŭstw, kirawanych wojtami, abo staršynami, wybiranymi samymi sielanami. Što miesiac adbywalisia zasiedańnia wojtaŭ pad maršałkoŭstwam samoha ŭłasnika. Na zasiedańniach razbiralisia sprawy ekonomična-haspadarskije i kulturnyje. U majetnaściach była zawiedziena počta, pačatkowyje škoły i siaredniaja ahronomičnaja škoła s sielskahaspadarskim muzejem. Sudy adbywalisia ŭ kožnym wojtoŭstwie pierad wybranymi s pamiž sielan suddziami, wia-

domymi sa swajej sprawiadliwaści. Ustrojeny byli łazarety, apteka, kramy. Što hod adbywalisia ŭ Retowie wystaŭki sielska-haspadarskaj žywioły i sielanskich wyraboŭ. U dwornych uradach, sudach i škołach abawiazywała mowa litoŭskaja, tolki ŭ siaredniaj školi nawučali pa polsku.

Hetyje, hodnyje pašany, čyny lepšych abywateloŭ našaho kraju papiaredziła myśl humanistaŭ, katoraja paźniej wyliłasia ŭ hołosny klič „bractwa, roŭnaści i woli" ŭsich ludziej. Za hety klič i da našych dzion idzie zmahańnie pamiž barcami za wolu narodaŭ i starońnikami staroha ładu. I siahońnia, jak i sto hadoŭ tamu, lepšyje ludzi značać žywot swoj biazmiernaj achwiarnaściu dla doli narodu i, jak daŭniej, mała majuć paśledawacieloŭ. Ale jak sonce pieremahaje ćmu, tak praŭda pieremahaje kryŭdu, pamału, ale biezupynna, krok za krokam napierad.

Biełaruś i Litwa.

Stasunki Biełarusi z Litwoj siahajuć wielmi daŭnych časoŭ. Adzin piśmiennik XI wieka, kanonik Adam Bremenski, ŭ swajej kronicy kaže, što ŭ pahanskije ješče časy biełarusy družna žyli z litwinami: mieli supolnych bahoŭ i jeździli adny da adnych na pakłanieńnie swaim światyniam. I nie dziŭno, bo i Litwiny i Biełarusy wyznawali adnu supolnuju pahanskuju, kryŭskuju wieru, mieli supolnaho staršaho nad usimi swaimi duchoŭnikami — Krywe-Krywejtu. Mieli supolnych bahoŭ: Piaruna, Kaladu i inš.

Dobryje stasunki miž biełarusami i litwinami nie papsawalisia i ŭ tyje časy kali biełarusy pryniali chryścijanstwo. Tym bolej, što hryścijanstwo na Biełarusi nie adrazu ŭmacawałosia, a doŭhi čas našy pradziedy malilisia ješče i chryścijanskamu Bohu i bahom pahanskim. Nawat imiony dzieciam dawali dwa: adno—pahanskaje, druhoje — chryścijanskaje. Hetak my bačym, što kniazi Połackije majuć pa dwa imiony, a paźniej i kniazi litoŭskije.

Dobryje stasunki pattrymliwališia ješče i supolnymi palityčnymi interesami. Biełaruś z najdaŭniejšych časoŭ na žyćcio i śmierć wiadzie baraćbu za swaju niezaležnaść at Kijeŭska-Ruskich kniazioŭ, a Litwa at Prusii i Palakoŭ. I ot u XI i XII wieku ŭ družynach połackich kniazioŭ my bačym zaŭsiody najomnaje litoŭskaje wojsko. Litwiny razam

z biełarusami, asabliwa pałačanami, chodziać pat Kijeŭ i Noŭharad.

U XIII wieku, kali na bierahoch Bałtyckaho mora pajawiŭsia Kryžacki zakon i pačaŭ cisnuć Litwu i Pałačan ad mora, supolnyje sprawy chutka zjednali hetyje dwa narody pad supolnaj wialikakniažeckaj linijej. Na pahraničy ziamiel litoŭska-biełaruskich pačynajuć zasnowywacca supolnyje dla dwoch narodaŭ stalicy: Nawahrudak, Troki, Wilnia. Kaliž u 1240 hadu na ŭschodniuju i pałudniowuju Ruś napali tatary i asłabili jaje, to ŭ karotkim časie pad ŭłaściu Hiedymina paŭstaje nowaja wialikaja i silnaja dzieržawa—Litoŭska-Biełaruskaja. Dzieržawa heta abyjmaje ŭsie litoŭskije, ŭśie biełaruskije i čaść ukrainskich ziamiel. Kniažy dwor, dzieržaŭny ład i hramatnaść u hetym kniaźstwie — biełaruskije, nie nakinutyje prymusam, a z dobraj woli pryniatyje litoŭskim narodam.

Wialikije Kniazi hetaj dzieržawy nasili tytuł: „Wialiki Kniaź Litoŭska-Ruski“. Bo „Ruśsiu“ tady nazywali Ukrainu i Biełaruś, a Maskoŭskaje kniaźstwo tady tak i nazywałosia Maskoŭskim i było jano niewialičkaje. Mnoha šot let paźniej kniaźstwo Maskoŭskaje stało zwacca hasudarstwam Russkim, a paśla—Rasiejskim.

Hetak sama, jak u pahanskije časy supolnaja kryŭskaja wiera złučała ŭ adno Biełaruś z Litwoj, tak u XII stalećci supolnaja dzieržawa złučyła biełarusaŭ z litwinami pad adnym najmieńniem Litwy. Ot čamu samyje dalokije na ŭschodzie i poŭnačy Biełaruskije ziemli dahetul nazywajuć ješče Litwoj, choć tam nikoli nie žyli litwiny, a z wiakoŭ wiečnych žyli i žywuć Biełarusy.

Pryčyny zaniepadu biełaruskaho adradžeńnia u XIX stalećci.

Pačatki biełaruskaho adradžeńnia zachodziać u dalokuju minuŭščynu, bo ažno ŭ druhuju paławinu XVIII stalećcia. Z hetaho času zachawalisia relihijnyje unijackije pieśni, jak „Moj Bože, wieru Tabie“ i „Kantyčka, albo nabožne pieśni w narzeczu połockim“. (Połock, w drukarni Soc. Jez. 1774 r.), pieršyje wydanyje i apracawanyje unijatami, a kantyčka — jezuitami.

Kaniec XVIII staleććia adznačajecca bujnym rasćwietam romantyzmu wa ŭsiej Eŭropie. Adhałoski jaho dachodzili i na Biełaruś. Romantyzm pierš za ŭsio prymušaŭ panstwo i duchawienstwo zahladać hłybiej u narod, u jaho duchowy świet, u jaho minułaje, prymušaŭ wytwarać krasu z histaryčnych pierażytkaŭ. Samo saboj, romantyzm na Biełarusi ubiraŭsia ŭ pyšnuju dekoratyŭna-kolorowuju biełaruskuju opratku, zwiazywaŭ siabie z biełaruskimi tradycijami — (adhałosak hetaho bačym paźniej u tworach Adama Mickiewiča, a nawat czaściu i u Słowackaho),—i hetym padhataŭlaŭ pole da narodnaho biełaruskaho adradžeńnia. Z hłybiejšych natur wytwaraŭ jon barcoŭ za narodnuju wolu.

Upadak Rečypaspolitaj nie daŭ hetym začatkam razwicca ŭ šyroki narodny ruch, bo zmahańnie za niezaležnaje dzieržaŭnaje žyćcio adrywało ludziej at kulturnaj raboty i pchało na palityčny šlach. Paśla utraty palityčnaj niezaležnaści i ad represyŭnaho abrusieńnia idei romantyzmu i demokratyzmu, a najbolej miejscowy, „tutejšy“ patryotyzm šlachockich mass chutka źmienialisia na idei polskaho nacionalizmu.

I woś hetaja źmiena była pryčynaj, što pačaŭšajesia u XVIII stalećci, biełaruskaje adradžeńnie na doŭha zatrymałosia.

Aprača upadku Polščy, na chodzi biełaruskaho adradžeńnia adbilisia i tyje asabliwyje warunki, ŭ jakich apynułasia Biełaruś pad Rasiejaj i jakije ŭčynili jaje arenaj polska-rasiejskaho zmahańnia za „kulturnyje ŭpływy“. Najwialikšuju wahu mieli tutaka sprawy relihijnyje. Pierš-napierš krywawaje nawaračywańnie unijataŭ na prawasłaŭje prymusiło narod šukać apieki ŭ katalictwie; a ucisk katalictwa prymusiŭ katalicki kaścioł apiracca na polščynie. Prymusowaje nakidańnie biełarusam katalikom maskoŭskaj mowy ŭ kaścieli wyzwało toje, što duchawienstwo i narod čeplalisia za polskuju mowu, jak biasspornuju aznaku katalictwa. Hetkim paradkam „ludawitaja mowa“ (značyć biełaruskaja) ŭ kaścieli užo pierad 1839 hodam pačała zamieniacca mowaj polskaj, a ŭ 1839 hadu ŭžywańnie jaje ŭ kaściołach zabaronieno było oficyjalnym ukazam cara Mikałaja I. Carski ukaz mieciŭ adrezać biełaruski narod at katalictwa niezrazumiełaj jamu polskaj mowaj, ale wyjšło saŭsim naadwarot... Maskoŭskaja palityka za nijakuju canu nie chacieła pazwolić na kulturnaje razwićcie biełarusaŭ i ŭhawa-

rywała hwałtam našamu narodu, što jon „iskoni ruskij“ i pawinien abmaskowicca.

Słowam, polska-rasiejskaje zmahańnie było adnej z važniejšych pryčyn zaniepadu biełaruskaho adradžeńnia praz cełych sto let, až pakul s samaho narodu nia wyjšli barcy za hetu sprawu.

Symon Konarski.

† 27/II 1839 h.

Wiadoma, što warunki tworać hierojaŭ i mučenikaŭ. Warunki hramadzianskaho ładu, jaki ŭ nas panawaŭ u XVIII i pieršaj pławinie XIX stalećcia, wytwaryli rad soniečnych kwietak, sławu čeławiečaho rodu, da katorych naležaŭ i Symon Konarski. Kab ujawić henyje hramadzianskije warunki, my pawinny źwiarnuć swoj pahlad da tych časoŭ i zahlanuć u tahočasnaje žyćcio. Rabić-imiemo heto nie dziela taho, kab kamienawać šlachocki stan, ci klajmić asobnyje imiony abo naciju, nie, bo pa ŭsie časy pamiž ludziej byli ludzi i niedaludki, jak buduć jany i pa wiek wiakoŭ.

My zahlaniem u minuŭščynu sumnuju dziela taho tolki, kab ujawić sabie toj ciomny hrunt, na katorym wyrastali wialikije mučeniki za demokratyčnyje ideały, kab mahčy acanić ich zasłuhi...

Słušna paniekul demokratyčnyje historyki upadak polskaho šlachockaho hasudarstwiennaho ładu prypisywajuć samawoli šlachty, dy tahočasnaj narodnaj niawoli.

A niawola dachodziła nialudzkaj miery, tak, što aburywała nawat uzhadawanych u panstwie, sumlennych tahočasnych ludziej. Sielanin—heto byŭ niawolnik kirawany bizunom, katoramu za najmienšuju prawinu sypali sotni batohaŭ (Kraszewski. Polska w 3 rozb. III, 75-66). Polski historyk Maciejeŭski świetčyć, što „šlachta nie pieranosiła sielan pobač siabie nawat u kaścieli“. Sielanam zabaraniałosia wučyć dziaciej swaich hramaty. (Lubomirski, Roln. lud. 13). Kniaź Hieronim Radziwiłł za najmienšuju prawinu karaŭ sielan 500 rozhami, a łoŭčy jaho, niejki Wolski, wiešaŭ nawat zatoje, kali niedapilnawali źwiera na abławi. Niejki Tuharzewski zdziekam i hrabieztwami wyklikaŭ bunt pamiž sielan u Kryčewi (Mohil. hub.). Uspakaiwaŭ heny bunt pałkoŭnik Piestrucki, katory wymardawaŭ 1000 biezbaronnych sielan (hla-

dzi: Kotłubaj, Galerja Nieświežska str. 426. Lelewel Dz. Pol. III, str. 441). Šlachcić Wysocki ŭ Smalenščynie smažyŭ na wuhallach sielanak zatoje, što jany jaho nibyto urakli (Siemiewskij, Histor. włosc. T. I, 196).

Hetkije i padobnyje pastupki, rabili toje, što sielanie hramadami ŭciekali at swaich panoŭ u Zaparožže i nawat u Prusiju. Kab strymać ucieki sielan, niejki Podolanin na sejmie raiŭ pabudawać na pahraničy Rečypaspolitaj šybinicy, kab złoŭlenych panskich zbiehoŭ wiešać tam na miejscy (Korzon I, 368—369),

Nialudzki ucisk i biesprawie nad asobaj čeławieka wyzywaŭ pratest, nawat siarod šlachty XVIII stalećcia. Imiony hetych abaroncaŭ narodu załatymi literami zapisany ŭ historyi čeławiečestwa. Wydała niemała ich zachodniaja Eŭropa, a takže Polšča, Biełaruś i Litwa. Polskije demokraty, jak Kołontaj, Stašyc, Kaściuška, J. Niemcewič i inš. razumieli ŭsiu niepraŭdu „raschwalenaj wolnaści polskaj, jaje fałšywaje respublikanstwo z 8 miljonami nasialeńnia, pry siami miljonach sielan, dla katorych Rečpaspolitaja była domam ehipskaj niawoli“ (Jezierski, Wyrazy str. 76—77). Ale sprawa była nia lohkaja. Tych barcoŭ za wolu narodu i za sprawiadliwać ličyła šlachta swaimi zdrajcami, wyrodkami, što „budučy sami šlachtaj adwažajucca zastupacca za mužykoŭ“ (Krasz. Polsk. w 3 rozb. II, 142). Niechta Wybicki amal žyćciom nie prypłaciŭ ludzkaje adnošeńnie da sielan, zaheta samaje škalewali Zamojskaho, Kołontaja, Stašyca i inšych.

U kancy žmieńka barcoŭ za wolu narodu dabiłasia, što 3 maja 1791 hodu była apawieščena Konstytucija, katoraj dawałosia narodu wola. Ale nia zdužali ješče apawieścić konstytucii, jak pierewažywajučaja ličba šlachty padniała proci jaje bunt i zrabiła Konfederaciju, kab „baranicca ad demokratoŭ“.

Pry hetkich warunkach zakončyła swoj palityčny byt Polšča.

Biełaruś apynułasia pad Maskowijej i tut dola narodu našaho ješče pahoršała. Impieratryca Alžbieta u 1760 hadu pazwoliła rasiejskaj šlachcie swaim sudom ssyłać paddanych u katarhu, a za Kaciaryny hetaje prawo pamieščykoŭ nad sielanstwam pašyryłosia i rasciahnułosia na ziemli biełaruskije. Partii sielan pa 200—300 čeławiek z dwara, addawali ŭ arendu maskoŭskim padradčykam na 10 i 20 hadoŭ, s prawam suda nad imi, katoryje wywozili biazdolnych u Maskowiju i Sibir na ziemlanyje, prost kataržnyje, raboty.

Ničoha dziŭnaho, što narod nie atčuŭ i upadku polskaj hasudarstwiennaści i nie pryjmaŭ u paŭstańniach takoha ŭčaścia na jakoje spadziewałasią šlachta.

Da paŭstańnia 1831 hodu należaŭ i Symon Konarski, katory byŭ tady aficeram wojska polskaho. Biŭsia jon z Maskalami kala Bieławieżskaj puščy, Lidy, Wilni i ŭ inšych miejscoch. U kancy zmušen byŭ atstupić zahranicu, u Prusiju i złažyć tam aružže. Budučy zahranicaj i bačučy tam užo wolny at šlacheckaj apieki narod, paŭstancy, demokratyčna nastrojenyje, zrazumieli, što pakul narod budzie biezpraŭny, niamože być mowy ab nijakaj woli. Jany stwaryli „Demokratyčnaje Tawarystwo“ ŭ Paryžy na asnowie pryznańnia praŭ asoby čeławieka. Chacieli adbudawać Polšču ŭ daŭnych hranicach, ale dzie-b usie sielanie i kožna nacija byli wolnymi. U „Noworoczniku Demokratycznym“ s 1842 hodu demokraty pisali:

„Usie ludzi rodziacca wolnymi i ŭsie majuć adnakije prawy i pawinnaści“.

„Narod, heto sabrańnie ludziej jakije zasielajuć jakuju akolicu, kraj, čašć ziamli i inš. I kožny z hetych narodaŭ maje prawa stanawić ab sabie, jak sabie karysnym pryznaje“.

A na inšym miejscy demokraty pisali:

„Narodnaść, heto nie kaprys pryrody, a twor Božy, hodnyj pašany, jak wyraz mudraści Božaj, ukrašajučyj świet ludzki harmonijej typowych roznic. Kali niščeńnie lasoŭ pryčyniaje wialikije škody čeławiečestwu, to što-ž tady kazać ab wyniščańni adnych nacij praz druhije“.

Uspirany hetkimi wysokimi dumkami člen „Demokracii“ Rypinski, uradženiec dzisenskaho pawietu wydaŭ knižku ŭ Paryžy „Białoruś“, dzie staraŭsia źwiarnuć uwahu tawaryšoŭ na wysokuju paeziju ŭ biełaruskaj pieśni, na mudraść ukrytuju ŭ prykazkach biełaruskaho narodu.

Z hetkimi dumkami-idejami, kab šyryć ich, Symon Konarski ŭ 1835 hadu waročaŭsia s čužoj staronki ŭ naš kraj. Pasialiŭsia jon na Paleśsi ŭ šlachcica Rodziewiča ŭ majetnaści Lisowa. Adhetul jon pierebiehaŭ usiu Wałynščynu, Paleśsie, Biełaruś i Litwu, siejučy zdarowyje, demokratyčnyje dumki pamiž šlachty i sielanstwa. Hetak pracawaŭ Konarski całych try hady. U 1838 hadu Konarski z Rodziewičam pryjechaŭ u Wilniu. Tut ich maskoŭskie špiki apaznali i choć Konarskamu udałosia wyjechać z Wilni, ale na minskim trakcie pry stancii Kryžoŭka ich areštawali. Dastawili ŭ Wilniu; tut pačalisia daprosy, katawańnie, ale Konarski

ŭsio pierenios z dziŭnaj siłaj charaktaru. Razam z areštawańniem Konarskaho pačalisia čyślennyje arešty pa ŭsim kraju. 14 lutaho (st. stylu) 1839 hodu wydan byŭ na Konarskaho śmiertny pryhawor. 15 lutaho na wulicach Wilni byli rasklejeny apawiestki ab karańni śmierciu Konarskaho. Narod wysypaŭ na Pahulanku, chočučy bačyć niawinnuju śmierć sprawiadliŭca. Konarskaho pastawili kala słupa, nad wyrytaj jamaj. Pastar kalwinski, Lipinski, umacowywaŭ ducha jaho na wiečnu darohu. Pat piskliwuju muzyku huknuli streły i piać krul prabiło hrudzi jaho. Sałdaty zakapali trup, ale narod atkapaŭ i, zniaŭšy z noh jaho zialeznyje puty, parabiŭ z ich piarscionki na pamiać ab zahublenym barcu.

Konarski zmahaŭsia za dolu ŭsich biazdolnych i ad usich demokratyčnych, sielanskich narodaŭ naležyć jamu ščyraja pašana i wiečnaja pamiać. Spaŭniajučy hetu pawinnaść i my biełarusy, budučy na pradwieśni adradžeńnia, addajemo hołd pašany popiełam mučenika za wialikuju demokratyčnuju ideju.

Radziŭsia S. Konaski ŭ 1808 hadu ŭ litoŭskaj čaści Aŭhustoŭskaho pawietu ŭ dware Dobkiškach. Wučyŭsia ŭ Sejnach, a paśla ŭ Łomžy. Pa wiery byŭ kalwin.

Pamiaci Sprawiadliwaho.

Mnoha hadoŭ praležała ŭ mianie ŭ skrytnaj schoŭcy pačka papieroŭ, s katorych adryŭkami chaču ciapier padzialicca sa swaim hramadzianstwam. Papiery hetyje—nikłaja pamiatka pa zhinuŭšym barcu za biełaruskaje adradžeńnie ś. p. Kaściuku Kalinoŭskim...

Radziŭsia jon 21 studnia 1838 hodu ŭ falwarku Mastaŭlany, Wiłkomirskaho pawietu. Wučyŭsia ŭ Swisłačy ŭ tamtejšaj himnazii. Skončyŭšy himnazjalnuju nawuku, pajechaŭ u Maskwu u uniwersytet, skul za narodničeskije pierakonańnią i propahandu skora jaho wydalili. Tady jon pajechaŭ u Pieciarburh i tam dakončyŭ nawuki.

U Pieciarburzie Kalinoŭski zyjšoŭsia z rasiejskimi rewolucijonierami i staŭsia wialikim staronnikam nawuki Hercena. Kali ŭ 1860-ch hadoch prajšoŭ klič da paŭstańńia, Kalinoŭski stanuŭ u rady barcoŭ za aswabodžeńnie Biełarusi s pad ŭłaści Maskwy. Enerhičnaja praca ŭ hetym kirunku wysunułą jaho chutka ŭ pieršyje rady barcoŭ. Rasiej-

skije ŭłaści nazywali jaho dyktataram Litwy (razumiejučy Litwu, jak daŭniejšaje hasudarstwo: rązam z Biełaruśsiu).

Kalinoŭski byŭ rewolucionieram i narodnikam i ŭ hetym kirunku išła jaho hrąmadzianskaja praca. Staraŭsia jon pierš-napierš dla swajej sprawy zjednąci sielan i ŭ swajej prahramie dąmahaŭsia skąsawańnia stanowych prywilejaŭ, damahaŭsia šyrokich kulturna-nacionalnych prawoŭ dla Biełaruskaho i Litoŭskaho narodu. Dziela swajej sprawy jon umieŭ zjednać šlachockuju maładzież i zaachwocić jaje da pracy siarod narodu. Z jaho dumki i pad jaho kirunkam rabilisia pierekłady tahočasnych rewolucyjnych piesień na biełaruskuju mowu, zakładalisia pačatkowyje školki z nawučańniem pa biełarusku, składalisia literaturnyje kružki maładzieży, katoryje apracowywali da druku papularnyje biełaruskije knižki. Upłyŭ Kalinoŭskaho byŭ taki wialiki, što nawat Polski „Rząd Narodowy“ jaho słuchaŭ, choć i nie saŭsim zhadžaŭsia z jaho narodnicka-rewolucyjnaj propahandaj. Hetak pad biespasiarednim ŭpływam Kalinoŭskaho, „Rząd Narodowy“ 3 maja 1863 hodu wydaŭ manifest da Biełaruskaho Narodu (pa biełarusku), ŭ katorym, zhodna s prahramaj Kalinoŭskaho, abiecaŭ skasawać stanowuju roznicu („dajecca ŭsim šlachectwo nawieki“), nadzialić sielan ziamloj, wiarnuć wolu wiery (skasawanuju rasiejcami uniju). Urešci ŭ hetym-že 1863 hądu razam s paplečnikami swaimi u zmahańni z niawolaj i za prawy biełaruskaho narodu: z Walerjanam Wrublеŭskim, Stanisławam Songinam i Ružanskim, załažyŭ Kalinoŭski ŭ Biełastoku patajnuju biełaruskuju drukarniu, dzie drukawalisia adozwy biełaruskije i časopiś „Mužyckaja Praŭda“, katoraj wyjšło 6 numeroŭ, patpisanych pseŭdonimam Kalinoŭskaho „Jaśka haspadar s pad Wilni“. Adozwy i druki, pry pomačy arhanizawanaj maładzieży, razychodzilisia pa ŭsim kraju. Kalinoŭski doŭhi čas ašukiwaŭ čutkaść palicii, dziakujučy tamu, što chadziŭ zaŭsiody ŭ sielanskaj biełaruskaj świtcy i nia rozniŭsia wyhladam at sielanskaj masy. Ale ŭ kancy, praz zdradu, zławili jaho ŭ Wilni na Skapoŭcy i pasadzili pat krepkuju wartu ŭ muroch Swiatojanskaho Kaścioła. Sud zasudziŭ Kalinoŭskaho na śmierć.

Čekajučy ŭ turmie śmierci, Kalinoŭski napisaŭ dźwie adozwy da biełaruskaho narodu: adnu wieršam i adnu prozaj. Otpisy hetych dźwiech adozwaŭ i stanowiać čaść tych papieraŭ, katoryje ja doŭhije hady chawaŭ u skrytkach—ad rupliwaho žandarskaho woka, kab, kali pryjdzie pąra padzialicca

imi sa swaim narodam i razam z im spamianuć dobrym słowam pamiać Sprawiadliwaho.

Wo jak pisaŭ Kalinoŭski da swajho narodu:

„Biełarusy, braty maje rodnyje! s pad šybienicy maskoŭskaj prychodzicca mnie da was pisaci i može raz astatni! Horka pakinuć ziamielku rodnuju i Ciabie, darahi moj Narodzie. Hrudzi zastohnuć, zabalić serce, ale nie žal zhinuć za Twaju Praŭdu!

Pryjmi, Narodzie, pa ščyraści majo słowo pieradśmiertnaje, bo jano jakby s taho świetu, tolki dla dabra twajho napisano.

Nimaš, bratki, bolšaho ščaścia na hetym świeci, jak kali čeławiek maje rozum i nawuku. Tahdy jon tolki može być u radzie, žyć u dastatkach i tahdy tolki, pamaliŭšysia Bohu, zasłužyć Niebo, bo zbahaciŭšy nawukaj rozum, razaŭje serce i narod swoj cełу ščyra palubić. Ale jak dzień z nočču nia chodzić razam, tak i nawuka praŭdziwa nia jdzie razam z niawolaj maskoŭskaj. A pakul jana ŭ nas budzie, u nas ničoha nia budzie. Nia budzie praŭdy, bahactwa i nijakoj nawuki, adno nami jak skacinaj waračać buduć nie dla dabra, adno na pahibiel našu . . . .

. . . .

. . . . wajuj, Narodzie za swaje čeławiečaje i narodnaje prawa, za swaju wieru, za swaju ziamlu rodnuju. Bo ja Tabie s pad šybienicy kažu, Narodzie, što tahdy tolki zažywieš ščaśliwa, kali nat Taboju maskala ŭžo nia budzie“.

Jaśka s pad Wilni.

*
* *

Biełaruska ziamielka, hałubka maja,
Hdzie ž sia padzieło ščaście i jasna dola Twaja?
Usio prajšło, prajšło jakby nie bywało,
Adna strašenna horyč u hrudziach zastała.

Kali za našu praŭdu Boh nas staŭ karaci,
Dyj u pradwiečnaho sudu wialeŭ prapadaci,
To my prapadziem marna, a praŭdy nia kiniem,
Chutčej Niebo i ščaście, jak praŭdu abminiem.
Nie narekaj, Narodzie, na swaju biazdolu,
A pryjmi ciažkuju karu—Pradwiečnaho wolu,
A kali mianie uspomniš, ščyra pamalisia,
To ja s taho świetu Tabie adzawusia.
Bywaj zdarowy, daražeńki Narodzie,
Žywi u ščaści, žywi u swabodzie,
I časam spamiani pra Jašku Twajho,
Što zhinuŭ za praŭdu dla dobra Twajho.
A kali słowo piarojdzie u dzieło,
Tahdy za praŭdu stanawisia śmieła,
Bo adno s praŭdaj u hramadzie zhodna
Dаždžešsia, Narodzie, staraści swabodna.

Dnia 19 marca 1864 hodu na Łukišskim placy ŭ Wilni pakarali śmiercciu Kalinoŭskaho. Kali jon stajaŭ pat šybienicaj, jamu čytali pryhawor suda. Na słowy: „šlachcic Konstantyn Kalinoŭski“—jon hołasna kryknuŭ: „Niepraŭda, u majej baćkaŭščynie nima šlachty,—ŭsie roŭny!!!...“

Naša staraja sława.

Užo ŭ tyje časy, kali pisałosia „Słowo o połku Igorewie“, a heto značyć u XII stalecci, biełarusy mieli ŭmacawaŭšujusia ŭ našych susiedaŭ sławu narodu wieščunoŭ—znacharoŭ. Sława heta ŭtrymałasia za nami i pa siahońniašni dzień: kožny biełarus u wačach wialikarusa, ukrainca, a nawat litwina, mazura i łatyša heto—wiaščun, waražbit i znachar. Praŭda, što ŭ naš XX wiek, takaja sława nie wialikaja čeść, ale fakt cikawy i jak usio na świecie maje swaje pryčyny. Pryčyny-ž hetyje chawajucca ŭ charaktary biełaruskaho narodu. Jak paasobnyje ludzi, tak i cełyje narody majuć swoj charaktar, katory adrožniwaje ich, ad druhich im padobnych ludziej ci narodaŭ. My biełarusy, jak zapamiataje historyja, byli narodam łahodnym, razwažnym i maŭkliwym. Wiadoma, što charaktar wialikarusa—šyroki, razmašysty, palaka—lohkadušna-chitry, ukrainca—zadumčywa-hulaščy, litwina padazrycielna-

skrytny, pry takich susiednich chraktarach, naš łahodna—razważny charatar biŭ u wočy i zmušaŭ koždaho z ich adnosicca da nas z niedawierjem i niejkaho hatunku stracham, što i prydbało nam u ichnich wačach, wyšej skazanuju sławu wieščunoŭ. Užo Władimir światy, ksciciel Rusi, pabaiwajecca syna swajho Iziasława, katory radziŭsia at połackaj kniažny Rohniedy, i ješče nialetniaho chłopčyka pastaraŭsia pazbycca, wysyłajučy jaho na kniažeńnie ŭ Biełaruś, na dziedaŭskuju ziamlu.

Ab Iźiasławawym unuku, połackim kniaziu Usiesławie hawaryli susiedzi, što jon byŭ woŭkałakam, čaradziejam i prarokam. Radziŭsia bytcym jon siłaj čaroŭ, mieŭ na patylicy, ćuć što nia miesiac, a prynamsi niejki radzimy znak, katory dawaŭ jamu natpryrodnuju siłu. „Słowo o połku Ihora kaže: kniaź Usiesłaŭ ludziam sud dawaŭ, kniaziom harady paradkawaŭ, sam woŭkałakam biehaŭ. S Kiewa jon da pietuchoŭ dabiehaŭ da Tmutarakani (kala sutokaŭ Donu z Azoŭskim morem). Kali ŭ Połacku zwanili na zautreniu ŭ Swiatoj Sofii, to jon u Kiewi zwon čuŭ“. A ŭsio heto pajšło s taho, što kniaź Usiesłaŭ mieŭ praŭdziwy biełaruski charaktar —byŭ łahodny razważny i nia ŭmieŭ krywadušyć. Jaho razwaha i ščyraść prydbali jamu sławu nadludzkaj mudraści, a łahodnaść i prastata nawodzili susiedziaŭ na dumku, što jon „nia prosta heto robić“.

I choć bajalisia hetaho kniazia, choć pawažali jaho, adnak niedawali jamu spakoju: z usich bakoŭ napadali na jaho i jon u swaim žyćci pawinien byŭ mnoha wyciarpieć. Takaja widać naša dola, at kniazia da harapašnaho sielanina, at pieršych časoŭ historyi da našych dzion.

Za kniazia Usiesława my byli dužym narodam, a siła mnoha značyć, hołas silnaho zyčniejšy, jaho ŭważniej słuchajuć. Praminuli našy kniažyje časy i biełaruski narod nahladžieŭsia i naciarpieŭsia ŭsiaho; ale ŭsio-ž astaŭsia takim samym: łahodnym i razważnym. Što ciarpieŭ i jak ciarpieŭ, nia tut kazać ab hetym, chto choče wiedać nichaj wyjdzie ŭ pole i pahladzić na tyje kapcy - wałatoŭki, kurhany, u katorych tlejuć biełyje kości i nichaj swajho serca papytaje čyje heto kości? za jakuju ziamlu? za čyju wolu i dolu jany tut zaryty?.. A kali, darahi čytaču, twajo cerce čystaje, nie splamleno zdradaj swajej ziamli, zdobrenaj pradziedaŭskaj krywioj, kali niepraŭdaŭ ty ješče swajej dušy čužyncam, za łyžku strawy, ci panskuju łasku — to tabie twajo serce ŭsio atkaže.

Bahata naša ziamielka, zabytymi imionami! Nie darmo-ž taki nas susiedzi ličuć za „znacharoŭ“. Nie lubili my krywi raźliwać! Niespraŭna, mabyć, machali miačom; spraŭniej, widać, cepam, płuham i piarom ruka kirawała. Prydbali my nimała sławy čužyncam swaimi zdradnikami-prarokami, katoryje nie ŭ swaju chatu, a s swajej chaty dabro wynosili. Ale nia ŭsio byli hetkije: byli i takije, što baranili swajej chaty, swajej siamiejki, swajho dabra.

Usim wiadoma, što naš narod i ziamielka ŭ 1413 hadu, heto značyć piaćsot jakraz hadoŭ tamu nazad, dabrawolna pačała jednacca s palakami, jak „roŭnyje z roŭnymi i jak wolnyje z wolnymi“, ale nia doŭha była taja roŭnaść i wola — chutka my zajšli, praz swaju łahodnaść „jak u nierad —što ni ŭ zad, ni ŭ pierad“. Bo jano-ž wiedamo, Pan Boh zaŭsiody bolej cikawiŭsia polskimi, jak našymi sprawami, a pahatoŭ, a kali polskaje, — delikatna kažučy, — prawo było dužejšaje. Woś u hetym časie, pat kaniec XVI stalećcia, žyŭ, cikawy čeławiek, katoraho može hetak sama ličyli znacharam. Dla nas jon cikawy tym, što šmat čaho wyprarokawaŭ napierad. Heto Kryštof Bronski. Wystupiŭ jon u abaronu swajho narodu, nia z miečam i samapałam u rukach dy z družynaj wolnych junakoŭ-sakałoŭ, jak heto rabili ŭ toj čas ukraincy, ale pa biełarusku, z razwažnym łahodnym słowam,—s piarom u rukach. Haračym i jasnym słowam chacieŭ jon pierekanać, kab nia kryŭdzili nas, kab dali žyć, ale heto pamahło, jak tamu katu, katory słuchaŭkucharawaho kazańnia zakusywajučy kurčonkam.

„Nia jość Wašym Miłaściam tajna, — pisaŭ jon zwiertajučysia da polskich panoŭ (i da tych panoŭ, ab katorych, sto hadoŭ paźniej, na sejmie ŭ Waršawie, kaštelan Mieleško kazaŭ „choć našaja kostka adnak sabačym miasam abrasła“), i za prošłymi skarhami i ciapierašnim prypomnieńniem wialikaj, a nia znosnaj, nia tolki na majetnaści, zdaroŭju i učciwaści dy na sumleńniu zachodziačyje nam zniawoleńnia i ŭciski. A dziela taho, što bratami nas swaimi nazywajecia i členami adnaho cieła, adnej Rečypaspalitaj mianujecia — prosimo: užalciesia nad (nami) uciśnionymi bratami swaimi: nichaj was parušać,—jak Wašy ŭłasnyje, — rany i ŭrazy našy... Nichj Was parušyć miłaść prawoŭ Wašych, katoryje ŭ adnych (pieraplotach) z našymi (u katorych hwałt cierpim). *Scieražyciesia taho,* — ascierehaŭ Bronski,—*kab tej dziroj, kataraja ŭ prawoch nam služačych zrabiłasia, i ŭsie wašy swabody i prawy nia wysliznulisia*“. Dalejšaja historyje Polščy paka-

zała, skolki było praŭdy ŭ hetaj piereściarozie Bronskaho. Bronskich mieli my mnoha, mieli ich wa ŭsie časy našaho žyćcia: u čas wialičyja i ŭ čas upadku, ale nichto ich nie znaje mahił, nichto nie składaŭ im hymnoŭ. Našych prarokaŭ j mučenikaŭ treba šukać tam, dzie nakidano kamieńnia rukoj tych, chto nienawidzieŭ ich za praŭdu.

Adnak-že , kali wieryć tamu, što nastanie na świecie čas, kali nia siła a praŭda panawać budzie ŭ dušach ludzkich, (a nia wieryć hetamu nielha), to naš mnohaharotny biełaruski narod-wiaščun pryčekaje świetłaj, wialikaj budučyny. Užo, čuwać, šorach idzie barami-lesami pa ŭsiej našaj ziamielcy, što nastała naša para... U wajnie miečami my paznačyli, narodny žywot swoj, mahiłami-kurhanami, ale ŭ wajnie myślaj my pawinny paznačyć pamiatnikami myśli i serca—i heto naša daroha, nam at pryrody praznačenaja.

Wychadzicie-ž siaŭcy myśli, ustawajcie praroki! Chaj naša staraja sława naroda-wieščuna, utrymajecca za nami ŭ nowaj formie.

Biełaruś pad Rasiejaj.

Biełaruś adychodziła pad Rasieju čatyrma nawarotami: ŭ 1772, u 1793, u 1795 i ŭ 1807 h.h.

Peršym nawarotam, u 1772 hadu, da Rasiei adyjšli wojewodztwy: Mscisłaŭskaje i Mahileŭskaje, čaść Połackaho (pa Dźwinu) i čaść Minskaho. Hranica pajšła rakoj Dźwinoj, Drućciu i da Dniepra. Z hetych ziamiel caryca Kaciaryna II utwaryła asobnaje „Biełaruskaje hienerał-hubernatarstwo“, a dla kirawańnia duchoŭnymi sprawami — Biełaruskaje katalickaje biskupstwo i Biełaruskaje prawasłaŭnaje biskupstwo ŭ Mahilewi.

Druhim nawarotam, u 1793 hadu da Rasiei adyjšła rešta Minščyny i ŭschodniaja čaść Wilenščyny.

U 1795 hadu dobrawolnaj umowaj, spisanaj na sejmie u Hrodni, da Rasiei adyjšła rešta Wilenščyny i čaść Hrodzienščyny. U umowie tej, patpisanaj carycaj Kaciarynaj II, caryca abiecałasia za siabie i za swaich patomkaŭ zachawać u całaści ŭsie prawy i prywilei žycharoŭ hetaj čaści Biełarusi, nie čepać spraŭ wiery, mowy i abyčajoŭ.

U kancy, čaćwiortym nawarotam, u 1807 hadu adyjšła da Rasiei rešta Biełarusi: zachodni kutok Hrodzienščyny,

daŭniej zwany Padlašski kraj. Padlašski znače: pahraničny z Lachami (Palakami).

Trapiła Biełaruś pad Rasieju, paśla biezmała 200-letniaho sumiesnaho pažyćcia s palakami, da katorych, za doŭhije 200 hadoŭ adyjšła biezmała ŭsia naša šlachta, dyk biełarusy trapili pad Rasieju tolki jak stan sielanski. Rasiejskaje prawicielstwo, majučy adrazu na meci pieretwaryć biełarusaŭ u maskoŭcaŭ, starałosia nie dać našamu narodu prawa razwiwacca ŭ swajej rodnaj mowie, a z druhoha boku kirawałosia nakinuć nam maskoŭskuju hramatu i mowu.

Raniej niekatoryje unijackije i prawasłaŭnyje duchoŭnyje knihi drukawalisia mowaj wielmi blizkaj da żywoj biełaruskaj mowy. Kali Biełaruś trapiła pad Rasieju, drukawańnie hetkich knižak było zabaronieno, staryje takije knižki pazabirany s carkwiej i zastupleny maskoŭska-sławianskimi.

Bačučy, što biełarusy majuć asobnuju swaju unijackuju wieru, i nie tak lohka zliwajucca z maskoŭcami, rasiejskaje prawicielstwo stało cisnuć unijatoŭ: adbirało cerkwy, manastyry, siłaj nawaračwało unijatoŭ na prawasłaŭje. U kancy ŭzhadawało s-pamiž unijackich duchoŭnikaŭ zdradnika swajho narodu i wiery, niejkaho Siemašku, wysunuło jaho na biskupski urad i pry jaho pomačy skasawało saŭsim unijackuju wieru ŭ 1839 hadu. U carskim prykazie Mikałaja I-ho hawaryłosia, što unijatam „pazwoleno“ pierechadzić u prawasłaŭje, a ŭ toj samy čas pa ŭsiej našaj ziamli razjezdžali at parochii da parochii kazackije sotni i, dzie dabrawolna nie chacieli pryjmać prawasłaŭja, tam pry pomačy rozah i nahajak chryścili sielan. Usie unijackije cerkwy i majetnaści byli zabrany na prawasłaŭje. Apornych duchoŭnikaŭ unijackich i, bolej ćwiordych, sielan ssyłali ŭ Sibir i nawat na katarhu.

U tym že 1839 hadu było zabaronieno drukawać jakijeby to ni było knihi pa biełarusku. Narodu našamu rasiejskaje prawicielstwo skazało, što jon ničym nia roznicca ad maskaloŭ, i ŭsiudy prawodziło hetu swaju dumku: i praz cerkwu, i praz škołu, i kali naša maładzież adbywała wajennuju pawinnaść.

Mnoha pryjšłosia ŭsiaho ŭsiakaho wyciarpieć narodu našamu ŭ časie henaho lichalećcia. Tym bolej, što kirujučysia chutčej abmaskowić biełarusoŭ, rasiejskaje prawicielstwo starałosia jak možna bolej abiesprawić narod naš. Jano razumieło, što čeławiek świetły i bahaty nie tak lohka paddajecca hwałtu, jak čeławiek biespraŭny i ciomny. Woś z he-

taj metaj, kab abiesprawić da rešty i prad tym biespraŭny naš narod, caryca Kaciaryna napierš uzmacawała ŭ nas pryhonnuju niawolū: zabaronieno było pierechadzić sielanam ad adnaho da druhoha pana pa swajej woli, pazwoleno było panom addawać swaich sielan u arendu na fabryki i padradčykam, pazwoleno było panom, swaim sudom, ssyłać sielan u Sibir i żdawać u sałdaty.

Dwa polskije paŭstańnia 1833 i 1861 hodu zachopliwali i našu Biełaruś, i choć narod biełaruski ŭ całym nie należaŭ da ich, ale kary za paŭstańnia sypalisia na ŭwieś naš kraj i narod.

U 1861 hadu carskim manifestam, cara Aleksandra II, była skasawana ŭ nas panščyna. U kancy narod naš wyzwoliŭsia s ciažkoj pryhonnaj niawoli, ale nacionalnych prawoŭ biełarusam Rasieja nie dała. Naadwarot, abrusieńnie ješče bolej było uzmacawano.

Hetąk ciahnułosia da 1905 hadu. U 1905 hadu rewolucyjny ruch damohsia ad prawicielstwa manifestu, abiecajučaho krychu woli hramadzianam usiej Rasiei. U tym liku i my biełarusy dabyli sabie prawo drukawać knižki ŭ swajej mowie i hawaryć u našych hazetach ab swaich patrebach i žadańniach.

Ale i 1905 hod nie pryniǒs nam prawoŭ hramadzianskich. Škoł biełaruskich nie pazwoleno było atkrywać; — rasiejskaje prawicieistwo ŭ sud, cerkwu i kaścioł nie dapuščało biełaruskaj mowy. U Hasudarstwienuju Dumu biełarusam nielha było pasyłać swaich deputatoŭ: zakon ab wybarach dzialiŭ biełarusoŭ na katalikoŭ i prawasłaŭnych i adnych dałučaŭ da palakoŭ, a druhich da rasiejcaŭ.

Naahuł, ad 1863 hodu prawicielstwo starałosia dzialić naš narod na dwoje: na katalikoŭ i prawasłaŭnych, jak bytcym heto byŭ nie adzin sucelny narod, a dwa roznyje narody.

Hetak stohadowaje naše žyćcio ŭ Rasiei nie dało nam z nacionalnaho boku nijakich karyściej, adno ucisk i abmaskoŭleńnie.

Našy cennaści.

Jość dawoli chodki aforyzm, katory kaže: „Narod žywie datul, pakul žywie jaho mowa: biez narodnaj mowy nima narodu“. Hety aforyzm, jak i mnoha inšych aforyzmaŭ u karotkaj i mietkaj formie wykazywaje jakaja jość najhłaŭniejšaja prymieta narodnaści, ci jak pa zahraničnamu nazywajuć ciapier—*nacionalnaści*. Adnak-že aforyzm hety nie abnimaje ŭsich tych cennaściej, katoryje razam tworać narodnaść — naciju z niejkaj etničnaj hruppy. Daŭniej, blizka da dziewiatnadcataho stalećcia nie było saŭsim nacionalnaho pytańnia. Nacionalnaść złučali z hasudarstwiennaściu i cerkwaj, jak heto ciapier ješče robiać ciomnyje ludzi. Razwićcie nacionalnaho pytańnia prypadaje na XIX stalećcie, a nawučnaja razrabotka jaho na kaniec XIX stalećcia i našy časy. U apracawańni hetaho wyniesienaho samim žyćciom, u mieru razwićcia demokratyzmu, pytańnia, wialikuju zasłuhu pałažyli takije wučonyje, jak Spencer, Tajlior, Kaŭtski, Bokl, a apošnimi časami Werner-Zombart i inšyje pierworazradnyje nawukowyje Eŭropejskije siły. I woś pawodle najnawiejšaj nawuki nacionalnyje cennaści bywajuć dwajakije: mater'jalnyje i moralnyje. Mater'jalnyje cennaśçi heto: hasudarstwiennaść, wojsko, wypaŭnicielnyje orhany i inšyje prynaležnaści hasudarstwiennaj ŭłaści. Mater'jalnyje nacionalnyje cennaści mohuć mieć tolki hasudarstwiennyje nacii i niedastupny nacijam nie hasudarstwiennym. Ale žyćcio pakazywaje nam, što nacii niemajučyje swajej hasudarstwiennaści mohuć trymacca całyje tysiačelećcia i prociŭstajać najdužejšamu nawat denacionalizujučamu ŭpływu druhich, susiednich, silniejšych s kožnaho boku nacij. Takije nacii wytrymliwajuć pastaronny nacisk pieranosiać cela doŭhaletni hniot, apirajučysia na *moralnyje* nacionalnyje cennaści. Moralnyje nacionalnyje cennaści ŭ swoj čarod bywajuć dwajakije: instytucionnyje i idealnyje. Instytucionnyje cennaśçi składajucca s summy moralnych instytucij i orhanizacionnych form, katoryje raspadajucca na čatyry wialikije atdzieły: mowu (jakaja abyjmaje i literaturu—słowo i sławiesnaść), cerkwu, pačućcie nacionalnaj jednaści i abyčajoŭ. Idealnyje cennaści —heto: historyja, tradycija, ideały. Naličnaść usich hetych cennaściej tworyć mocnuju naciju, nawat biez materjalnych cennaściej, može žyć i razwiwacca ŭ čužoj nacionalna hasudarstwiennaści biez nacionalnaho dla siabie uščerbku, pry

warunku, što hasudarstwiennaja čužaja orhanizacija nia budzie kirawacca da denacionalizacii padniawolnaj sabie nacii, a nawat i pry naličnaści takoha kirunku, tak zwanaja instytucionnaja nacija, može biasškodna dla siabie wynasić baradźbu i nawat škody z nawiazkaj apłačywać sabie razrostam idealnych cennaściej.

Hetulki možna wysnawać s ciapierešniaj nawuki ab nacionalnaści. Pierachodziačy da najbliżejšaho i najbolej cikawiačaho nas biełaruskaho pytańnia nasamperš pastarajemsia razhledzić jakije my majem nacionalnyje cennaści i jakije majem šansy nazywacca nacijej.

Najpierš *materjalnyje.* cennaści. Ich u nas nima, ale nawuka kaže, što biaz ich nacija može žyć i razwiwacca. Znače cennaść da žyćcia nacii nie kaniečna patrebnaja.

Moralnyje cennaści.—Instytucionnyje: I. mowa; mowu my majem, mowa naša žywie, heto adna s cennaściej biez katoraj nacija nia može žyć.—My jaje majem. II. Pačućcie nacionalnaj jednaści tworycca praz mowu; pačućcie takoje siarod šyrokich mas biełaruskich, nawat najciamniejšych jość. III. Abyčai. Pad abyčajami razumiejecca ŭkład žyćcia, hramadzianskije formy i inš. Heto tak sama my majem. VI. Cerkwa. Cerkwy nacionalnaj my nie majem, ale i cerkwa choć patrebna dla paŭnaty nacionalnych cennaściej, adnače biez jaje može nacija žyć. Prykłady majem na nacijach, katoryje nacionalnaj cerkwy nie majuć. Nacionalnaja cerkwa heto ważniejšaja sprawa dla hasudarstwiennaści, čym dla nacionalnaści

S pieračyślennaho wyšej widać, što my biełarusy s čatyroch instytucionnych nacionalnych cennaściej majem try najważniejšyje i niedachwat nam apošniaj—cerkwy.

Dalej, jakże ŭ nas sprawa staić z *idealnymi* cennaściami? I. Historyja. Ci majem swaju historyju?—Majem. Była nawat biełaruskaja hasudarstwiennaść. II. *Nacionalnyje tradycii.* — majem, choć... słabyje, nie dziela taho, što ich nie było, ale dziela taho, što jany nie zachawalisia praz utratu našaj buržuazii i mieščanstwa. III. *Ideały.* Jeść; ahulna-ludzkije — demokratyčnyje i nacionalnyje, biez katorych, razumiejecca, nie było-b hutarki ab adradženni našym, jak nacii.

Z hetaho iznoŭ pierehladu widać, što my majem: historyju, słabyje tradycii i, tak skazać, zarodyšy ideałoŭ. Zarodyšy tamu, što my ahulna ludzkije ideały kujom nie ŭ swajej nacionalnaj kuźni, a pierejmajem ich užo pieratworenymi, pierežwanymi, patsolenymi i patpierčenymi histo-

ryjej, tradycijami i kirunkami myśli našych starokulturnych susiedziaŭ. Takije ideały, nawat najšyrejšyje, najbolš ludzkije (humanitarnyje) nie majuć adnače pryciahajučaj siły.

I wychodzić, što my majen cieło (narod z instytucionnymi nacionalnymi cennaściami), ale hetaje cieła kab ažywić patrebien žywy duch, patrebny ideały roŭnacennyje ŭsieświetnym, prapuščenyje praz našu nacionalnuju pryzmu. Kab zawajewać miejsco ŭ ahulna ludzkoj kultury, pawinny nia tolki brać z ahulna - ludzkoj skarbnicy, ale i kłaści ŭ jaje roŭnacennaje.

Abo praściej kažučy: kali my chočem žyć i być nacijej, narodam, my pawinny stwaryć swaju literaturu, nawuku, swajo štukarstwo. Woś hłaŭny warunak bytawańnia nas, biełarusoŭ, jak nacii.

Šlacham tworčaści.

Narod naš maje za saboj tysiačaletniuju darohu, pròjdzienuju za čas swajho histaryčnaho žyćcia. Na hetaj darozie sustrečaŭsia jon z roznymi narodami i roznymi kulturami, braŭ sam ad inšych mnohaje i dawaŭ druhim swajo. Adnym słowam, pastupaŭ tak, jak usiaki inšy narod na świeci: abmieniwaŭsia tym, čym byŭ bahat, i braŭ ad inšych toje, čaho jamu niestawało.

Koždy narod u swaim žyćci pamiataje bolšuju abo mienšuju kulturnuju zaležnaść ad inšych narodaŭ. Hreki, pierš čym wytwaryli swaju ŭłasnuju literaturu, nawuku, filozofiju i štukarstwo, znachodzilisia pad upływam Ehiptu i Babilonii. Rym doŭhi čas karmiŭsia wytworami ducha hreckaho; Eŭropejskije narody— wytworami ducha łacinskaj rasy: ich mowaj, literaturaj, nawukaj.

Ale, budučy nawat pad najwialikšym čužym upływam, duch ludzki starajecca prajawić swaje charakternyje asobnaści, dziela hetaho narody nawučyŭšysia ad druhich narodaŭ piśma, muzyki, pieśni, štukarstwa, nawat saŭsim nieświadoma, tworać s čužoha swajo, admiennaje. Bo duch ludzki — siła tworčaja, katoraja nia može padniawolna tolki paturać čužym uzoram, nie dajučy ničoha s siabie.

My, biełarusy, za histaryčnych časoŭ pierežywali ŭpływy hreckije, jakije da nas pryjšli razam s chryścijanstwam, a takže pałudniowa sławianskije, jakije pryjšli razam s piś-

miennaściu i chryśhijanskaj liturhijej. Hocka-skandynaŭskije ŭpływy pryjšli da nas razam z dzieržaŭnaj orhanizacijej i šlachocka kirujučym stanam. Niamieckije — praz kupiectwo i Kryžakoŭ, Łacinskije—praz Polšču i Čechiju; Litoŭskije—praz jednaść dzieržaŭnuju z imi, a hetak sama Polskije — praz dzieržaŭnaść polskuju, katoraja mieła ŭ nas wialiki i doŭhi ŭpłyŭ, asabliwa na wyšejšyje klasy našaho narodu. U kancy dawiaršyli ŭpływy maskoŭskije.

Ale narod naš, budučy ŭ roznyje časy pad upływam čužych kultur, nie zahubiŭ swajej duchowaj indywidualnaści (asobnaści), a, naadwarot, pahłyblaŭ jaje; dawodam hetaho służać wyjšoŭšyje ŭ roznych časach z narodu našaho wydatnyje ludzi.

U pieršyje wieki chyścijanstwa narod naš daŭ usiej sławianščynie „perły literatury sławianskaj" praz Kiryła Turoŭskaho, Klimanta Smalacića i inš. Kniazieŭskije časy ŭsłaŭleny imiem Połackaho kniazia Usiesława, katory „ludziam sudy sudziŭ, kniaziom harady paradkawaŭ". Łacinskaja literatura uzbahaciłasia tworami našych rožnawiercoŭ XVI stalećcia. Polski wajenny romantyzm i arużnaja sława pawinny biełarusam imionami Chodkiewičoŭ, Sapiehoŭ, a literatura—sotni słaŭnych imion. Maskoŭskaj literatury narod naš daŭ imia Dostojeŭskaho i mnoha mienšych.

I otže, ci to ŭ tworach sławianskich, łacinskich, polskich, ci inšych,—predstaŭniki, wyjšoŭšyje z narodu našaho, choć i pisali čužoj mowaj, ale charaktar dali ŭ tworach swaich właściwy narodu našamu. Inačej kažučy, ŭ čužoj wopratcy dawali twory biełaruskaho narodnaho ducha. Tak sama Polski Sarbiewski, choć i pisaŭ twory swaje ŭ mowie łacinskaj, ale duša henych tworaŭ — polskaja. Kaliž staniem prahladać twory Kondratowiča, Mickiewiča, Orzeškowaj, Kraseŭskaho, to znajdziem i ŭ ich pa-za polskaj mowaj pryrodu, ludziej i dušy, właściwyje tolki biełaruskamu narodu. I nia dziwa: ludziej tych wydaŭ hienij našaho plemieni.

Dziela wyšej skazanych pryčyn da historyi tworčaści myśli biełaruskaj pawinny być paličeny ŭsie twory synoŭ ziamli i narodu našaho, nia hledziačy na toje, jakoj mowaj i dzie jany tworeny.

Časta bywaje, što znachodziačysia pat čužym duchowym upływam, hienii dawali ŭ swaich tworach tyje myśli, jakije panawali ŭ akružajučaj ich atmosfery, duža być može saŭsim nia zhodnyje s praŭdziwymi patrebami taho narodu, jaki ich wydaŭ. Ot-že ŭ danym prypadku historyka literatury

može cikawić starana artystyčnaja tworaŭ, a palityčnaja i klasowaja može služyć tolki za materjał da historyi pieražywanych klasami narodu palityčnych ideałoŭ.

Ci jość rasiejskaja i polskaja kultura.

U staroj žydoŭskaj tałtmudyčnaj literatury jość lehienda ab mudrym biednym rabinie i jaho swarliwaj žoncy. U hetaj lehiendzie raskazywajecca ab tym, jak rabin padmanuŭ swaju žonku, katoraja biezupynna žuryła muža zatoje, što jany biedny, skazaŭšy, jej, što jon maje ciažki załaty lichtar. Dawiedaŭšysia ab hetym žonka pierestała žuryć rabina, bo wieryła što jany bahatyje ludzi. Lichtar toj, praŭda, byŭ ciažki, ale adlit jon byŭ nia z zołota, a z mosiažu, s takoha samoha mosiažu, z jakoha ŭ našy časy robiać samawary, tolki samawaroŭ nie pazłačajuć, a lichtar toj byŭ pazałočeny. Rabinawa žonka pawieryŭšy ŭ swajo bahaćcie pierestała žuryć muža, a s susiedkami, katoryje nia mieli „załatych lichtaroŭ" pačała abchodzicca wysokamierna, dajučy wyrazna znać, što maŭlaŭ, ja bahačka, a wy charački—kutnicy.

Heta staražydoŭskaja lehienda prypaminajecca mnie kožyn raz kali pačuju jak ludzi kažuć „ja rasiejskaj kultury", abo „ja polskaj kultury". Polskaja i rasiejskaja kultura heto fikcija—pazałočeny lichtar rabinawaj žonki. U Eŭropie ad Pirenejoŭ da Urału i ad Norwerhii da Italii panuje adna ahulna Eŭropejskaja kultura. Kulturu hetu z roŭnym prawam mohuć sabie pryswaiwać samajedy, i palaki, baski i rasiejcy, biełarusy i francuzy. Kultura Eŭropejskaja jość wytworam usich narodaŭ, jakije žywuć u Eŭropie. U hetu ahulna-eŭropejskuju kulturu pałažyli dolu swajej pracy i indywidualnaści i sławianskije (rasiejcy, palaki, ukraincy, biełarusy, čechi i dr.), i hiermanskije, i romanskije i ŭsie inšyje plemiony. Jano praŭda, što kultura, jak winnaja łaza wydaje inšyje jahady ŭ inšym klimacie i na inšaj hlebie, ale winnaja łaza nie pieretwarajecca ŭ parečki, ci ahrest, tolki smak i aromat jahad robicca zaležnym at klimatu i hleby. Hetak sama i eŭropejskaja kultura paŭšy na nacionalnuju hlebu wyjaŭlaje asobnaści nacii, jaje charaktar, i psycholohiju. Hety asobny charaktar i psycholohija wytwarajuć nacionalnuju ideolohiju. Ideolohija bywaje zaŭsiody nacionalnaja, bo jana, jak smak

ŭ jahadach winahradu tworycca z warunkoŭ klimatu i psycholohii ludziej. Ideolohija heto summa ideałoŭ jakije nacija, ci asobny čeławiek maje ŭ swajej hаławie, nosić u swaim sercy.

Razwiazka wyžej abhawořenaho pytańnia dla nas biełarusoŭ ważna, bo nas lubiać našy pierakinčyki kałoć tym, što nima biełaruskaj kultury, a bytcym jość wialikije polskaja i rasiejskaja kultury. Bywajuć nawat i takije, katoryje kažuć: „ja biełarus polskaj, abo rasiejskaj kultury".

I jany nie padazrewajuć nawat, što zmiešywajuć dwa roznyje paniaćcia: kultura i ideolohija. Ale taki skaz jak: „biełarus rasiejskaj ci polskaj kultury", treba razumieć tak: „Maja ideolohija polskaja, ci rasiejskaja, ŭsie ideały rasiejskije ci polskije — heto maje ideały, ale ja i was nie čurajusia i prystaŭšy da was pastarajusia wašu wadú wykarystać na swoj młyn. Słowo „kultura" pry takich warunkach prykrywaje saboj *ideolohiju* danaho čeławieka. Pytańnie hetaje nam ważna pastawić wyrazna kab nie błudzić.

Praŭda i kryŭda.

Apawiedaje narodnaja kazka, što Praŭda i Kryŭda—rodnyje siosty. Praŭda była dobraja, łaćwawiernaja, — Kryŭda zawiśliwaja i błahaja. Praŭda była krasunia na zdziŭ, Kryŭda była niepamierna brydkaja, i Kryŭda wykałoła wočy Praŭdzie, paraniła jaje starajučysia zrabić jaje roŭna brydkaj, jak i sama była. Ale Praŭda choć niawistnaj dy hožaj i dobraj astałasia na wieki. A kryŭda at świetu stwareńnia da našych dzion kryŭdzić swaju siastru rodnuju, zdziekuje nad dobraj Praŭdaj, niesławić jaje, adbiraje ad jaje, jaje dabro, niawolić i praśleduje.

I dalej kaže narodnaja kazka, što koždy čeławiek, kožda staronka i narod, majuć swaju Dolu i Niadolu, swaju Praŭdu i Kryŭdu.

Otže i naš narod harotny maje swaju Praŭdu i swaju Kryŭdu. I Kryŭda naša, moc wialikuju paniała nad nami, a Praŭda naša ŭ zahonie, ŭ niawoli ŭ Kryŭdy.

Naša Praŭda kaže nam, što my Biełarusy, jak i ŭsiaki inšy narod na świecie majem prawo da doli i woli, da nawuki i świetła, da stanoŭleńnia samim ab sabie, da kirawańnia samim sprawami swaimi.

A Kryŭda naša kaścistymi łokciami ŭpiorłasia ŭ kark našaho biełaruskaho narodu hniacie i ciśnie jaho da ziamli pryhawarywajučy: „nie, hetamu nie bywać“!

Ja, Kryŭda, zapanawała nat twajej dolaj i wolaj. Hlań! ja rassiełasia za dziadoŭ-pradziedaŭ u twajej ziamli, zapanawała tut kryŭdami i da kanca dzion wašych budu was kryŭdzić.

Praŭda buntuje was padbiwajučy šukać ščaścia i doli. Sprobujcie, i wy natknieciosia na maju daŭnuju i ciapierešniuju rabotu. Pakrywawicie ruki i nohi, parwiecio žyły i skarej poknie wam serce z natuhi čym wyrwieciesia s cianiotaŭ maich. O, ja mudra i doŭha pracawała-haspadaryła ŭ wašaj staroncy! Maimi rukami i rozumąm pieretwaryła ja wašu šlachtu ŭ worahich čužakoŭ wašych, maimi rukami ja doŭhije staleccia imie waše wycirała sa stranic historyi, wykidajučy mowu wašu z dzieržaŭnaho žyćcia, wypichjučy jaje sa światyń i publičnaho ŭžytku. Ja, Kryŭda, zawieła na wašaj ziamli, ŭ škołach mowu čužuju, kab dzieci wašy nawučajučysia ačužalisia i paśla zdradžali swaju baćkaŭščynu i wyrekalisia swaich baćkoŭ i mahił dziadoŭ swaich. Ja, Kryŭda, zrabiła što nawat s Boham razmaŭlajecie wy ŭ čužoj mowie, ŭ mowie tych, katoryje cikujuć na dušu wašu. Ja, Kryŭda, nakinuła na wočy wašy ciemnatu, na sercy wašy kwołaść i budu wiaści was swaim šlacham da schoču.

Cha-cha! — chachoče Kryŭda, kružačysia ŭ śniehawoj zamieci na čystym śnieżnym poli našaj staronki.

Cha-cha. — chachoče Kryŭda — žutka prypiewajučy ŭ płatoch i kala wuhłoŭ chat i chacin abšyrnaj Biełaruskaj ziamelki.

Jąkije-ž takije pieśni raśpiewaje naša Kryŭda nad hałowami sonnaho Biełaruskaho narodu? Raśpiewaje Kryŭda naša pieśni ab tym, što i ŭ ciapierašnim ŭsieświetnym pažary nie zharać łancuhi našaj praŭdy. Što skinutyje puty niawoli s tej čaści Biełarusi, jakaja pa hetu staronu frontu znachodzicca, zastupleny buduć inšymi. S pad Waršawy dachodzić hołas mołataŭ pa železu: kujecca tam łancuh, źwieny da jaho dakuwajucca i ŭ našaj ziamli pa miestoch i pa dwaroch i... (zachlibajecca z radaści Kryŭda) nawat pa chatach ślapyje ludzi kujuć, kujuć.

— Nie, niedaždańnie twajo, — każe siestra Praŭda—ja zbudžu sa sna narod swoj Biełaruski, ja atkryju jamu wočy i wušy i pakažu twaju zdradu i niepraŭdu. Narod moj užo nie tąk mocna śpić i chutka ŭzojdzie zołak pradwieščajučyj

sonečny dzień, katory raskryje wočy narodu i nawučyć jaho šanawać siabie i swoj najwialikšy skarb mowu, bierahčy ziamli dziadoŭ swaich at prahawitych wačej susiednich, a pracu swaju i dabytak swoj ad ruk zahrabuščych. Haryć u połymi ziemla narodu majho, ale ahoń hety ačyścić z wiekawych zababonaŭ hałowy i pryniasie lepšaje žyćcio. Razbudzić biełaruski narod da zmahańnia za dolu swaju i za swaju praŭdu.

Ja, Praŭda, wysunu śmiełych abaroncaŭ i świetłych pawadyroŭ swajmu narodu, katoryje zastupiacca i ŭ cerkwi, i ŭ kaścieli, i ŭ školi, i sudzie i radzie, na koždym miejscy i pierad usim świetam, za prawo žyć i razwiwacca Biełaruskamu narodu, za prawy jaho mowy, za kulturnyje i ekonomičnyje patreby za ŭsio karysnaje dla jaho.

. . . .

Wy syny Ziamli Našaj, katorych nie ahłušyła i nie aślapiła ješče Kryŭda, atklikniciesia—adzawiciesia i baranicie Praŭdy našaj.

Ci-tki my zapraŭdy ciamniej za ŭsich.

Čytaŭ, čytaŭ ja roznyje napadki na biełaruskuju ciemnatu i nia wytrywaŭ, kab nie ahryznucca. Musi ŭ nas užo ŭ modu ŭwajšło biespierestanku žalicca na našu ciemnatu, bo jak toki pačnieš pierehladać karespandencii z roznych zakutkaŭ našaj baćkaŭščyny, to jakraz i ŭtknieššia ŭ hetaje pahanaje słowo „ciemnata". I što najhorej, što našy biełarusy sielanie hatowy i ŭzapraŭdy pawieryć, što jany najciamniejšyje ludzi pat soncam, heto ŭžo saŭsim dreń sprawa, bo čeławiek raz utracić wieru ŭ samaho siabie robicca da ničoha niezdatnym. Dy i papraŭdzi skazaŭšy ciemnata naša nie takaja ŭžo ciomnaja, jak jaje inšyje achwočy malewać. Praŭda, što my wa ŭsim daloka zzadu astalisia za takimi-ž samymi sielanami, jak i my, ale niemcami, anhlijcami, čechami i inš., ale i naša-ž intelihiencija, nia tut kažučy, daloka ješče nie zraŭniałasia z zachodnia - eŭropejskaj intelihiencijej. Dyk i wychdzić, što intelihiencii našaj nima što tykać sielanina ciemnatoj, kali jana nie nadta što światlejšaja. Druhoje woś što, atstali my ad zachodna — eŭropejskaho sielanina ŭ našaj hramatnaści, ŭ ziamielnaj

kultury. Ale ci byli-ž u nas biełarusoŭ swaje biełaruskije škoły, jak u niamieckaho i francuskaho sielanina. Kažuć papiaredzili nas łatyšy, palaki, litoŭcy, a ci łatyšy nie majuć swaich narodnych škoł, ci palakoŭ u Polščy ŭ škołach nia wučać pa polsku, ci litowiec pačatki wŭčycca ŭ čužoj mowie, jak my heto? Nie. Nu dyk i jasna pryčyna čamu my atstali. Čužaja pačatkowaja škoła nawučaje nas ćytać, ale nie razwiwaje našaj dušy, rozumu, nie razwiwaje dziela taho, što jana—čužaja. Nichaj u nas pačatkowyje škoły dla sielan buduć pa biełarusku i wy nie ahledziciesia kali naš sielanin zraŭniajecca z łatyšom, palakam, litoŭcam, a može pry swajej narodnaj kiemnaści i daloka ich papiaredzić. Bo što naš narod kiemny widać užo s taho, što jak u palakaŭ, tak u rasiejcaŭ u čyśle pierwaradnych kulturnych sił čyślacca ludzi uzhadawanyje na našym zahonie. Nima što kazać, naša niŭka na słaŭnych ludziej uradliwa, tolki bieda ŭ tym, što dahetul uradžaji hetyje źbirali i spažywali nia my, a tyje, katoryje ciapier jakraz wytykajuć nam našu ciemnatu.

Jość takije, što papiaredzili nas, ale jość i takije, što daloka taki za nami astalisia zzadu. Uziać choć-by tych samych palakaŭ, choć u ich haspadarka kudy lepiej pastaŭlena, ale naš sielanin u ahulnym razwićci wyšej staić at polskaho sielanina, biełarus ad jaho i razwićniejšy i chitrejšy i nawat pracawiciejšy. Wialikaros astaŭsia daloka zzadu za biełarusam pa haspadarcy. Biełarus—heto bytcam niemiec pierad wialikarosam. Woś prykład: my siadzim na žwirkach i na piasočkach, a ŭ nas hoładu nie bywaje, a ŭ Wialikarasiei amal nia z hodu ŭ hod hoład, choć siadziać na čornaziomie. U nas niezawidna haspadarać na ziamli, kali pryraŭniać da zahraničnikaŭ, a ŭ Wialikarasiei i z ruk won ichnia haspadarka.

U nas jość pjanicy, ale usiož taki ćwiarozych haspadaroŭ bolej, a ŭ Wialikarasiei bolej pjanic, jak ćwiarozych, a što da ciemnaty ahulnaj, to tam narod kudy ciamniejšy, hrubiejšy i bolš laniwy.

Dyk woś, darmo taki łajuć našaho sielanina za ciemnatu. Biełarus daloka nia ciomny ješče, a pry swaim spakojnym i razważnym charaktary, pry swajej pracawitaści može chutka stanuć pamiž pieršymi narodami. Tym, katoryje achwočy narekać ja-b raiŭ lepiej mienš narekać, a ŭziacca za pracu i šyryć aświetu pamiž swaich bratoŭ, dabiwacca prawoŭ dla swajej nacii i hetkim paradkam ratawać ludziej at ciem-

naty, a nia toje, što: napisaŭ karespandenciju ŭ hazetu ab wiaskowaj ciemnanie i na tym supakoiŭsia, bytcym zrabiŭšy ważnuju rabotu.

Inšaja jość pryčyna, što našaho sielanina nie paważajuć, heto toje, što jon biedzien. „Na biednaho Makara i šyški walacca“ — hetak i z nami biełarusami, ŭsiaki napadzie na našu ciemnatu zatoje, što my słaby, biedny. Niaboś, jak biełarus pabahacieje, to toj samy čeławiek robicca nia tym. Woś-że pryčyna tej nibyto ciemnaty kryjecca ŭ biednaści. Narekańniem biady nie prahoniš, można jaje pazbycca tolki pracaj i to jak można šyrejšaj chaŭrusnaj pracaj, za heto, i pawinny ŭziacca, zamiesta pustoha narekańnia, ŭsie tyje kamu kole ŭ wočy naša, jak jamu zdajecca, cienmata.

Spłačywajcie doŭh.

Jechaŭ ja čyhunkaj. Sustreciŭsia z niejkim pażyłym jahomaściam; razhawarylisia. Sam jon rodam s tulskaj huberni, żywie ŭ Peciarburzie, a kożnaje leto prawodzić u Biełarusi. Bywaŭ jon u Krymie na Kaŭkazie, znaje zahranicu.

— Tolki nidzie takoj charošaj, takoj cichoj pryrody nie bačyŭ ja—kazaŭ jahomaść. — Waš kraj heto dziŭnaja kazka, dziŭnaja krasa kryjecca ŭ jaho pahurkach, hajoch, łuhoch i rekach. Takoje tut usio ŭ was spakoŭnaje, cichoje, zadumčywaje, takoje paetyčnaje, takoje ŭsio, jak francuzy każuć „bon ton“, što ja kożnaje leto ciahnusia, kab dychnuć wašym pawietrem, paciešyć woko wašymi widami.

Słuchaŭ ja hetych słoŭ čużynca-starca, bywalca pa świeci i ŭ dušy mnie zrabiłosia sumna, sumna... Spomnilisia mnie wieršy našych biełaruskich paetaŭ, katoryje zamiesta ŭsłaŭlać našu, papraŭdzi biazmierna charošuju pryrodu, abiessłaŭlali jaje. Adzin z ich każe:

„Kury, świńni, hnoju kučy
Napaŭniajuć kożny kut;
Wokny zatkany anučaj
Tak i każuć: „ŭsiudy brud“.

Druhi patpiewaje:

„Kraj naš biedny, kraj naš rodny,
Hraź, bałota dy piasok!“

Ješče inšy płače:

„Niewiasiołaja staronka
Naša Biełaruś,
Ludzi: Janka dy Symonka,
Ptuški: drozdy, huś"...

U kancy niechta čutki z rospaččy kryčyć:

„Kraj ty moj rodny,
Jak wyklaty Boham".

Supakojciesia jahomaści, kraj naš nie taki strašny, nie taki sumny, brudny i biedny. Žywoj krasy ŭ pryrodzie našaho kraju, ŭ ludziach mnoha, chiba tolki toje sumna, što my jaje padmiecić, padhledzić nia ŭmiejem.

Ja razumieju ješče (dy i to z naciažkaj) jenki i płačy tych našych beletrystoŭ i paetoŭ katoryje (cybulaj chiba krychu nacirajučy wočy) płačuć nad dolaj selanina, može chočučy wykazać nia toje, što Janka, ci Apanas siadzić poŭpjany na piečy i ŭ jaho haspadarka nia sporycca: „šnur trawoj zarastaje", ŭ woknach „anučy" i „nia mieciena chata", a toje, što narod, uwieś narod-nacija, žywie ŭ ciažkim biespraŭnym pałažeńni, što duša našaho narodu skručena łancuhami i ŭ ździeku i ŭ pahardzie, jak pryhonnica, jak niawolnica kanaje doŭhije wieki i ni skanać, ni žyć nia može. To hetym „paetam" možna darawać ichnije nieskładnyje płačy. Ale, dziakawać Bohu, jość-že ŭ nas užo i imiony, katoryje majuć šyrokuju sławu nia tolki ŭ našaj biezhramatnaj i bezintelihienckaj baćkaŭščynie, a i daloka pa za miežami jaje. Ad hetych apošnich, my čytajučaje i dumajučaje biełaruskaje hramadzianstwo ŭ prawie wymahać čahoś dla swajej dušy, mieryć ichniu tworčaść mierkaj eŭropejskaj, jakuju prykładajuć usie narody na świeci da tworčaści swaich prarokaŭ. Tak,—prarokaŭ,—bo paeta pawinien być wučycielam i prarokam swajho narodu, pawinien być sudździoj i ćwietam dušy jaho, pawinien wyjaŭlać krasu swajho narodu i kraju. Može skažuć mnie, što aprača hnoju, piasku, anuč i drazdoŭ u nas nima ničoha hodnaho uwahi. Darujcie jahomaści-parnaśniki, ale koždy hramadzianin maje prawo skazać:—ja biełarus, ja čaść narodu—i karystajučysia hetym prawam. ja, nižej padpisany, pryludna na ŭwieś kraj kryču: aprača drazdoŭ, anuč, hnoju i praklaćcia ŭ majej baćkoŭščynie jość ješče šmat krasy, pierad maimi wačami skroź krasa, žyćcio, sonce, pieśni i biazmiernaje bahaćcie widoŭ. Ja

chaču mieć usio heto pieratworenaje ŭ spektry kolektyŭnaj našaj dušy—ŭ słowach našych paetaŭ-prarokaŭ. Mianie cikawić nia tolki toje, što Janka siadzić na wuzkim šnuročku ziamli, ale bolš taho, što hety Janka čuje ŭ toj moment kali jon poŭnymi hrudziami chapaje pach čornaj, parezanaj płuham na skiby ziamli, jak jaho laniwy mozh warušycca kali sachoj razrezaje pradziedaŭski kurhan, što každe duša pradziedaŭ jak ichnije kości zbirajuć praŭnuki kab pradać u fabryku superfosfatu?

Majo štodziennaje žyćcio šeraje, ciažkoje i ja chaču z wašych tworaŭ, nawučycca bačyć kala siabie krasu, katoruju, ja čuju što jana jość, ale maja duša nie tak čutka, kab uławić jaje.

Ja prywyk hladzieć na paeta, jak na pamazańnika Božaho, jak na praroka i dziela hetaho ruka maja nikoli nie pamknułasia ŭziacca za piaro, kab nakidać wieršy, bo ja ŭ dušy swajej čujusia niahodnym hetaho wysokaho imieni. Ale wy, katoryje pačuwajeciesia na siłach dać krasu, dać myśl, padnimać i wiaści dušy, čamu nie wypaŭniajecie swajho pasłannictwa, čamu maŭčycio, kali zabiwajuć u dušach—niezapisanych kartach, krasu, čamu nia wučycie nas lubić i razumieć homan boru, plesk wady ŭ soncy, zadumu zmierkoŭ, jasnaty ŭschodaŭ, — čamu nie raspalajecie duš našych pažaram lubowi, nia sypiecie čyrwoncaŭ ŭ žar hety?

Płakać i sypać sławami sciortymi, jak drobnaja miedzianaja maneta, jak bačycie i ja ŭmieju, i hetaho z mianie hodzi ale za wami, kali wy nie apraŭdajecia pałoženych na was nadziej, narod budzie ličyć doŭh i doŭh hety budzie čyślicca za wami da wieku.

Literataram s kalcom u nosie.

Niechta jahomaść Koronkiewič u № 3029 „Wil. Wiestn.“ pieredrukowywaje kawałki majej staćci „Spłačywajcie doŭh“ i robić taki wywad: „biełaruski ruch—heto ruch nie napierad a nazad“. Razumiejecca jahomaść Koronkiewič maje poŭnuju raciju, kali ŭ jaho tam pierad, dzie ŭ inšych dobrych ludziej zazwyčaj bywaje zad i ŭ hetym nima nijakaho cudu. Ale hetaje maleńkaje atstupleńnie ad zwyčajnych prawoŭ natury nie daje ješče prawa jahomaściu Koronkiewiču wieryć u toje, što jon jość akurat normalny ludzki

typ. Užo adno toje niečaho warto, što jon pryznaje siabie za biełarusa, ale ličyć swajej pawinnaściu wajewać sa ŭsim biełaruskim i zabiwać usiakije prajawy žyćcia ŭ biełarusoŭ, jak u narodzie.

Wiadomaho sortu ludziej wa ŭsie časy i wa ŭsich narodaŭ, złučaje adna charakternaja rysa: jany nie znajuć bolšaj światyni nat toje karytco, s katoraho kormiacca. Hetkije ludzi kali pačuwali pry sabie siłu (sami jany nikoli nia mohuć być siłaj), kamienawali prarokaŭ, trucili Sokrata, raspinali Chrysta, palili filozofaŭ i reformataroŭ, zakuwali ŭ dyby i hnaili ŭ łancuhach inačej, jak jany, dumajučych i wieručych; zaprahali ŭ jarmo „inačej urodženych“. I ŭsio heto robiać sa strašennaj zaŭziataściu, z biazmiernaj peŭnaściu, što aprača ichniaj biednieńkaj i brudnieńkaj praŭdački, nima inšych praŭd na świecie. Adnym słowam ludzi hetaho palotu sastaŭlali i sastaŭlajuć, tak zwanuju, taŭpu. U zmahańni ŭ wajnie taŭpa čwanicca i fanaberycca pakul worah uciekaje, ale jak worah adwaročywajecca, taŭpa hatowa zaŭsiody kinucca z arużžam na swaich i, pławiŭšy, wydać u ruki worahu mieniej hibkich sumleńniem i ŭ karku swaich sabratoŭ.

Wybačajcie, čytačy, za maleńkaje atstupleńnie ad asnowy hetaj staćci. Ale mnie zdawałosia, što hože budzie prypomnić nam, što takoje—taŭpa, bo my lišnie prywykli ličycca z jej, a heto wialikaja pa mojemu abmyłka.

Waročajučysia k staćci jahomaścia Koronkiewiča, ŭ katoraj jon kaže, što jon biełerus, ale taho hatunku, katoryje „wierać“ što biełaruskaja mowa, heto tolki hutarka rasiejskaj. A zatym dawodzić jon, s pryčyny wierša M. Bohdanowiča „Kupidon“, što biełaruskim dzieciam niewiadomy šakaład, i što im patrebna bolš skarynka chleba. Widać miarkuje pry hetym jahomašć K., što ŭ wolu chleba i na zakusku šakaładku pawinny mieć tolki dzieci takich biełarusoŭ—katorych baćki „wieruć“, što „pry swaim razwićci biełaruskaja mowa pawinna pierajšci ŭ rasiejski jazyk“.

Maje dzieci, naprykład, dobra wiedajuć što takoje šakaład, choć ja i inačej „wieru“. I my, świadomyje biełarusy, dabiwajemsia taho, kab usie biełaruskije dzietki mieli na zakusku šakaładku, nawat tady, kali ich baćki nie wyprysiahajucca publična swajho narodu i mowy.

Što-ž datyče „prostanarodnaści“ našaj mowy, to jana nia bolš prostanarodnaja, jak rasiejskaja i polskaja, kali tymi mowami haworyć prosty narod. Jość i nia „prostanarod-

nyje“ mowy, jak łacina i hreka, ale hetyje łacina i hreka mowy miertwyje, bo narod prosty, katory hawaryŭ henymi mowami, wymier.

Kab hety zakid zrabiŭ nam nie biełarus-pierakinčyk, a praŭdziwy wialikarus, to ja-b jamu skazaŭ na heto: Jahomaściu! naša mowa „prostanarodnaja“, ale nie chapanaja, jak waša; nam nie prychodzicca čyrwanieć za swaju mowu, tak jak wam, kali wy bierycio ŭ swaje ruki „Słowar 30.000 inostrannych słow w russkoj litieraturie“.

30.000 słoŭ! nia ličučy tych, katoryje ŭziaty ad nas i ad ukraincaŭ.

Roznyje našy renehaty, trysta hadoŭ znosiać wam skarby našaj mowy, „ad maiorem gloriam Moscoviae“ što dnia idzie „sobiracielnaja“ rabota. Na kwietkach biełaruskaj mowy uwichajucca roznyje „pščołki“ katoryje wysmaktywajuć miadok našaj paezii i myśli, kormiacca čužym dabrom, a paśla... koluć wočy za našu niepryhladnuju dolu.

Našy renehaty zabirajucca ŭ niedry našaj paezii i mowy i jak eŭropejcy ad čyrwonaskurych indziejcoŭ, za tytuń, harełku i syfilis — wyrywajuć našy wiekawiečnyje skarby. Za kapiejku radok, literatar s kalcom u nasie niasie ŭ wašy literaturnyje jatki dziedoŭski skarb, a paśla torkaje ŭ wočy brudnym palcam: „wiedź eto že russkij jazyk“ abo: „tož polska mowa“.

P. Koronkiewič piše, što Dostojewskij byŭ biełarus. Tak. Ale i mnoha ich, katoryje za niuch tabaki pramieniali skarby biełaruskaj dušy i mowy. Tyje, što iduć ichnim śledam ciapier, niasuć tudy nawat takije słowy jak: „homan“, „hukać“, „patylica“, „skrynia“, „rudaja hlina“, „bryl“ „s taho samaho času“ (Hl. Literaturnoje prыłaž. da „Niwy“ 1912 h. № 3 „Ramzaj“), i mnoha inšych ješče, katoryje čyrwaniejuć u rasiejskaj literatury, wiedama jak čužyncy ŭ čužoj chacie.

A skolki-ž rasiejskije i polskije hazety, što wychodziać na Biełarusi biaruć, „leksičnaho materjału“, kab paśla torkać na nas palcami.

Piše ješče p. Koronkiewič, što bytcym my chočem prydać wyhlad niaruskaści swajej mowie. Naprasna! Pa mojemu russkaje—nia tolki adno maskoŭskaje. Ja naprykład čytaŭ u Lubawskaho (Očerk Istorii Litowsko-Russkaho Hosu-

darstwa, Moskwa 1910), što peiń Rusi heto i jość nia što inšaje, jak naša Biełaja Ruś i Ukrajna. A ŭ Kostomarowa čytaŭ (Istoričesk. Monohraf. i izsledowania T. I), što imia „Ruś" „Moskowskoje hosudarstwo ekspropriirowało ot iskońniej Rusi". Wiedaju, i ŭsie my biełarusy wiedajem, što ŭ toj čas kali ciapierešniaja Rasieja była „Moskowijej", my pisali i nazywali siabie ruskim narodam (hl. Ctatut Litoŭskij, Bibliju Skaryny i inš.) i ciapier nazywajem siabie Biełarusami i nikoli i nidzie hetaho imieni nie wypiralisia i nia budziem wypiracca.

Lebiadzinaja pieśnia.

Chmarnaje wosiennaje niebo płakało ildzistymi ślezami, kali Hryhora Ležnia wypraŭlali s chaty ŭ świet daloki, u maskali. Wiecier hudzieŭ u hołych halinach krywoj biarozki, što pachinuŭšysia, stajała kala warot. Hamanili snsiedzi. Ješče raz na parozie matka abniała jaho i zrasiła świetłyje, jak lon, wałasy swajmi ślezami; ješče raz Hryhor, stanuŭšy na kaleni, pacaławaŭ rodnuju ziamielku i, wycirajučy, rukawom biełaj świtki ślozy, wyjšoŭ na hanak.

— „Praščajcie, susiedzi! praščaj maci!“ — mowiŭ jon zdušenym hołasam, trymajučy ŭ rukach šapku.

Kala warot, u kutočku, jak kalinka, stajała Hanula. Pryjšła papraščacca z Hryhoram, a ślozy tak i kociacca z błakitnych wočak. Hryhor padyjšoŭ da jaje i, ŭziaŭšy ŭ abojmy, krepka pacaławaŭ u samyje wusny.

— „Praščaj, Hanula, čekaj mianie!..“

— „Wiertajsia synok, nie zabudź nas u čužoj staroncy!— pryčytała praz ślozy staraja maci.

Sieŭ na sani. Sani lohka pamknulisia haścincam u staranu ciomnaho boru. Matka z Hanulaj doŭha stajali na darozie i hladzieli ŭ świet za saniami; abiedźwie ptuškaj hatowy byli lacieć z im, abiedźwiech adno hore łučyło..

. . . .

Hryhora pasłali adbywać służbu ŭ Picier. Spierša ciažka jamu tam było. Serce rwałosia damoŭ, da swaich, ale pawinnaść trymała. I-tki pamaleńku prywyk. Najhorš to z mowaj bywało: nie patrapiŭ hawaryć pa ichniamu—spierša, dyk śmiejalisia, — ale nałamaŭsia. Muštry skora paniaŭ, artykuły strelbaj lepš za ŭsich wykidaŭ. A kali, bywało, pačnuć pieśni piejać, to nichto tak zyčna, tak jomka, ad dušy ŭsiej nie piejaŭ, jak Hryhor. Na druhi hod našyŭki dali jamu

i druhich muštry wučyć zahadali. Bywało, jak pryhoniać nowabrancoŭ, — pamiž imi bywali i Hryhorawy ziemlaki,— dyk nichto nia ŭmieŭ tak dakučać im za ich prostuju haworku, jak Hryhor.

Šeść hadoŭ służyŭ. Z nowym žyćciom zwyksia. A za hety čas doma maci pamierła, brat ažaniŭsia, tolki Hanula ŭsio ješče ždała jaho. Ale nie pajechaŭ Hryhor damoŭ: u Piciery dwornikam służyć astaŭsia.

Wiasioły horad Picier toj! Narodu proćma, dziwoŭ usielakich liku nima! Służba nie ciažkaja,—syt zaŭsiody, adziet zaŭsiody, žyćcio dyj tolki! Dwadcać hadoŭ służyŭ Hryhor dwornikam u Piciery, dwadcać hadoŭ ranicaj i ŭ wiečar padmietaŭ adnu i tuju-ž wulicu, pa adnych i tych samych leświcach nasiŭ drowy, u adnej i tej samaj bramie wartawaŭ načami. Kala panoŭ usielakich chodziačy, ješče bolš poleru nabraŭsia Hryhor.

A raz, jak s taho samaho sieła, što i Hryhor byŭ, pryjechała adna dziaŭčyna da panoŭ na służbu, to Hryhor roznyje kiepstwy patpuskaŭ na jaje hutarku i, choć lubiŭ z jej hukać ab swajej staranie, ale ščyra saromiaŭsia hutaryć pry ludzioch.

Dzie służyła Hryhorawa ziemlačka, žyli adny wielmi bahatyje pany. Haspodu zajmali wialikuju — 6 wokan z nadworku i 6 wokan na wulicu wychodziło; uwieś druhi pawierch zajmali. A wulica była šyrokaja, ludnaja; wiečeram kalaski i karety rakoj prosta ciakuć, a siaredzinaj, ŭzad i pierad, šyje tramwaj elektryčny,—jak žuk wialiki wyhladaje zdaloku, — narod wychodzić i ŭchodzić; a elektryčnyje lichtarni, jak miesiacy ŭ poŭni, ŭsiu hetu raku ludzkuju zaliwajuć małočnym światłom. Lubiŭ Hryhor swaju wulicu, lubiŭ uwichacca na jej pamiž karet i kalasak, padmietajučy wiečeram, kali najbolšy byŭ na jej ruch.

Pad wiasnu raz dzień byŭ pahodny, na dwore stajała adliha, i narodu hetkim dniom bywaje bolš, jak zaŭsiody, na wulicy. Hryhor wyjšoŭ padmietać. Na dušy jamu było niejak radasna, lohka.

Wokny na druhim pawiersie byli naścież rasčynieny, ŭ siaredzinie hareło światło, i attul danasiŭsia hołas skrypki. Heto zdziwiło Hryhora: tam raniej nichto nie ihraŭ na skrypcy. Hrańnie płyło z wokan niejkaje žałaśliwaje, znajomaje,— niejdzie čutaje... Pačaŭ usłuchacca. Skrypka bytcym hawaryła niešto, niečym žaliłasia...—„Tak zusim ihraŭ Pranuk — daŭno, tam—na wioscy“, — uspomniŭ Hryhor... A ŭ skryp-

čynuju žalbu ŭpletaŭsia niečyj zwcnki hałasok. Wiasioły, zwonki hałasok hety znaŭ Hryhor: heto piejała panienka. Tolki ciapier jana piaje niešta inšaje, nie takoje jak zaŭsiody, — słoŭ jaje za hrukatam konskich kapytoŭ i zwankoŭ tramwajnych nia moh dačuć Hryhor. Apioršysia lewaj rukoj na miatłu, a ŭ prawaj trymajučy blašany koŭš, Hryhor usłuchaŭsia ŭ pieśniu, katoraja dziŭna kazytała jaho serce. Ale woś razdaŭsia niečyj zyčny mužski hołas, a razam z skrypčynaj žalboj papłyła poŭnaja zadumy, dobra znanaja, ale čužaja hetaj wulicy pieśnia.

...Oj, pajdu ja łuhąm, łuham,
Dzie moj miły hare płuham!

Jasna, jomka płyli słowy z atčynionaho wakna. U Hryhora jak by hrom udaryŭ. Hdzie jon čuŭ hetu pieśniu? Hdzie?.. Prypaminaŭ sabie. Serce mocna ŭdarało ŭ hrudzioch. A pieśnia dalej apawiedała.

...I najeŭsia, i napiŭsia,
Sieŭ na płuh, dy zasmuciŭsia;
Sieŭ na płuh, dy zasmuciŭsia!

Addałasia echam žurliwaja apošniaja zwarotka.

...„Heto-ž maci piejała pieśniu hetu!“—ŭspomniŭ Hryhor. Tak, heto maci piejała, šeptało niešto, i dumki paniaśli jaho ŭ rodnuju wiosku. U wačach pamutnieło, atstupilisia damy niejdzie ŭ dal... I zdałosia jamu, što staić jon nie siarod wulicy, ale siarod pola, a kruhom šumić žyto naśpiełymi kałasami. Maci idzie miažoj, jon pobač. U matki na lewym plačy pierakinuty sierp, a prawaj rukoj wiadzie za ruku jaho...

Kalaski kacilisia šparka — adna za adnej, i hraź wyletała s pad humilastykawych kołaŭ; ale Hryhor nie bačyŭ hetaho: jamu zdawałosia, što to bujnaja rasa asypajecca na twar, što nie tramwaj zwonić, a načležniki s pieśniami haścincam jeduć i piajuć. Skrypka płakała, liŭsia zyčny mužski hołas, i šmat hałasoŭ utoryło jamu. „Za hajem dažynki“,—dumaŭ Hryhor. I kałychałasia pierad im wulica niwaj naśpiełaj. Razam abarwałasia pieśnia, a druhi hołas pačaŭ:

...A hdzie taja kryničeńka,
Hołub što kupaŭsia?
A hdzie taja dziaŭčynieńka,
S katoraj kachaŭsia?

Ciapier zdałosia Hryhoru, što nie na poli staić jon, a na parozie chaty swejej, i maci nie piaje, a płače, ubiwajučysia pa im; a s chmarnaho nieba padajuć ildzistyje kapli na twar jamu i Hanuli, što, jak taja kalinka, staić pad warotami i płače. Maci na parozie kryčyć niema: „Wiarnisia, wiarnisia!“ A jamu ślozy zdušyli horło, i nia može atkazać jej...

Heto kryčaŭ furman karetny: „Ej, ścierażysia, ścierażysia!“

Hryhor nieŭściarohsia. Prabiehłą praz jaho parka koniej, pierajechała kareta. A jamu zdawałosia, što jon padaje na ziamlu, kab ješče raz pacaławać jaje...

. . . .

I ŭ balnicy nie pryjšoŭ Hryhor u siabie. Daktary ssywali pałamanyje kości i źwiazywali pabituju haławu, a jon majačyŭ rodnaj wioskaj swajej; praščaŭsia z jej, z matkaj, z Hanulaj, caławaŭ ziamlu... Muštry wučyŭ sałdatoŭ. To iznoŭ zrywaŭsia, kab usłuchacca ŭ pieśniu, što płyła z wakon druhoha pawierchu... Siestra miłasierdzia kłała ruku na jaho i ŭspakaiwała, a jamu zdawałosia, što heto matka hładzić jaho, to ŭznoŭ piaje swaju ŭpadabanuju pieśniu, a jon utoryć jej hołasna, hołasna...

...I najeŭsia i napiŭsia...

Piejaŭ, było jamu lohka, dobra... Zachwaciŭ poŭnyje hrudzi pawietra, kąb ješče hałaśniej kryknuć za matkaj; radaść razliłasia pa twary... paciahnuŭsią i zmoŭk.

Siestra miłasierdzia splusnuła jamu wočy i, naciahnuŭšy biełuju pościłku, zakryła twar, šepčučy: „wiečny spakoj jamu“.

Dzień rożewaj kwietki.

Zarumianiłosia na ŭschodzi niebo, i ziemla pačała skidać s siabie bieły welon lohkaho, majawaho tumanu.

Cicha, bytcym budziačysia pa zdarowym śnie, ŭzdychnuŭ les; i hety spakojny, zdarowy ŭzdoch pakaciŭsia ŭ šyroki łuh, zachwalewaŭ zialonym dywanom sočnaj trawy, addaŭsia na žytnim mory.

Drač apošni raz prabubnieŭ swaju chrypłuju pieśniu, a razbudziŭšyjesia łastaŭki rassielisia ŭrad na wystupaju-

čym sa strachi šastku i pačali stroić swaju łahodnuju kapelu.

Na ŭschodzi ŭsio ješče kałychałasia čyrwonaja zarnica, jak soncewy ściah, ale woś skroź čerwień prabiŭsia ŭ haru pieršy snop wostrych, doŭhich pramieniaŭ.

Razdaŭsia čaroŭny pawitalny hymn uschadziačamu soncu, symwału dabra i praŭdy.

U adnu z hetkich čaroŭnych ranic zbudziłasia pad małym wakoncam sielanskaj chaty čyrwonaja roža. U raskošnych prasonkach skranuła listkami, i z aksamitnaj ich zieleni pasypalisia šnurki brylantowaj rasy; ješče raz skranułasia roža, i na adnej z halinak tresnuŭ kwietny pučok, a s pamiž zialonych kłapcikaŭ wyhlanuła čyrwonaja kwietka, pieršaja kwietka hetaj wiasny.

Pamiž stydliwa napoŭraschilenych kwietnych listkoŭ zakacilisia dźwie kapielki čystaj, iskrystaj rasy i wyhladali jany, jak para śmiajučychsia wočak dzieŭčaci.

A kali praz zialonyje kosy płakučaj biarozy prabiŭsia soncewy pramień i pacaławaŭ kwietku, pa jej razliŭsia husty rumianiec, i para świetłych wočak zajskrylisia, bytcym strymliwajučy ŭ kwietnaj dušy raskaty wiasiołaho, pustoha śmiechu.

Hetak rasćwiła rožewa kwietka pat skromnym wakoncam sielanskaj chaty, ale nia sudženo było jej tut krasawcca, ŭdychajučy pach lasoŭ i łuhoŭ. Hetaj-že ranicy adłamali rožewu kwietku i addali praježdžaŭšamu panu, što jechaŭ u horad.

Kali haspadar łamaŭ z rožewaho kusta kwietku, jana, schisnuŭšysia, ŭraniła swaje rosnyje wočki, bytcym dźwie drobnyje ślozki i stałasia markotnaj, jak zžataje pole...

Prybyŭšy ŭ horad, pan uwajšoŭ u świetłyje pakoi z załočenymi biełymi meblami, z miakkimi perskimi dywanami, pa katorych cicha stupali abutyje ŭ skuru nohi ludziej, jak ryś pastupaje pa siwym imchu, cikujučy zdabyču.

Proci jaho wyjšła biełaja pania s ciomnymi wałasami i biełaj, jak kalinoŭ ćwiet, atkrytaj šyjej; pan pacaławaŭ jaje pachučuju ruku i, pacaławaŭšy pierad tym rožewu kwietku, padaŭ u ruki biełaj pani; pania ŭšpiliła jaje lohka dryžačaj rukoj ŭ swaje wałasy.

Rožewa kwietka na ciomna-bujnych wałasach schinułasia ŭniz, jak branka ŭ niawoli, katoraja, wypłakaŭšy ŭsie slozy, sieła pat ciomnym boram i čekaje prychodu nieznanaj doli...

. . . .

Sniedajučy za stałom, zastaŭlenym kryštałami i małočna-biełaj porcelanaj, pania pryšpiliła rožewu kwietku swajmu maładomu pawierniku, da lewaho wyłohu čornaho fraka. Wychodziačy s świetłych pakojaŭ panič lohka prycisnuŭ paltom rožewu kwietku, i jaje kwołyje kłapciki pakrylisia sietkaj čuć widočnych zahiboŭ; a kali jon išoŭ wulicaj i sonce zahladało na kwietku, jana chiliła swaju hałoŭku ŭsio nižej, bytcym stydajučysia hlanuć jamu ŭ wočy.

Hetak pryjšli jany ŭ cianisty sad, dzie pamiž dreŭ i kwietak biŭ chałodny fantan. Bryzhi žywoj wady ŭzletali wysoka, iskrylisia na soncy i hustym daždžom sypalisia ŭniz, na ziamlu.

Panič, sieŭšy na łaŭcy, dastaŭ s kišenia hazetu i pačaŭ čytać. Prypiekało pałudniowaje sonce,—jaho suchije, haračyje pramieni dachodzili da rožewaj kwietki wypiwajučy paśledki sokaŭ.—Jana zasmahšaja, chworaja—pačała wianuć.

Złažyŭšy hazetu, zakuryŭ panič cyharu i zirnuŭ raz i druhi na kwietku: kwietka apluchła i straciła świežaść. Atšpiliŭšy i pakruciuŭšy moment u rukach, jon kinŭ jaje na malewanuju łaŭku ŭ sadzi, a sam pajšoŭ za swaimi sprawami.

Rožewa kwietka ležała na malewanaj łaŭcy, a z ŭsich staron dychało na jaje žaram i łažyŭsia drobny pył z rasciortych u piasku pluwocin. Kab jana mahła kryčać, prasiła-b na hołas kapli, chałodnaj kapli s fantanu! Ale kwietka maŭčała; kapli žywoj wady iskrylisia ŭ soncy i piereliwalisia, a da jaje dachodziŭ tolki ich plesk...

Chutka wianuła kwietka, a sietki zahibaŭ usio cianmiej i hłybiej adznačalisia na kwietnych kłapcikach ješče nie tak daŭno świežaj, pachučaj rožy.

Adwiačorkam pryjšoŭ u sad čeławiek brudna adziety i, znajšoŭšy kwietku na łaŭcy, uziaŭ jaje ŭ swaje ruki i pačaŭ zabaŭlacca. Najpierš atščypnuŭ čeranok, paśla pačaŭ raschilać niedarazwityje kłapciki swaimi brudnymi palcami. Kali končyŭ hetu rabotu, kwietka bytcym raświła; ale heto byŭ tolki abman majstra s paplamlenymi palcami: jon, razrywajučy hrudzi da samaho serca rožewaj kwietki, dabiŭ jaje. Jana ciapier ješče chutčej pačała wianuć.

Kali-ž na kwietnych kłapcikach ad hrubych i brudnych palcoŭ pajšli hnojnyje plamy, i čeławieku zdakučyło zabaŭlacca jej, jon, jak paluboŭnik panin, kinuŭ jaje iznoŭ na malewanuju łaŭku.

Wiečeram pryjšoŭšyje ludzi skinuli kwietku dałoŭ i ŭtaptali ŭ łužynu, katoraja zrabiłasia tam ad wady s fantana,

kali raz wiecíer pachinuŭ u bok żywy, iskrysty stoŭb swaim naporam.

A poŭnačy, začyniŭšy sad, wartaŭnik, uziaŭšy miatłu, pačaŭ abmietać śmiaćcio kruhom fantana. Mietła zaniała i rožewu kwietku i, doŭhi čas kačajučy jaje pa kuradymnych ścieżkach, pryhnała da pamyjnicy, kudy skidałosia ŭsio śmiaćcio sa ścieżak haradzkoha sadu.

. . . .

U pamyjnicy kanała rožewa kwietka, a pierad jaje wačami majačyłasia ubranaja ŭ prawidny biełу welon ziemla, jak maładaja krasunia, zasnuŭšaja spakojnym snom. Rožewy ściah na ŭschodzi, pradwiestnik sonca, symwału dabra i praŭdy dy dźwie kapielki rasy, padobnyje da pary śmiajučychsia wačej, katoryje tojać u kwietnaj dušy raskaty pustoha, wiasiołaho śmiechu...

A jak uschodziło nad ziamloj iznoŭ sonce, rožewa kwietka ŭ pamyjnicy ŭzdychnuła apošni raz na hetaj ziamli, addajučy swaju biazwinnuju dušu ŭ ruki miłasiernaho Boha, što stwaryŭ jaje.

— Našto?!

„Siabra s kaŭbasaj“.

Takoje prozwišče nosić ciapier adzin z maich siabroŭ; a jak jon nažyŭ sabie hetaje prozwišće, žara raskažu wam.

U časie niecichot u našym hłuchim haradku spakojnyje dahetul wułki i zawułki suzdrom stalisia niejkim „haračym polem“, poŭnym usiakich złydnioŭ, jakich za apošni čas niaŭmieru razwiłosia i katoryje ŭzdojmam rabili abławy na kality, hadzińniki i polty swaich bližnich. Zabawa sama pa sabie ništo, ale toje tolki psuło zabawu, što nie abiedźwie starony roŭna jej ciešylisia... Dziela hetaho, chto mieŭ hrošy i adwahu, kuplaŭ i nasiŭ pry sabie rewolwar, a chto nia mieŭ hrošy i byŭ mienš adważny, ličyŭ na swoj spryt u nahach, dy siłu ruk. K tamu za našeńnie pry sabie aružža ŭradowyje abwiestki hrazili wialikim štrafam i adsietkaj; palicija-ž adbirała nawat i kii, taŭsciejšyje za palec. Kaho prymus służby, budź inšyje jakije sprawy nie wyhaniali s chaty, toj wiečerami piłnawaŭsia domu, ale nia ŭsie mahli hetak ra-

bić: inšym što-dnia sa služby treba było waročacca nočču na kraj horadu, dyk, kab śmialej było, chadzili hramadami. Adzin tolki moj siabra, Pietra Hrodź, z niejkaho času nabraŭsia adwahi i pierestaŭ piłnawacca hramady. Wiedaŭ ja, što nia možna jaho paličyć da lišnie śmiełych ludziej, i tym bolš dziwiło mianie, skul heto jon žrabiŭsia takim ryzykantam? Uhledajučysia na jahó, ja prymieciŭ, što jon zaŭsiody ciahaje s saboj niejki pakunak—nie nadta hruby, ale doŭhi na jakije try ćwierci aršyna. Ja adrazu zmiarkawaŭ, što heto nia što inšaje, jak aružže, ale, ciapier užo sam ja ściarohsia chadzić z im, bo bajaŭsia, kab razam z im i mnie nie pryjšłosia drenna, jak spajmajuć jaho z aružžem. Tak i wyjšło.

Raz prachodziŭ jon niejak hłŭchim zawułkam, i tut prystupiłosia da jaho dwoje „niewiadomych“ i pačali jewanhielskuju hutarku: kab jon addaŭ im wierchniuju swaju adziežu! Siabra moj jewanhiella nikoli nie čytaŭ (byŭ tatarynam) i nia wiedaŭ, što kali cho paprosić u ciabie wierchniuju adziežu, „addaj jamu i ispodniju!“)—dziela hetaho jon adnaho, zamiesta atkazu, ahłušyŭ na miejscy, druhomu pierełamiŭ ruku. Hetak rabić nia možna, ale siabra moj byŭ čeławiekam prostym i rabiŭ usio nia z rozumu, a s serca.

Padniaŭsia homan na wulicy; nadyjšła palicija i ŭsich troje haradawyje paciahnuli ŭ wučastak. Jak i što tam było nia wiedaju; haradawyje tolki razskazywali, što pa darozie jeŭ jon kaŭbasy, traktawaŭ imi swaich supraciŭnikoŭ i haradawych, a ŭ pratakoli pisałosia, što rany byli zrobleny tupym aružžam, i pry im nijakoha aružža nie akazałosia.

Na druhi dzień jaho wypuścili, i hety dzień jon addychaŭ, (jon zaŭsiody addychaŭ, kali jamu niezdarowiłosia).

Trejciaho dnia Hrodź byŭ iznoŭ na słužbie z nieadłučnym swaim pakunkam, tolki ciapier hety pakunak zawierčeny byŭ u inšuju papieru.

— Skažy mnie, bratka, što heto zaŭčora s taboj pryłučyłosia?—pačaŭ ja brać jaho na spytki.

— Napali na mianie, jak sam užo wiedaješ,—nu i abaraniŭsia.

— Čym?...

— Wo, hetym, — skazaŭ jon, pakazywajučy na doŭhi swoj pakunak i dziŭna niejak uśmichajučysia.

Ja zmoŭk, ale nijak nia moh dahadacca.

Jon uwieś čas uhladaŭsia na mianie, a pośle zaśmiejaŭsia i naddzieršy papieru, pakazaŭ mnie...—nu, zhadajcie, što

jon pakazaŭ mnie?—kaŭbasu!.. Ja daŭno wiedaŭ, što siabra moj umieje stroić pustyje žarty, ale hetaho nie spadziewaŭsia. Tamu ja ničoha nie atkazaŭ i ŭbiŭsia ŭ swaju rabotu. Tady jon sam rastłumačyŭ.

— Wiedama, što dobra wysušenaja salcesona, ci, jak jaje rasiejcy zawuć „italjanskaja kaŭbasa" ćwiorda, hnučka i pry ŭdary maje zusim tuju siłu, što i humilastykawaja pałka, a dziela hetaho može służyć dobrym aružžam dla abarony.

Spierša ja nie daŭ jamu wiery i da wiečera ŭnikaŭ jaho. Ale wiečeram, idučy damoŭ, zajšoŭšy ŭ kramu, kupiŭ sabie takuju samuju kaŭbasu. I doma prakanaŭsia, što siabra moj praŭdu kazaŭ: hetaj kaŭbasoj ja adnym udaram łamaŭ calowuju došku.

Na druhi dzień pryjšoŭ ja na służbu s takim samym pakunkam, jak i ŭ majho siabry. Hetaho dnia ja traktawaŭ jaho papirosami i staraŭsia dahadzić jamu. Taho-ž dnia wiečeram idučy hramadoj damoŭ, ja pierad usiej kampanijej wyjawiŭ nowaje atkryćcie. Jany śmiejalisia i žartawali, ale na druhi dzień adzin za adnym zjaŭlalisia z doŭhimi pakunkami na służbu.

Trejciaho dnia prachodziačy horadam, zaŭważyŭ ja zusim nieznajomych mnie ludziej s salcesonami pat pachaj, a piataho dnia, kali kot-pamaŭza sapsawaŭ majo aružže, ja, zajšoŭšy ŭ kramu, dawiedaŭsia, što cena na salcesony s 40 kapiejak padniałasia da 50 za funt.

Za miesiac u našym horadzie adbyŭsia hałosny pajedynak na salcasony miejscowaho doktara z adwakatam, jaki narabiŭ niemała homanu.

U paławinie druhoha miesiaca ab nowym atkrycci daznałasia palicija i na ŭsich wulicach horadu byŭ rasklejeny cyrkular, jaki abwieščaŭ, što ludziam, katoryje nie majuć pazwaleńnia na aružže, zabaraniajecca nasić pry sabie salcesony ŭ kuskach daŭžejšych za čwierć aršyna. „Aružže heto, pajaśniaŭ cyrkular, tym bolš škodnaje, što, „wieščestwiennyje dakazacielstwy" lohka mohuć być zništoženy.

Hetkim paradkam kaŭbasa aficyalna była pryznana za ważnaje aružže, a moj siabra za swajo atkryćcie dastaŭ prozwišče „siabry s kaŭbasaj".

———

Most u Kutach.

Kuty—zaścienak, jakich niemało sustrenieš, jedučy traktam z Wilni ŭ Połack; — tolki našy Kuty papraŭdzie ležać u kucie pamiž rečkaj i lesam, wiarsty na try ŭ bok ad haścinca.

Woś u hetych kutnych-Kutoch žyło kaliś dwoje haspadaroŭ: Ryhor Zadziraka i Tamaš Nieŭstupaka.—Žyli, chleb žuli, — swarylisia, mirylisia, na kirmašy wypiwali, na wiasiellach hulali, na chaŭtarach płakali; nu, a kali dzieło dachodziło da čuboŭ, to cierabili adzin-adnamu. Słowam, žyli jak baćki, dziady, i byli zdawoleny žyćciom, saboj i swaimi Kutami.

Chaty našych haspadaroŭ stajali abopoł rečki, — adna na adnym bierezie, na ŭzhorku, druhaja na druhim, dy tak sama na ŭzhorku, i byli padobny da siabie, jak dźwie rodnyje siostry, s tej tolki rožnicaj, što Ryhorawa ranicaj zieryła na Tamašowu, čyrwonymi at sonečnaho świetu, woknami, a Tamašowa — wiečeram. Značyć, s chatami ŭsio ŭ paradku było, ale woś z ziamloj kudy horš: bo Tamašowy klin ležaŭ za rečkaj na Ryhorawym baku, a Ryhoraŭ klin na Tamašowym baku. Z hetaho widać, što, kab prajechać z wozam ci pierehnać žywiołu praz rečku, patrebien most. Most taki byŭ. Pradziedami ješče byŭ budawany z dubowych kruhlakoŭ, ciažki i krepki. Ale ŭsio maje swoj wiek. Dažyŭ jaho i kutoŭski most: adnej wiasny wada padmyła zrub i most — belečka za belkaj pamandrawaŭ u świet daloki.

— Pajšoŭ most u pročki, tolki tej biady—kazali susiedzi—ŭ brod pierajedziem!

I jeździli ŭ brod usiu wiasnu, ale pośle wiasny, adwiečnym zwyčajem, pryjšło leto; treba było wazić sieno, a z wozam nia toje što ŭ lahku: kalosy zahraznuć, i—ni ŭzad ni ŭpierad! Wiedali heto dobra susiedzi i nie pamykalisia jechać z wozam praz brod, ale i nie bralisia budawać masta. Ryhor kazaŭ, što prawić most pawinno ziemstwo. Tamaš nia wieryŭ u ziemstwo, ale ŭsiu nadzieju pakładaŭ na dwor: „Za pryhonu s panskaho zahadu most budawali“, — kazaŭ jon, apirajučy hetkim sposabam swaje prawo na daŭnaści. Ale ni dwor, ni ziemstwo nie prychodzili s padmohaj u Kuty, bo most ležaŭ na ziamli hetych dwoch haspadaroŭ i im tolki samim patrebien byŭ.

A čas nie stajaŭ, ale ŭsio płyŭ i płyŭ, maŭlaŭ taja rečka. Nie ahledzilisia, jak i Spas nadyjšoŭ, a masta jak nie było tak nie było. Zbožže i sieno ŭsio ješče stajali ŭ poli nia zwiezienyje na paciechu myšam i waronam. Kutoŭcy straciŭšy wieru ŭ ziamstwo i dwor, pačali miž saboj swarycca, kamu z ich dwoch treba most budawać? Koždy panukaŭ druhoha, a druhi ŭpiraŭsia. Swarkam kanca nie było; zawiali sprawy ŭ sudoch, ale, pakul što, čas płyŭ: treba było ŭžo jarynu wazić, žyto małacić, a tut rečka ad daždžoŭ častych, jak na złość, razliłasia šyrej, a stahi i mendliki ŭsio pachmurniej pahladali na humny. Hłumiłosia dabro:

Haspadarom škada było swajej pracy: złość daŭno pierakipieła, ciapier užo susiedzi bolš winawacili paradki na świecie, čymści siabie. Škadawali adzin adnaho, ale nia wiedali, jak biadzie pamahčy. U sudy, ŭ wołaść i da ziemskaho jeździli razam, razam dabiwalisia praŭdy, razam zaliwali hore swaje manapolkaj, ale ŭsiudy spatykali adzin atkaz, što heto ich susiedzkaja sprawa, bo most na ich ziamli lažyć bolš nikomu nie patrebien. Ryhor s Tamašom heto wiedali, ale im išło ab toje: chto jaho pawinien prawić? Im atkazywali, što jany sami pawinny.

— Dobra. Ale dzie-ž zahad?—pytalisia.

Zahadu nie było.

Raz u subotu zyjšlisia Tamaš z Ryhoram kala brodu, sieli na kamienčyku i pačali hutarku. Hutarka ich była poŭna žoŭci: čuli jany kroŭny žal da ŭsiaho i ŭsich na świecie, čuli što kryŭda im robicca, ale nie mahli prydumać ratunku, nie mahli zhadać skul na ich idzie ŭsio hetaje niešcaście?

— Woś, časy nastali!—biedawaŭ Tamaš—dychać ciažka ludziom na świecie, praŭdy nidzie nijakaj!

— Dzie ciapier praŭdy šukać?! Daŭniej dyk načalstwo było, ważnaje načalstwo... Uziać choć by daŭniejšaho našaho pasrednika. Sud i praŭda na pahatowi ŭ jaho!.. Raz, dwa i hatowa!..

— Na što tam pasrednik,—nie było lepšaho paradku, jak, wiečny pakoj jamu, pry niaboščyku panu starym. Pazawie ekanoma, žywa tabie i zahad i kamandu prypisać zahadaje...

— Ništo čeławiek byŭ—pachwaliŭ Ryhor.

Tamaš, pykajučy lulku ŭ zadumie, jakby prypaminajučy niešta, kazaŭ:

— Baluča bili!

— Dyk što, što baluča, — ale paradak byŭ, ład byŭ, a ciapier što?..

Ryhor siardzita plunuŭ u staranu.

— Daŭniej pryjduć k tabie i pahladziać ci ŭsio ŭ paradku, a ciapier ty da ich idzieš i to praŭdy nima nijakaj; wo, kali časy nastali!..

— Nia tolki časy, a i ludzi źmianilisia. Hetož daŭniej pryjdzie wuradnik, to takoha kryku narobić, s chaty ŭsich pawyhaniaje.

— A i ciapierešni ništo; jon tak sama, zaradny čeławiek...

— Može-b jon nam radu jakuju daŭ? — Hanuŭ Tamaš z bliskam nadziei ŭ wačach.

— Dyk čamuž-by nie?..

Haspadary ažywilisia, blisnuła iskra nadziei ŭ ichnim bieznadziejnym pałažeńni. Naładziŭšy chutka kalasku jany pajechali ŭ miastečka da wuradnika.

Wuradnik spierša nijak nia moh uciamić ab što im idzie, ale zrazumieŭšy abiecaŭ swaju pomač.

Sielanam wiesialej zrabiłosia na sercy, poŭnyje nadziei i wiery ŭ wuradnika jechali damoŭ.

Na druhi dzień socki prynios bumahu ŭ Kuty ad wuradnika, ŭ katoraj pisałosia, kab da suboty druhoj na rumie byli źwiezieny ŭsie materjały, patrebnyje na most, a ŭ subotu kab rabotniki čekali s taparami i piłami wuradnika.

Tamaš probawaŭ kazielicca, što mała času da suboty, ale Ryhor pierepyniŭ jaho, pakazywajučy papieru:

— Bačyš, što ŭ bumazie napisano? Nu, to i nima što waławodzić!

U druhuju subotu materjały byli usie źwiezieny i susiedzi s parabkami z doświtkaŭ čekali wuradnika.

Kala śniedańnia nadjechaŭ wuradnik. Z hołymi hałowami, komkajučy ŭ rukach šapki i nizka kłaniajučysia, haspadary witali jaho. Saskočyŭšy s kałamažki, wuradnik pierš na pierš złajaŭ ich. Łajaŭ zatoje, što materjały nie takije, pośle łajaŭ, što dahetul ničoha nie zrabili ješče, a tam ješče za marudnuju rabotu, za ŭsio pa krysie. Haspadary ŭsłuchalisia ŭ łajku hetu, jak u baćkouskuju nawuku, i, bieskaniečna ciešučysia, pracawali da potu. Most na wačach ros, a da wiečara hatoŭ byŭ zusim. Zaściankoŭcy tak sama raśli ad radaści.

Sprawiušy pačastunak i wypiuku tamu, chto-tki wywioŭ ich z biady, Ryhor prawodziŭ praz nowy most Tamaša damoŭ i nie biez fanaberyi ŭ hołasie pytaŭ:

— A što, susiedzie, chitra ja prydumaŭ?

— Chitra! patakiwau Tamaš, s pašanotaj uhledajučysia na Ryhora.

Panas hulaje.

Apanas Kancawy radziŭsia, wyras i hulaŭ u wioscy Bahniščy, u swajej rodnaj wioscy, i nikomu nijakaho nie było da jaho dzieła. Prapiŭ zbažynu, kabat ci lulku—dyk swaju, a nie čužuju, wybiŭ časam žonku, tak sama, swaju—nie čužuju; i jakoje kamu da hetaho dzieło? — Nikomu nijakaje... Tak zdajecca jano, a wyjšło susim inačej. Ciapier Panas užo nia pjeć, pa wiek swoj zaroksia! A čamu? — bo paśmiešyščam staŭsia, bo prachodu jamu nie dajuć, pieśni ab im paskładali i piajuć. A zrabiłosia ŭsio wuń jak.

Mikicionkaŭ syn hazetu sabie wipisaŭ z Wilni, śmiachotnuju takuju; inšy raz jak pryniasie s počty dy pačnie čytać, dyk narodu niabiarecca ŭ chatu, što sapnuć ciažka; adzin praz adnaho lezie, kab čuć lepiej. A jon uzlezie na ławu, stanie pad łučnikom, dy zo dwa, zo try razy pierečytaje jaje s kanca ŭ kaniec. Praŭdu ŭsio pišuć i pa našamu, pa prostu značycca, biez machlarstwa ŭsiakaho, našskije ludzi, wiedama, pišuć. Časam bywajuć takije žałaśliwyje rečy, što baby naŭzryd płačuć, a inšym razam napišuć takoje śmiachotnaje, što ŭsie pokładam śmiajucca, za žywaty chapajučysia. Dobraja-tki hazeta, nima što kazać.

Nu, adzin raz, jak prynios jon hetu hazetu s počty (kali nie maniu, to heto niadzielaj było), narod sabraŭsia słuchać, —wiedama, ŭsiaki cikaŭ, što na świeci dziejecca, a jon, Mikicionkaŭ syn značyć, i pytaje: „A ci Apanas Kancawy jość? bo siahońnia ŭ hazeci ab im pišecca“! — Tut usie schapilisia šukać Apanasa. Nima. Tady malcoŭ pasłali paklikać jaho; tyje papiorli za Apanasam, a ŭ chacie usie cikawy, a najbolš baby; „što tam ab Apanasie“ — pytajucca — „napisali, takoje?“ Ale jon usio čekaje, bo kaže biez Apanasa nielha wyjawić.—I maŭčyć-tki. Nu, značyć, maŭčyć, a baby šeptam hadajuć, što tam ab im napisana. Wasilicha, taja što na wiasiellach piaje, kaže: „Dy peŭna, što brechnia niejkaja...

što-ž ab im harotnym pisać?—jakaja-ž wina za im čyślicca? —čarku što časam wypje, druhuju,—dyk chto z mužčyn nia pje?..“ Tut spyniŭ jaje Michaś Mŭrzaty, kažučy: „Dy što ty, kuma, pustoje kažeš? tut palityka niejkaja, woś što!..“ Tady Symonicha na heto jak uźjełasia: „A što-ž, — kaže, — jon takoje zrabiŭ, kab jaho ŭ palityku miešać? Ci na ćužoj ziamli žywie, ci čužym u piečy palić!? i pajšła, i pajšła wa-ławodzić, a z jej i ŭsie razam zahamanili... Homan uzniaŭ-sia, jak na schodcy.

Tolki ŭ hetym, šuść! — atčynilisia dźwiery i na parozie pakazaŭsia Apanas z žonkaj i balšakom swaim. Usie troje śpiešalisia, widać, bo balšak jaho na parozie ješče kančaŭ kažaronku apranać. Uwajšli i stali ŭ parozie. Razam usie zmoŭkli ŭ chaci i azirajucca to na Apanasa, to na Mikicion-kawa syna. Tady jon,—Mikicionkaŭ syn značyć,—kliče jaho, kažučy: „Chadzi-ž, Apanas, bližej siudy“.—A toj, pastupiŭšy krok naŭpierad, kaže: Wybačajcie, ništo, ja i tut paŭsłucha-jusia“!—A žonka z-za pleč jaho.—Nasta, značycca, —tryma-jučy ŭ rukach chwartuch (bo užo płakać źbirałasia) kaže: „Nie tamicie, waše, dušy! čytajcie, my i tut pačujem“...

Mikicionkaŭ syn uzlezšy na ławu pačaŭ čytać:
“Panas hulaje“*).
Tut usie zirnuli na Panasa“

— „Što mnie žonka, što mnie dzieci...“
Ech, Panas, wa ŭsio hulaj!
Jość jšče mierka žyta ŭ kleci,
Chaim! piwa padawaj!..“

— „A niaŭžo-ž nie!? usio wyniasie s chaty, usio prapje, pjanica hety!“ — zahałasiła za Apanasawymi plečami žonka, krepka smorkujučy ŭ chwartuch.

Dzieŭčaty zachichikali, a haspadary, pykajučy lulki, cikawa ždali, što dalej budzie. Apanas, spuściŭšy wočy moŭčki cierabiŭsia za wuchom usiej pieciarnioj.

...Naplewać mnie na padatak!
Što mnie ziemski, staršyna?
Chaim! lulku na ŭ zadatak, —
Daj mnie biełaho wina,

*) Wierš Jakuba Kołasa, drukawaŭsia ŭ № 8 «Našaj Niwy» 1908 hodu.

Daj mnie bułku na paŭzłoty,
Dy pryprąŭ mnie sieladca.
Usio prapju: kabat i boty.
Pačynaj, Panas, s kanca!..

Usie zarahatali, a Piatrok bondar adazwaŭsa da Apanasa:

— „A što, kumie, ci hetak było tam?..“

— „A niaŭžo-ž jak? — hałasiła žonka, — „nawiusieńkije boty prapiŭ, što matka na śmierć sabie sprawiła; a świtku nowuju dzie jon padzieŭ?“ — wypaminała žonka Apanasu, a za jej i druhije baby pačali swaim mužykom dakarać.

Apanas maŭčaŭ i durnawata ŭśmichaŭsia, a Mikicionkaŭ syn čytaŭ dalej:

...Woś, idzie Panas, śpiewaje,
Strašyć žonku i dziaciej,
Kułakom usim machaje,
Pabudziŭ usich ludziej...

Ciapier užo Apanas nia wytrywaŭ i zahamaniŭ, apraŭdajučysia — „Strašyć dziaciej? dziaciej strašyć? A, kab ty spuch! Što-ž heto ja — Irad jaki, ci što, kab dziaciej strašyć? Kali-ž ja strašyŭ? Nu Nasta!“—zwiarnuŭsia jon da žonki,—„skažy-ž ty, kali ja strašyŭ dziaciej, kali?“ — „A može nie? može wypiracca pačnieš? E, e, ty, bujan, pjanica horki, —zabyŭsia, jak na Pračystuju źwierám razjušanym biehaŭ?! A?! Zabyŭsia!“ — kryčała baba. — „Nu, Pračystuju...“ apraŭdywaŭsia, prypaminajučy niešto Apanas i sadowiačysia na ŭsłončyku.

— „Sabacy šalonamu nia zyču doli takoj, jakuju ja maju z hadam hetym!“ — hamaniła uschlipajučy Nasta, za jej i druhija baby, chto na Apanasa, a chto za jaho, a malcy, siedziačy na piakołku i karystajučy z ahulnaho tłumu, patchapiŭšy pieršuju zwarotku, kryčeli na ŭwieś hołas u staranu Apanasa:

..Što mnie žonka, što mnie dzieci,
Ech, Panas, wa ŭsio hulaj!“

Z adnej starany Apanasu prykra było, što žonka jaho pierad usiej wioskaj łaje i wypaminaje staryje hrachi, a z druhoj — radasna stało, što ab im wiedajuć až u i Wilni drukujuć takije składnyje wieršy, što až słuchać luba.

Doŭha ŭ toj wiečar hamanili to ab Apanasie, to ab hazeci, to ab pieśni, ab katoraj nie mała było dahadak chto jaje złažyŭ i padaŭ u hazetu; ale ŭsim jana prypała da spadoby tak, što Mikicionkaŭ syn prymušeny byŭ raz-po-raz pieračytywać jaje datul, pakul dzieŭčaty i chłopcy nie nawučylisia na pamiać

. . . .

U druhuju niadzielu, kali Apanas waročaŭsia z miastečka, kryšku dziubnuŭšy hary, ŭzdoŭž wulicy biehli za im dzieci hurboj i na roznyje tony hamanili:

...„Što mnie žonka, što mnie dzieci?!
Ech, Panas, wa ŭsio hulaj!
Jość jšče mierka žyta ŭ kleci,
Chaim, piwa padawaj!..“

Spierša Apanas probawaŭ ławić małych žeŭžykoŭ, ale bačučy, što nohi nia słuchajuć, machnuŭ rukoj i ciškom, jak woŭk s patkorčenym chwastom, piorsia da chaty, a susiedzi, ahladajučysia na jaho praz wokny i waroty, pakładalisia so śmiechu i prypiewali roznyje zwarotki tej pieśni.

Tolki što dapaŭ jon da swajej chaty, začyniŭ za saboj dźwiery at sianiej, jak na parozie sustreła jaho žonka pieśniaj:

„...Naplewać mnie na padatak,
Što mnie ziemski, staršynia...

— „Ach ty pamak hniły! Jak pjan, to kapitan, a jak praśpicca, to i świńni baicca? Padatak nie apłočeny, dzieci hołyje, a jon pjanstwuje! Kab na cie zwod, pahaniec ty!“ — kryčała žonka.

Apanas stanuŭ, jak stoŭp u dźwiaroch, a paśla pačaŭ:

— „Nastańka, darahaja maja, pakiń ty,—supakojsia! pakul žyćcia majho pić nia budu... dadušy, nia budu! Apraciwieła mnie heta pieśnia... U-u-u, hady!..“ marmataŭ kładodowiačysia na piečy.

I praŭda, što zaroksia s taho času. Jakoje zaroksia? zniełubiŭ na śmierć karčmu, harełku i Chaima, ale i hazety ściežecca s tej samaj pary!

Razbojnik.

I.

Burlić wada, razbiwajučysia ab ćwiordyje, hranitnyje hrudzi kamienia razbojnika. A jon stanuŭ wodal bierehu, pachinuŭsia suproć wady i bytcym prysłuchajecca zataiŭšy duch... I tak jon tut, siarod žoŭta zielenawatych wod Dźwiny, staić daŭnym daŭno. Wiasnoj pakrywajuć jaho wody i tady jon niebaspiečen dla hankaŭ, struhoŭ i łajb hružonych zbožžam i lonam, katoryje časta, natrapiŭšy na jaho, razbiwajucca. Na Siomuchu zazwyčaj pa nad wadoj widać tolki jaho łysuju haławu, a ŭ Piatroŭku — jon pa pojas staić u wadzie pachiniony napiered i moŭčki ŭzirajecca ŭ niamuju, šeruju dal i moŭčki čahoś čekaje.

Mabyć stajaŭ jon takže i ŭziraŭsia, kali siudoj waražski rod na malewanych „łajbach“ pat kamandaj Połtesa wikinha-kniazia išoŭ u sutoki Połoty z Dźwinoj, kab zasnawaci tam tyn i zrubaci horad. Pamiataje jon, mabyć, staroha Rohwałoda i krasnuju Rohniedu z wolnych dzion. Nie raz mabyć, usłuchajučysia, ławiŭ jon hučnyje zyki połackaho wiečawoha zwonu od Sw. Sofii i hordy homan wolnaho krywičanskaho wieče. Nie raz ab jaho acieralisia ładźji kupieckaho adważnaho ludu što išli nahruženyje woskam, miodam dy nieščyślonymi „sarokami“ kuničymi i babrowymi ŭ Ryhu i na Khocki biereh i k chamawu plemiu s pakłonam at Krywičanskaje ziamli i połackaho wolnaho wieče i at załatoha kniażeckaho pasadu i jaho wiernaj družyny—rusi, prosiačy na zamienu hartoŭnych miačoŭ, kawanaho srebra, witoha zołata i samaćwietaŭ.

To byli časy kali „niemcu ŭ Rusi, a rusiču na Khockim bierezi była adna praŭda“.

Dno Dźwiny zołatam ciakło, a bierahi sierabrom byli moščeny. A rubiažy atkryty i pamiž kniazioŭ nie było praŭdy. I čužackije ruki wyciahalisia pa zołato i pa wolu krywičanskuju. Nie raz Dźwina mutna ciekła ŭskałamučenaja kapytami litoŭskich koniej. Prychodzili jany ŭ bahatuju staronku, jak miadźwiedź da borci i dzierli skryli załacistaho miodu i dušyli pščoł. Nieraz pracawityje pščołki nanowa wyciahali wuzu i naliwali soty, ale bywało—što ŭpadaŭ—i hnilec u boré... Tady razletalisia pščołki. A Dźwinoj snawali, jak pawuki, ludzi z doŭhimi abasiečnymi, dwuruč-

nymi miečami ŭ čornych burnosach z „niamieckim“ biełym kryžom i aputywali pawučynaj staronku, a pa pawučyni tej paŭzła „hanzijatyckaja“ arawa.

I nie było rusiču praŭdy na khockim bierezi...

Na hrudzioch ŭ „razbojnika“ ščerby i rawočki kruham raskinutyje, a pasiarod schimnicki kryž. Heto pa śmierci Barysa Hinwiławaho syna, na spamin pa dušy jaho, z blizkaj barowaj pustelni, što była na piasčystym uzhorku pa toj bok Dzisienki, siwy mnich, prywioŭšy kamienaklowa zahadaŭ wysieč, kab kožny, chto pajedzie mima Dźwinoj uzdychnuŭ da Boha kažučy: „pomozi Bože rabu twojemu kniaziu Borysu“... Ciapier hetyje piśmiony zlizany raźjarenaj Dźwinoj i nikły tolki śled dwoch-troch liter widnieje...

Płyła bahatyrskaja pieśnia i kroŭ, i ślozy z mutnaj wadoj Dźwiny, a dola naša spała. Kaliž jana prabudzicca?..

. . . .

Daŭno staić niepadalok ad bierehu hranitny kamień i wada burlić kala jaho bytcym žalučysia čužaku zaniesienamu z dalokaj poŭnačy na kryzie lodu, i daŭno aporny čužak pachiniony ŭsłuchajecca ŭ šepty staronki. Ale narodny skaz nia wiedaje ab ledawym peryodzie i inšuju apowieść pieredaje dzied unuku ab „razbojniku“.

II.

— Kaliś to daŭnym-daŭno, suproć taho miejsca, dzie ŭpadaje Dzisienka ŭ Dźwinu, na wostrawi, pasialiŭsia asiłak.

Byŭ heto muž u sažeń rostu nialudzki, dziki i prahawity. S kožnaho sudna, što jšło Dźwinoj braŭ jon wykup. A chto nia choče dać wykupu tamu razbojnik zastupaŭ darohu i schapiŭšy krepkaj rukoj za kraj sudna wywaračywaŭ i tawar i ludziej u wadu. Nikomu nie dawaŭ spusku.

. . . .

Ranym-rana zazwanili ŭ światoj Sofii ŭ arlinym hniazdzie na połackim zamku. Atkliknulisia im zwany ŭ Spasa i s kniažaj Sieleckaj sialiby. Pawaliŭ narod na zamak da św. Sofii—sumny, nie wiasioły.

Čaho-ž zažurylisia pałačanie? Ci worah niepaščadny s ciomnych pušč litoŭskich chłynuŭ, ci słabody smalenskije ŭzbuntawalisia, ci Olhawičy na Rohwałožych ŭnukoŭ pad-

niali mieč? Nia worah nachłynuŭ i słabody smalenskije pad łaskawym dy nabożnym kniaziem u posłuchu, i Olhawy ŭnuki nie padniali mieča na Rohwałodwičoŭ, a dačka kniaziewa Predsława s siastroj i bratam wyježdžajuć u daloku staronku na pakłon da hrobu Chrystowaho.

Užo ładźji wyrezanyje, pazłačanyje stajać pry bierahu i trydcać małajcoŭ-hrabcoŭ sidziać pry jasianiowych tačonych wiosłach i biełyje parusy jak lebiedzi wyhnuli hrudzi.

Pasypali pałačanie darohu kniažnie Predsławie i siastre jaje i bratu Dawidu, čarnobylem ziellem, bahatkami pušnymi i šmatfarbnymi kwołymi kraskami ad św. Sofii da kawanaho mostu i ad mostu da bierahu. Błahasławiŭ uładyka i baćka-kniaź s kniahiniaju sieści ŭ ładju, jechać u dalokuju darohu.

Bryznuli wiosły siarebranymi pacierkami ŭ haru i papłyła kniažna ŭ niz Dźwiny ŭ światuju ziamlu na malitwu-pakłon at połackaje ziamli, at krywičanskaho narodu.

. . . .

Dziŭny ty, skazie narodny, wolny ty ptachu! Ty ŭ mih praletaješ ad sučasnasci da minułych wiekaŭ... Ty miortwyje kamieni ažyŭlaješ i kładzieš im u wusny dumy swaje, pawieraješ im skrytyje nadziei i žadańnia.

Nie dla ciabie, skazie narodny, toreny šlachi, dzieleny mieży! Nie znaješ ty wostraho zubu ŭsiopažyrajučaho času, ani zhładžywajučaho całunku śmierci. Ty miortwaje ažyŭlaješ, zabytaje ŭwaskresaješ, i wolen twaryci dziwy. A kali dzie śmierćciu ŭśnie duch narodny, tam ty kamieni ažyŭlaješ i adaraješ ich praročym hołasam, i kažeš im isci budzici pabitych na duchu, merćwiakoŭ chadziačych...

. . . .

Zahadzia dačuŭsia razbojnik ab tym, što jedzie kniažna ŭ daloku staronku i spadziewaŭsia ŭziać z jaje bahaty wykup.

Ranym-rana ŭstaŭ taho dnia razbojnik i ŭbryŭšy pa hrudzi ŭ wadu, pachinuŭšysia napierad, hladzieŭ i ŭsłuchaŭsia ŭ wierch Dźwiny, wartawaŭ prychodu kniažeckaje ładźji.

Adwiačorkam, kali kłałasia doŭhaja ciomnaja zasień na wadu at krepkich duboŭ, što družnaj hramadaj abstupili prytki bierah Dźwiny, pačuŭ jon huł dalokaje družnaje pieśni hrabcoŭ. A pahadzia, pieśniu čuwać było bližej i bli-

žej i ŭsio jana rasła, i nabližałasia, a ŭ kancy, na pawaroci reki, panad ciomna zialonym krušynnikam i wierbałozam pakazalisia biełyje hrudzi parusaŭ, a za imi i załočenaja, wyrezanaja kštałtam źmieja, haława ładźji.

Razbojnik nižej pachinuŭsia da wady, zataiŭ duch i čekaŭ. A kali ŭžo saŭsim blizka była ładźja jon, jak dziki ryś, skočyŭ da jaje i krepkaj rukoj spyniŭ jaje chod.

Zamoŭkła pieśnia. Hrabcy wypuścili z ruk wiosły i wočy ŭsich zwiarnulisia na kniažnu, katoraja ŭ toj čas maliłasia.

Kniažna zharnuła malitwiennuju knižycu i pałažyŭšy jaje ustała i padyjšoŭšy da razbojnika, azwałasia łahodnym hołasam:

— Chočeš otkupu? Pačekaj, čeławieče, dam tabie otkup...

Razbojnik pryniaŭ z ładźji ruki.

— ...dam tabie otkup bahaty,—ciahnuła dalej świataja kniažna, jak budu siudoj waročacca nazad...

Ładja papłyła z wadoj mima wostrawa, a razbojnik ŭsio stajaŭ pachiniony napierad bytcym usłuchajučysia i ŭhledajučysia ŭ dal i tak staić jon pa siahońniašni dzień, suproć taho miejsca dzie Dzisienką złučajecca z Dźwinoj, podal ad bierahu wostrowa, katory paźniej prazwali „Papoŭskim“, zatoje, što bahaćcie i ziamlu taho razbojnika wołaść atdała papu da cerkwi ŭwaskresieńnia, što była pa toj bok Dzisienki na piaskoch.

Sož i Dniepro.

Siarod hłuchich pušč, ciomnych boraŭ, na pryhorku, stajali kaliś staryje-prastaryje charomy wialikaho waładara, siwawałosaho starca Rydana. S kanca ŭ kaniec ziamli słyŭ Rydan bahaćciem nialičenym, a nad usie bahaćcia sławiłasia skrytaja za dwanadcaćciu dźwierami, dwanadcaćciu zamkami załataja Rydanawa karona. Jak admykali zamki, atčyniali dźwiery i wynasili tuju karonu na świet, to, kali na świeci była noč, jana dniom stanawiłasia, a kali była zima, to pieremieniałasia ŭ leto;—tak zihacieli darahije kamieńnia na Rydwanawaj załatoj karonie.

Zawidywali susiednije waładary i kniazi hetaj karony i pastanawili dabyć jaje ŭ Rydana. Sazwali warażbitoŭ i zna-

charoŭ i zahadali im prydumać sposab, kab ukraści karonu z rydanawaho skarbca. Warażbity i znachary dumali try dni i try nočy i prydumali razryŭ-trawu, katoraj kali dakranucca zamkoŭ, to sami atčyniajucca, dy son-trawu, zierniatkami katoraj kali pasypać, to ŭsio naŭkruh zasypaje. Prydumaŭšy heto, pasłali źładziejaŭ kraści załatuju Rydanawu karonu. Tyje, pryjšoŭšy pat charomy, sypnuli son-ziela, i ŭsia warta pasnuła; kranulisia razryŭ-trawoj zamkoŭ, i zamki paspadali. Tady ŭziali jany załatuju Rydanawu karonu i puścilisia nazad.

Ustaŭ ranicaj siwy Rydan, padyjšoŭ da wakna, ażno hladź: usie warty pokatam śpiać, ŭwieś narod u śnie biezprabudnym walajecca. I zrazumieŭ starec adrazu, što nima ŭ skarbcy jaho załatoj karony. Padyjšoŭ jon tady da zwana, udaryŭ raz, udaryŭ dwa, i razbudzilisia dwa Rydanawy syny: Sož i Dniapro. Zwiarnuŭsia baćka da Dniepra i każe: „waźmi, synok, stalowuju zbroju, kawany mieč i biažy sadami, łuhami až dą skalistych hor: mo dahoniš cikuncoŭ s karonaj“. — Schapiŭsia Dniapro i čym chutčej pabieh, a Sož astaŭsia pry baćku. Sieŭ na załaty pasad stary Rydan i każe synu: „pryłažy, synku, wucho da ziamli, pasłuchaj, ci biažyć Dniapro?“ — Pryłažyŭ Sož wucho da ziamli i każe: biehma-biažyć i niestamiŭsia ješče“. I druhi raz każe baćka: „pryłažy, synku, wucho da ziamli, pasłuchaj!“ Pryłažyŭ syn wucho da ziamli i każe: „biažyć, ale ŭžo ciažka dychaje — šum ziamloj idzie“. I ŭ-treććia skazaŭ baćka pasłuchać synu. Syn pryłažyŭ wucho da ziamli i każe: „huł ziamloj idzie i kryk wialiki“. Tady ŭstaŭ Rydan s pasada i każe: „Biažy-ž ty, synku, imchami-bałotąmi na padmohu jamu, bo sam adzin nie prabjecca jon praz skalistyje hory“. Puściŭsia Sož imchami, bałotami na padmohu bratu, a stary baćka sam astaŭsia ždać synoŭ. Doŭha ždaŭ stary; nie daždaŭšysia, z markoty wialikaj pačaŭ płakać: „badaj nam, dzietki maje, ślezami raźlicca!“ Dy ŭłučyŭ jon na taki moment, što taki zapraŭdy razlilisia ślezami braty i stary baćka: ŭ reki ŭsie try źmianilisia.

Dniapro pływie sadami dy łuhami, Sož imchami dy bałotami, a Rydan — kudy wočy hladziać. A s taho času ŭsie siły lasnoha kraju pływuć u čužoje more i tam prapadajuć...

Kamiennaja truna.

Niepadalok ad miesta Dzisny, s prawaj starany traktu, što idzie z Dzisny na Hermanawičy, praježdžajučy ŭbačyš stromkuju, kučemkawatuju horku, zarosšuju lesam. Horka heta akružena topkim bałotcam, a na wiersie jaje, na samym ščycie lažyć wialičeznaja kamiennaja truna. Kali, chto i na jakuju pamiatku pałažyŭ tam henu trunu, historyja nia wiedaje, a narodny skaz pieredaje s pakaleńnia ŭ pakaleńnie nižejpisanuju apowieść.

Kaliś-to, daŭnym daŭno, na horcy stajali pyšnyje charomy bahatych bajar Niamiroŭ. Charomy byli akruženy dubowym wastrakołam i ablityje kruhom wadoj. Daloka sławiłosia miž worahoŭ niedastupnaje Niamiraŭskaje hniazdo, a ješče dalej ich radawaja aružnaja sława nieprymirymych wojaŭ, usławiŭšychsia niesčyślonymi pieramohami na paloch bitw. U zbrojnickaj światlicy niamiraŭskich tutejšych charomaŭ, na pačesnym miejscy, wisieŭ kawany, čarlony ščyrym zołatam ščyt i dwuručny, abasiečny mieč słaŭnaho Hrymona-Niamiry, učaśnika Alehawaho pachodu na hrekaŭ U kniažaj radzie, na połackim zamku, staršy rodu Niamiroŭ zasiedaŭ prawaruč kniazia, na pieršym miejscy. Hetki to byŭ rod Niamiroŭ.

Dy tolki ciapierašni naščadak, panury Butrym, paniziŭ sławu rodu swajho. Nie pieramohami ŭ bitwach z worahami pamnažaŭ jon swajo bahaćcie, a razbojami i kryŭdaj padniawolnaho ludu. Hłybokije patcharomnyje poruby napoŭnieny byli ludźmi, žakawanymi ŭ dyby, katorych ułasnymi rukami lubiŭ katawać Butrym. Prachodziačy mima Niamiraŭskaho dwara, časta čuwali ludzi stohny i płač, a časam chwali akružajučaho charomy wozierca wykidali na bierah kawałki čeławiečaho cieła, nieraz dziawočaho.

Ciažka žyłosia ŭ panurych Niamiraŭskich charomach Butrymawaj žoncy, krasnaj pani Mary i jana pawiernikam dum swaich i žurbot učyniła maładoha bajarčyca Ramaškowiča. Raz u noč majowuju krasnuju paniu Maru asabliwa wostry žal razabraŭ na swaju biesprytulnuju dolu, i jana, ŭ sadku stojučy, sukłaniŭšysia na plačo bajarčyca Staŭry, horka zapłakała. U hety moment u sadok uwajšoŭ bajaryn Butrym. Hrozna jon kinuŭ wokam na žonku i na maładoha bajarčyca. Moŭčki spyniŭsia, lasnuŭ u dałoni na stralcoŭ swaich; kali na klik jaho zjawilisia jany,—azwaŭsia panura

bajaryn: — „Siahońnia ŭ nas budzie hučny bankiet tut. Raspalicie smalistyje łučnicy, ustaŭcie stały cisowyje, nalijcie miadoŭ i win zamorskich poŭnyje wiodry, dy pakliččie skrypača majho„

Miham służba ustawiła stały i kala stałoŭ dubowyje ławy, abbityje miedźwiedzimi skurami, dla bajaryna i bajaryni pastawili dwa hłybokije, na hrekach pradziedami zdabytyje, abiwanyje zołatam kresły. Smalistyje łučnicy jarka aświetlali sad. Skrypač sa skrypkaj stajaŭ na hatowi. Bajaryn padyjšoŭ da skrypača, uziaŭ z ruk jaho skrypku, kranuŭ rukoj strunu i sarwaŭ, kranuŭ druhuju — i sarwaŭ. I hetak da apošniaj. — „Kiepskije ŭ ciabie, małojče, struny!“ — skazaŭ bajaryn. — „A ja chaču siahońnia muzyki jomkaj, hučnaj! Hej, maje wiernyje stralcy patužniki, Stańko, Hojnič i Rezan, waźmicie wo hetaho patsusiedziča majho, Ramaškoča, zą biełyje plečy i narabicie da bankietu strun! A ty, krasna pani, žana maja, siadaj pobač sa mnoj u załatoje kresło i, pakul słuhi maje zmatajuć materjały na struny, na tuju wo biełu jabłyńku, budźieš pici sa mnoj sprаŭlajučy tryznu pa hładkim bajarčycu“. Strašnyje nawat u Butrymawaj družynie Stańko, Hojnič i Rezan, blisnuŭšy tolki zalitymi krywioj wačami, prynialisia za krywawuju sprawu: pawalili bajarčyca na ziamlu, rasparoli žywot i paśla, wodziačy kala jabłyni, — tej samaj jabłyni, pat katoraj paŭhadziny tamu jon stajaŭ s krasnaj paniaj Maraj, — namatywali na pień struny.

Nie minuło i hadziny, jak struny byli pramyty, pakručeny, pasušeny na ahnioch i naciahnuty na skrypku. Muzyka zajhraŭ wiasiołuju zastolnuju pieśniu, ale pieśni tej, ni hołasu skrypki nia čuła krasnaja pani Mara. Blednaja, jana spakojna spała ŭ kreśli snom wiečnym: serce jaje nia wytrywało mužaŭskaho bankietnaho pačastunku i razarwałosia... Tolki bajaryn da ŭschodu sonca z družynaj tryznawaŭ nad maładymi niaboščykami, słuchajučy płač dy zaliwajučy sumleńnie winom.

Mnòha hetkich i hetamu padodnych spraŭ mieŭ na sumleńni bajaryn Butrym i nie ŭnimaŭsia ŭ lichadziejstwie swaim.

Tym časam minali hady za hadami, i z imi nadychodziła adzinokaja, panuraja staraść. I ot što raz čaściej na bajaryna stała nadychodzić razwaha, a razam z jej kajańnie i bojazń suda Božaho. U hetkije momenty bajaryn Butrym abo dastawaŭ s palicy dziedaŭskaj rukoj na perhamencie

hłaholickimi literami pisany psałtyr i čytaŭ jaho, praliwajučy ślozy i adbiwajučy pakłony, abo ŭciekaŭ z domu i išoŭ na światyje miejcy, šukajučy sabie razwiazki hrachoŭ pry spawiedalnicy, abo choć pakuty. Dy tolki niwodzin duchoŭnik, wysłuchaŭšy krywawyje čyny žyćcia jaho, nie ważycca dać jamu atpuščeńnia hrachoŭ. I mnoha wod praciakło Dźwinoj mima piesčanaj barowaj pustelni, ŭ katoraj žyŭ światy starec Achrem, pakul trapiŭ tudy naš bajaryn.

Starec Achrem, wysłuchaŭšy spowiedź bajaryna, daŭ jamu hetkuju radu.

— Wialikije hrachi twaje, niawolniče Božy, ale miłaserdzie Božaje wialiko i mudry pomysły Jaho. Waźmi za ŭsio swajo bahaćcie, — nawučaŭ pustelnik, — pabuduj światyniu Bohu. Nichaj ad usiej majetnaści twajej astaniecca tabie ŭsiaho hetulki hrošy, skolki patreba, kab zrabić sasnowuju trunu. I za tuju reštu zrabi sabie trunu. A kali budueć wyświačać twaju światyniu, pastaŭ swaju trunu za aŭtaram i laž u jej. I lažy ŭ trunie da kanca abradu światoha, imšy Božaj. Može Boh pašle tabie zlitawańnie swajo, pašle tabie ratunak.

I ot staŭ raspradawać bajaryn Butrym majetnaści swaje i skarby swaje. Za niesčyślonaje bahaćcie pačaŭ budawać światyniu Bohu. Pabudawaŭ i pryazdobiŭ bahata a za apošnije miedziaki zrabiŭ sabie sasnowuju trunu.

U dzień wyświačeńnia światyni loh bajaryn u trunu za aŭtaram i maliŭsia Bohu. Pačałasia nabožnaja atprawa. Praz myśli bajaryna stali praciekać žywymi abrazami ŭsie jaho krywawyje i šloznyje sprawy. I pačali pierachodzić pierad im pakryŭdženyje im ludzi. I koždy stanawiŭsia pierad im i horka wykidaŭ jamu swaju kryŭdu. Ale bajaryn biŭsia ŭ hrudzi pierad koždym i kazaŭ: „Bože, miłaściŭ budź mnie hrešnamu! A ty pakryŭdženy mnoj bracie, daruj mnie!“ I adychodzili doŭhim radam kryŭdy ad jaho supakojenyje. Užo kančałasia świataja służba i pracesija z usim narodam wyjšła kryžowym chodam kruhom światyni.

I atstupilisia ŭsie pakryŭdženyje ad bajaryna. Stanuŭ kala jaho kruhom ćwitučy sad i abniała jaho majowaja noč. I bačyć jon kala siabie jabłyniu ukrytuju kwietam, a pad jabłyniaj žanu swaju Maru i Staŭru bajarčyca maładoha. Jon pramienny, zadumlony hladzić u niebo na zory, a jana sukłaniŭšy jamu na plačo hałoŭku, ronić iskrystyje ślozy... I zabyŭsia bajaryn ab kajańni swaim: kala serca zwaruch-

nuŭsia prydušeny źmiej złości. Choć udaryŭsia bajaryn u hrudzi i pramowiŭ: „Bože, miłaściŭ budź mnie hrešnamu!“ ale nia moh skarycca pierad imi i prasić darawańnia. Zdańnie sčezło. Bajaryn učuŭ nabožnyje śpiewy narodu i duchawienstwa za ścienami światyni, a praz moment iznoŭ bačyŭ sad i ich dwoje. I znoŭ jon udaryŭsia ŭ hrudzi i maliŭ Boha i nia moh skarycca pierad imi. I trejci raz pierad wačami dušy jaho stanuli jany, i trejci raz jon nie skaryŭsia.

U hety moment zastučeło, zahručeło, razstupiłasia ziemla, i prawaliłasia ŭ skroźdońnie światynia. Astaŭsia tolki narod, dy na tym miejscy, dzie byŭ aŭtur, ciapier łežała kamiennaja truna. Heto była taja samaja truna, ŭ katoruju łoh bajaryn, dy tolki jana ciapier abiarnułasia ŭ kamień.

I dahetul na ščycie horki lažyć taja kamiennaja truna, a ŭ jej skamianieŭšyj bajaryn Butrym Niamira, asudženyj da sudnaho dnia ležać zatoje, što momentu čystaho parywu nia moh darawać žoncy swajej pierad sudom Božym.

Sciepan i Wieljana.

Było to tak daŭno, što našym dziadom i pradziedom ich dziady i babki apawiedali hetu historyju, jak daŭninudaŭnuju, daŭno bytuju.

...U światoj ziamli ŭ barysaŭskaj, kala wioski Šylan, ciahnucca abšyrnyje Šylanskije, abo Krawieckije bałoty. Z bałot tych wyciekaje z pat kamienia - kraŭca rečka Wielija.

Otže, kaže apowieść narodnaja, ŭ wioscy Šylanach žyŭ kaliś krawiec Sciepan. Słaŭny-to byŭ na ŭsiu Barysaŭščynu zdolnik. Šyŭ jon panom wialmožnym barmy i sajety, sialcom małamožnym — świtki i župany, a kniaziom charobrym darahije šaty z hryzetoŭ šmalcawanych, pawałok hreckich i aksamitoŭ weneckich.

Bahata žyŭ Sciepan-krawiec i pašanu mieŭ u ludziej, a nie wiasioły byŭ: tuha dušyła serce maładoje, što choć i bahat Sciepan, i moład, i pryhož saboj, a nima ŭ jaho žany krasy. Ustanie chmarny Sciepan, chmarny za rabotu biarecca i chmarny spać laže. I nie tamu chmarny chadziŭ Sciepan, što nie było dzieŭčat maładych, hožych, achwočych za jaho zamuž wyjšci, a tamu, što jadynaja lublonaja-dryžonaja dziaŭčynka krasa ad jaho ŭciekaje, a sustrečajučysia wočki siwyje ŭ ziamlu patuplaje.

Mowić, bywało, Sciepan da jaje słowo łaskawaje, a jana zaharycca, jak makoŭ ćwiet na zary, dy maŭčyć. I jak-że tut małojcu dobramu nie tužyć, nie chmarycca, kali serce haryć, jak naroh u harnie da bieła napaleny, i stučyć u hrudzioch, jak mołat pa kawalni, a palohki jamu nima nijakaje.

Chmarycca Sciepan, bo praŭdy nia wiedaje. Nia wiedaje taho, što lubka jaho, ŭ bujnych dumach kałychanaja, hetak sama, jak i jon da jaje, k jamu ŭsim sercam chiniecca, jak chmialinka da tyčynki ciahniecca dy tolki saromliwaść dziawočaja niawolić niabohu pakryjomu na Sciepana ŭziracisia, uzdychaci za im u nočki majskije ciopła-parliwyje, pahladajučy s pad biarozki kasistaje na miesiačyk bledny.

Och, i choža-ž była Sciepanowa niaboha Uljana, katoru za rost wysoki, stan pierahibisty dy krasnaje ličyko ludzi Wieljanaj prazwali.

Doŭha ciarpieŭ swaju muku Sciepan, ale dalej ciarpieć sudzieržu nie stało i nie stryważ harotny. Raz a poŭnačy wyjsoŭ Sciepan u pole čystaje, stanuŭ na kryžowych darohach i pryzwaŭ k sabie siłu ciomnuju. Za prychilnaść dziawočuju pabažyŭsia Sciepan dušu chryščonuju addać niačystamu.

Skałychnuŭsia les wietram-buraju; s čatyroch daroh padnimaŭsia piasok staŭbom-lejkaju, i s tumanu taho skočyŭ bies k jamu kazłom smoradnym dy, skrywiŭšy charu śmiecham hidliwym, pradudzieŭ-prablajuŭ pawitniejko.

— Što zniawoliło ciabie, krasny małojče, mianie klikaci? I čamu staiš na rosstani ŭ poŭnač ciomnuju? Za padarakmianu, za dušu chryščonuju, jak sam wiedaješ, ja zmahu zrabić usio ŭsiakaje!..

Lekacić u hrudzioch, u Sciepanawych, serce bujnaje dy nia sopałachu prad niačyścikam, a z niačystych dum, s pahanaj radaści: at čortaho niačystaho za dušu swaju zdumaŭ zažadać Sciepan čeść dziawočuju..

Patskočyŭ čort, pamorščyŭsia; atstupiŭsia ŭ bok, za wuchom paskrob i taki atkaz prapiščeŭ knurom:

— Trudzien dostup nam k čystym dzieŭnicam, a ješče trudniej nam uziać ad ich čeść dziawočuju. Za taki zahad twajej małajcoŭskaj dušy budzie pomała! Chiba ty, na ŭciechu nam, sam pawažyššia zniać z hrudziej reč świačonuju: kryž światy, što tabie baćka-kum nadzieŭ pry chryścilnicy, dy, pałažyŭšy jaho na žarnowy kruh, pabiwaci budzieš kamieniem.

Pabialeŭ Sciepan, jak pałotnišče kuželnaje, trejciu wiasnu ŭ łuzie bielenaje; usiož radašć čerciam jon pryrok učynić, aby tolki atrymaci ŭzamien češć dziawočuju.

Ot idzie Sciepan u bok darožeńki, dzie lažyć žarnowišče, znimaje z hrudziej kryž światy i, pałažyŭšy jaho na kamieni, pamykajecca bici kamieniem.

Zaniamieło ŭsio ŭ čystym polejku s pierelaku-hrazy. Panyrnuŭ u chmary miesik bledny, zaiskryŭšysia patuchli ŭsie zorańki, až prysieŭ da ziamli bor nachmareny, až ziemla zdryhanułasia, zdryhanuŭšysia ŭwahnułasia.

Tolki ŭzniaŭ Sciepan u haru ruku s kamieniem, i ŭ mih toj, sam staŭsia kamienem. A z niabios Illa hramawoj strałoj z hromam hrukatam raspłastaŭ čerta nieabačliwaho, tolki sierki čad udušliwy zakureŭ z jaho i papłyŭ pa wakolicy.

Kali nastaŭ dzień, doŭha šukali ludzi Sciepana ŭ budynkach, u poli i ŭ lesi, wyjšoŭšy u pole, zdziwilisia ŭbačyŭšy na miejscy roŭnaho pola abšyrnuju łahčynu. Idučy łahčynaj, znajšli kala kryžowych daroh skamianiełaho Sciepana; tady ludzi ŭsio spanatryli.

Jak učuła Wieljana, što Sciepan abiarnuŭsia ŭ kamień, u nieprytomnicy pabiehła ŭ pole i, abniaŭšy rukami kamień, prypała da jaho i zaliłasia horkimi, biezudziežnymi ślezami.

Płakała jana dzień, płakała noč, a ŭschodam soniejka, čuć było zołak na ŭschodzie zajmaŭsia, sa śloz jaje s pad kamienia prabiłasia krynica, a sama Wieljana Bohu dušu addała.

Wieljanu choraša pachawali, uchaŭturyli i na jaje mahiłcy pabudawali cerkaŭku. I ciapier na Wieljanawaj mahiłcy ŭ Šylanach staić cerkwa.

A krynica s pad kamienia razliłasia pa wakolicy, zatapiła ŭwieś abšar, dzie uwahnuŭšysia była ziemla, pieretwaryła tuju nizinu ŭ nieprachodnaje bałoto, katoraje zawuć Šylanskim abo Krawieckim, i papłyła ŭ świet rečkaj prazrystaj, charošaj, jak i sama Wieljana kaliś była. Rečku hetu adrazu, ŭ pamiać Wieljany, Wieljaj nazwali i hetak zawuć jaje dahetul, tolki čyžyncy, nia wiedajučy hetaj historyi, pierejnačyli krychu jaje praŭdziwaje imia, zawučy Wilijej.

Juha i Hramawik.

Hadoŭ tamu kapy sa dźwie budzie, jak u wiosku Dzianisawo pryjšła, niejak apaśla Zmitroŭskich Dziadoŭ, toŭstaja staraja baba. Siudy-tudy pakruciłasia pa wioscy i šuś da Prachora ŭ chatu, dyj kaže:

— Ja nie tutejšaja, ale čuła ab wašeci, što čeławiek dobry, i pryjšła paprasicca na kutnicu. Kaštawać ja wam ničoha nia budu, ješče i wy kala mianie zarobicie, kali za maje hrošy prakormicie mianie.

Prachor padumaŭ, paradziŭsia z žonkaj i pryniaŭ tuju niewiadomuju babu da siabie ŭ chatu.

Baba adrazu dała Prachoru sotniu rubloŭ „na ruku". Prachor, dačekaŭšysia da wiečera, rady pajšoŭ spać.

Na druhi dzień ustaŭšy sadzicca siemja śniedać; kali chòpiacca, ažno s čatyroch bułak chleba, što byli ŭ istopcy, i paminu nima. Hetak sama niet wiedama, kudy ščezli sa dwa syry i cełу kumpiak świniny. U chacie, wiedama, hodman uzniaŭsia, bo ŭsie dumali, što nočču złodziej ulez u istopku. Ažno tut budzicca nowapryniataja kutnica i kaže:

— Supakojsia, haspadaru, heto ja ŭ nočy wiačerała. — Pawiarnułasia da ściany i zachrapła.

Usie tolki pierehlanulisia miž saboj, pakiwali moŭčki hałowami i čekali, što dalej budzie.

Chleb tady tanny byŭ, to što Prachoru? aby tolki hrošy! I baba nie škadawała hrošy, Prachor toje tolki i rabiŭ, što skuplaŭ pa ŭsiej wakolicy zbožže, miaso, masło i ŭsiakije inšyje charčy dy karmiŭ swaju kutnicu. Hetak dačekaŭšy Kalad Prachor wykupiŭ užo ŭsie charčy ŭ swajej wakolicy i kala zapust pawinien byŭ jezdzić s furmankaj pa charčy ažno pad Zadarožža, Druju i pad Hłybokaje.

A zima nastała siardzitaja: z dnia ŭ dzień traskučyje marozy. Najstarejšyje ludzi nie pamiatali hetkaj zimy sciudzionaj. Na Wialikdzień i to ješče zima nie ŭnimałasia: śniahi na paloh ležali hurbami i reki stajali. Na Prawodnuju ludzi na mohiłki chadzili paminać Dziadoŭ pa śniahu i ŭ kažuchoch.

I choć u Prachora hrošy było na zakŭp charčoŭ, skolki treba, ale kupić štoraz ciažej było. Strach jaho aharnuŭ, što heto za pražorliwaja baba zawiełasia ŭ jaho?

Hetak dumajučy, jedzie jon Hermanaŭskim traktam na Pahost, i jakraz u Padorskaj pušču koni spynilisia i nia jduć dalej.

Jon ich lejcami i puhaj, a tyje ani z miejsca! Wyłez Prachor z rozwalnioŭ i padyjšoŭ darohaj pahladzieć, ci — barani Bože, — nia woŭča ruja zastupiła jamu darohu. Tolki jon heto adyjšoŭsia z dwoje honiaŭ, ažno bačyć: wyježdžaje z lesu niejki małady čeławiek na biełym kani. I čeławiek i koń u załatoj zbroi, až mihciać u wačach. Prachor hetak spužaŭsia, što nia moh kranucca z miejsca, a nieznajomy rycar padjechaŭ da jaho i kaže:

— „Nia bojsia mianie, Prachor, ja Hramawik, pryjaciel i apiakun ludziej i worah ichnich warahoŭ. Baba, što ŭ ciabie žywie nia prostaja. Heta Baba Juha, jana pa načach u zialeznaj stupie jeździć i choład na ziamlu nahaniaje a pamiałom s chmar śniahi stresaje. Ty pawinien pamahčy mnie zabić jaje, bo inačej saŭsim leta na świecie nia budzie i narod uwieś wymre z hoładu i choładu. Ale pakul jana u ludzkoj chaci, abo ŭ stupie swajej razježdžaje, ja nie mahu zabić jaje. Ty pawinien prymusić jaje wyjści dniom biełym na biazloduju wadu.

Prachor abiecaŭsia ŭsio zrabić, kab pamahčy zwiaści jaje sa świetu. Zawiarnuŭ swaje koni i, pryjechaŭšy damoŭ, kaže babie:

— „Chuda, babka, nidzie ŭžo nijakich charčoŭ nima. Usiu akolicu pieratros i nie kupiŭ ničoha. Sprobuju ja sazwać ludziej i zakinuć toń u woziery, mo choć ryby dabudziem“.

Nasklikaŭ Prachor ludziej sa swajej i susiednich wiosak i ceły dzień rubali prorubki, pakul nie asieŭ lod. Zakinuli niewad pad lod i Prachor pajšoŭ da baby.

— Babka, — kaže, — my zakinuli niewad, ale nia zdužajem wyciahnuć jaho, widać, ryby nabrałosia poŭna, ci nie pamožeš nam?

— A ci nia mokra tam? — pytajecca baba.

— E, dzie tam, sucha! Malcy krychu kala pałonak napluchali, a tak sucha...

Baba tudy-siudy pakruciłasia pa chacie, ablizałasia i kaže:

— A ci nie chmarna na dware?

— Nie, dzie-ž tam, sama bačyš: sonce świecić.

Tolki baba dajšła da siaredziny woziera, jak na niebie pakazałasia maleńkaja chmarka. Kali pačali ciahnuć niewad i ad jaho paliłasia wada pa lodzie, baba, hlanuŭšy ŭ wierch na chmarku kryknuła niema i, kinuŭšy niewad, kinułasia ŭciekać da bierahu.

Ažno razarwałasia chmara, i z jaje wylacieŭ konnik u załatoj zbroi na biełym kani i zastupiŭ babie darohu. Konnik byŭ hetki bliskučy, što ažno na jaho hladzieć było nielha.

Ubačyŭšy konnika, baba skinułasia u ahramadnistuju žmiajuhu, ale nia zdužała jana i trojčy pierakulicca, jak pramienny konnik usadziŭ jej u horło kaniec swajej dzidy. Zmiajuha skorčyłasia, zmorščyłasia i rassypałasia u popieł.

Nazaŭtraje, paśla hetaho, udaryło hetkaje ciapło, što śniahi ŭ wokawidzi patajali, zaburleła wada ŭ ruččoch i rekach, a na trejci dzień ludzi ŭžo wyjechali ŭ pole s sochami.

Złyje wočy.

Apawiedańnie nerwowaho čeławieka

Trudna dać wiery, ale ja saŭsim jasna pamiataju dzień swaich naradzin i pieršyje dni žyćcia majho. Uraziŭsia mnie ŭ pamiać moj tupy słuch, da katoraho dachadzili tolki silnyje huki niejkaj zbitaj, biezładaj hramadaj, i moj zrok, katory ujaŭłaŭ usio akružajučaje mianie na adnej płoskaści. Dom, što stajaŭ na druhoj staranie wulicy, akno praz kataraje widać było jaho, rečy i ludzi, akružaŭšyje mianie, ŭsio heto zdawałosia mnie być na adnej ad mianie adlehłaści. Mnoha treba było pieražyć dzion, pakul ja nawučyŭsia adroźniwać, što blizka i što daloka. Ale najbolej uraziłosia ŭ mozh i nerwy maje toje ŭražeńnie, jakoje ja atrymaŭ, pieršy raz atkryŭšy swaje wočy na świet Božy: u chaosie natoŭpu ŭsiakich form, — u šeraj dali, zaŭwažyŭ ja, bytcym kružyłosia niešto, čaho ja nia ŭmieŭ nazwać, ale što usie maje nerwy napoŭniło biazmiernym, z ničym nia mohučym zraŭniacca, stracham, i ja pačaŭ žałasna płakać...

Maci maja była niepamierna słabaja, razbitaja žyćciom kabieta. Kab wydać mianie na świet, jaje słaby arhanizm wytužyŭ niemal usie swaje siły, dziela hetaho hrudzi jaje bywali pustyje, i ja zniemahaŭ, smokčučy ich, i ŭ kancy aboje horka płakali: ja z hoładu, a maci maja — litujučysia nadamnoj, i mabyć, nad saboj.

Na siomy dzień majho žyćcia razbudziŭsia ja, jak zazwyčaj, z hoładu i pačaŭ płakać. Maci hetyje dni była ješče słabiejšaj, čym pierš, i ŭ jaje ŭ hruhzioch było ješče

mieniej kormu. Usio-ž taki jana pachiliłasia nadamnoj, i ja pieršy raz zaŭważyŭ jaje, nalytyje luboŭju dobryje wočy. Ja zmoŭk, zrabiłosia mnie niejak ciopła i radasna, i, mabyć, pawitaŭ jaje dziacinnaj uśmieškaj, bo i jaje wočy śmiejalisia da mianie. Maci pachiliłasia nadamnoj, kab uziać na ruki, ale widać niazdužała padniać mianie, bo ja upaŭ na paścielku. Iznoŭ sproba padniać, i iznoŭ ja ŭdaryŭsia ab niešta ćwiordaje i pačaŭ płakać. U kancy ją taki apynuŭsia na rukach i skwapna prypaŭ da hrudziej. Doŭha smaktaŭ ja pustyje hrudzi, zmohšysia kidaŭ smaktać, płakaŭ i iznoŭ pryjmaŭsia za trudnuju pracu. Maci absypała mianie pacałunkami, i na moj twarok i ruki sypalisia bujnyje, haračyje ślozy. U kancy praca maja dała rezultaty: ja pačuŭ na jazyku niejki haračy płaŭ i skwapna hłytaŭ jaho. Praŭda, płaŭ heny mieŭ prykry horka-salony smak, katory mnie piok u horle, ale ja ucišaŭ im swoj hoład.

Raptam maci maja niejak skałanułasia i razam sa mnoj zwaliłasia na padłohu. Choć ja i nia krepka ŭdaryŭsia, ale pieršym maim odrucham byŭ zwyčajny hołasny płač.

Pamiataju — ja wielmi doŭha i horka płakaŭ dy bačučy, što nichto nie zwiertaje na mianie uwahi, pačaŭ kala siabie aziracca, i pieršajaje, što zaŭważyŭ, była kroŭ. Čyrwonaj krywioj byli zapeckany maje ruki i twarok, a takže kašula i hrudzi majej maci. Sama jana leżała poboč mianie na ziamli takaja biełaja, biełaja, a za jej, u prastory, kružyłosia niešta, toje strašnaje, bačenaje mnoj u pieršy dzień majho žyćcia. I iznoŭ mianie aharnuŭ śmiarotny strach, i ja pačaŭ z usiej mocy swajej kryčać. Tady henaje niešta niewiadomaje, šeraje pačało zbližacca da mianie. I ja čuŭ jak u maich žyłach ledzianieła kroŭ i jak torhałosia u hrudziach serce. A šeraja maša stanuła pry mnie i pačała nachinacca nadamnoj, i tady ja ŭhledziŭ i zapamiataŭ na ŭsio swajo žyćcio dwoje stalowa-šerych złych wačej. Nia wiedaju, što sa mnoj stałosia-b, kab u hety moment nie pryjšli ludzi, katoryje padniali, nakarmili i supakoili mianie i ŭłažyli ŭ paściel maju maci.

Paśla hetaho, ja zaŭsiody pačynaŭ z usiej mocy kryčać, kali ŭspaminalisia mnie henych dwoje wačej. Časam, bywało, razbudžusia ja siarod nočy, i mnie ŭspomniacca tyje złyje wočy, i ja sa stracham pačynaju kidacca pa paścieli, jak nieprytomny. Maci zapalić światło, paŭstajuć usie ŭ chaci, a ja kryču i niedajusia ŭziać na ruki, bo mnie

strašna, strašna... I tolki abiazsileŭšy at płaču ja zasypaŭ i zabywaŭsia ab mućyŭšym mianie strachu.

Kali padros i pačaŭ razumieć sens apawiedanych mnie kazak, to ŭsich strašnych kazačnych asob: i Juhu Babu s kaścianoj nahoj, i dziewasnobaŭ pierakinutych u waŭkałakoŭ, i siamihałowaho źmieja ja zaŭsiody ujaŭlaŭ sabie s šerymi tymi strašennymi wačami i, kładučysia spać, chawaŭ swaju haławu pad padušku.

Kali ja wyras, to taksama bajaŭsia tych strašnych wačej. Mnie zdawałosia zaŭsiody, što ja ich niedzie pawinien sustrecić, i tady ŭ žyćci maim nastupić niejki kruty i strašny pawarot. Na ludnych sabrańniach, na balach i ŭ taŭpie na wulicy ja zaziraŭ usim u wočy i s trepietam u dušy čekaŭ, što — wo, wo — ŭbaču ich i stanu na kraju niejkaj propaści, na parozie niečaho strašnaho, niewiadomaho. Heto samaje dziejałosia sa mnoj, kali ja pierehladaŭ galeryi abrazoŭ i ilustrawanyje knižki. Ja nabiraŭ z roznych bibliotek cełyje hrudy knižak i, pierahortywajučy, z zatajenym u dušy stracham, šukaŭ tych wačej, ale daremna.

Raz, prachodziačy taŭkučym rynkam, ubačyŭ ja na dźwierach adnej lichoj kramy niewialički, malewany na pałatnie, partret maładoj kabiety. Adzieta jana była u błakitny atłasowy chałat i apajasana toŭstym šaŭkowym šnurom z błakitnymi kutasami. Za šnurkom, z lewaj starany, była zatknuta kraska čyrwonaho hwoździka. Ja zaŭsiody ličyŭ nacyonalnaj biełaruskaj kraskaj čyrwonyje hwoździki i dziela hetaho kupiŭ toj partret. Kali, pryjšoŭšy damoŭ, ja pawiesiŭ na ścianie partret i ŭhledziŭsia ŭ twar niejaznajomaj krasuni, to zamior ad strachu: z rumianaho, maładoha twaryka, akružanaho charaktrernymi ločkami časoŭ Napoleona I, — na mianie hladzieło para złych šerych wačej. Tych samych šerych wačej, katorych ja šukaŭ i bajaŭsia.

I ja sarwaŭ sa ściany partret, abliŭ benzynaj i, padpaliŭšy, kinuŭ u pieč.

Była tady 8-ja hadzina wiečara.

A nazaŭtraje ranicaj, a 11-aj hadzinie, mnie padali telehramu, što maci maja ŭčora a hadzinie 8-aj addała Bohu dušu swaju...

Ažaniŭšysia, ja pryzabyŭ krychu trapiŭšyje mianie złyje wočy, bo najbolej zaziraŭ u wočy swajej kachanaj žonki. Na trejci hod pažyćcia Boh nadzialiŭ nas synam, i my lepšyje dni našaho žyćcia prawodzili kala jaho kałysački.

Było jamu užo 8 miesiacoŭ, jak zachwareŭ jon na brušny tyłus. My z žonkaj z zatajonym ducham u hrudziach pačarodzi siadzieli dzień i noč nad kałyskaj, uhledajučysia, jak jon zmahaŭsia sa śmierćiu. U krytyčnuju noč kryzysu chwaroby ja siadzieŭ pry kałyscy. Biazsonnyje nočy, napiatyje daŭžejšy čas nerwy razam złažylisia na toje, što ja zadremaŭ, siedziučy. Zbudziŭ mianie niejki ildzista ściudziony wieŭ i šelest. Ja rasplusnuŭ wočy i ŭbačyŭ, jak ad kałyski majho dziciaci adchodzić niejkaja ŭ čorna adzietaja, strojnaja, wysokaja kabieta. Dajšoŭšy da dźwiarej, jana ahlanułasia praz plačo na mianie, i ja paznaŭ jaje... To była taja samaja maładaja asoba sa spalenaho mnoj partretu. Ja ŭskočyŭ na roŭnyje nohi i kinuŭsia da dźwiarej, a paśla ŭ ciomny pakoj, kudy jana pajšła, ale nidzie nie znajšoŭ nikoha. Wiarnuŭsia ja nazad i, kirawany błahim pračućciem, kinuŭsia da kałyski, ale dziacio ŭ jej spało krepkim snom, paśla doŭhich dzion, pieršy raz, roŭna addychajučy.

Nazaŭtraje kryzys chwaroby minuŭ, i dziacio chutka pačało papraŭlacca.

Ad hetaho času kožnuju maju nieŭdaču, kožnaje majo nieščaście papieradžaŭ son, u jakim ja ŭ tej ci inšaj kombinacii bačyŭ henyje złyje woču i, što dziŭniejšaje, na druhi dzień, zazwyčaj, ja bačyŭ ŭ swaich ŭłasnych wačach charakternyje złyje bleski, i strašna rabiłosia mnie siabie samoha. Ale nad usio horšaja taja peŭnaść, što raniej-paźniej ja pawinien sustrecić ŭ swaim žyćci žywoha čeławieka z hetkimi wačami, i, wiedaju što mnie treba budzie z im razam žyć. Ješče bolej: ja znaju ŭžo hetaho čeławieka, sustrečajusia i hawaru z im, ale bajusia hlanuć u jaho wočy. Ja ješče nie bačyŭ ich i pakul nie bačyŭ ich — jon nie maje nadamnoj siły, ale s taho momentu, kali ja hlanu jamu ŭ wočy — ja prapaŭ...

Ja niekolki razoŭ uciekaŭ ad jaho ŭ dalokije harady, i zaŭsiody jon za mnoj traplaŭ tudy-ž, znachodziŭ i serdečna witaŭ mianie, pakul ja ŭ kancy nie straciŭ nadziei pazbycca jaho.

Nia wiercie mnie. Ja łhu wam, kažučy: „jon“, „jaho“, bo podły strach nie pazwalaje skazać mnie, što heto „jana“, jana, taja sa spalenaho mnoj partretu. Što wiečar jana siadzić pry mnie s čyrwonym hwoździkam u rukach i kaže mnie ab swaim kachańni, i ŭ hołasie jaje čuwać slozy. Jana płače, što ja ŭnikaju jaje, i nazywaje mianie pieściwymi

imionami, a ja dryžu sa strachu, chawaju wočy swaje, i pieradamnoj žywoj ujawaj staić dzień maich naradzin, i baču kroŭ na hrudzioch swajej maci i kroŭ u horli swaim i, hruba atpichajučy jaje at siabie, ŭciekaju, wiedajučy, što jana iznoŭ pryjdzie i budzie nazywać mianie pieściwymi imionami, budzie karycca pieradamnoj i płakać!..

Bože, pašli mnie moc i siłu!

Panščyna.

(Krychu razroznienych wypisak z minuŭšych dzion — zamiest zwyčajnaj kaladnaj apowieści.

I. Zamiesta pradmowy.

Historyja — heto takaja pania, katoraja lubić praŭdu skazać koždamu ŭ wočy, nie zważajučy ni na stan, ni na stanowišče zacikawiŭšaj jaje asoby. Mała, što horkaje słowo wykinie ŭ wočy, ale ješče nie raz i zapiše, a ŭžož wiedama i s prykazki: „što napisana piarom,—nia wysiačeš taparom". Zapisanaje piarom pierežywaje wieki i torkaje praŭdaj, jak palcam u wočy; maŭlaŭ, bač, hladzi, jak było na świeci ŭ daŭnyje časy, pawučajsia i wiedaj praŭdu...

Žyŭ raz na świeci literatar i, jak zwyčajna ŭ hetaj chwalebnaj prafesii bywaje, adzinotu swaju dzialiŭ z hoładam, choładam i ŭsielakimi biedami. I žyŭ u tyje časy na świeci redaktar hojny, katory dastaŭ zakaz na artykuł u swaju hazetu, ŭ jakim treba wychwalać i prasłaŭlać bliskučaje panstwo, jaho karysnaje značeńnie ŭ historyi našaho kraju, jaho sprawiadliwaść da „mužyctwa" i nieŭdziačnaść hetaho apošniaho. Redaktar toj ustupiŭ napisać zakazany artykuł woś hetamu znajomamu literataru, abiecaŭsia zapłacić nawat hroš za drukawany radok, kali artykuł budzie napisany z mocaj i pierakonywajuča. Wiedama, „hoład nia ciotka", a „łohkaj" pracaj zarabić i hroš dobra. Literatar chapiŭsia za padadzienuju jamu temu jak toplenik za ščepku, abo jak pierakupščyk staroj opratki za nie saŭsim ješče znošenuju, niewartuju nazwańnia, čaść mužčynskaho adzieńnia, —i na druhi dzień užo siadzieŭ u wialikaj knižni i pierebiraŭ hrudy starych knih, šukajučy historyčnaho materjału da wyšej skazanaho artykułu.

II. Što kazali literataru nawočnyje świedki

Knižnia była bahataja, i ŭ jej było mnoha dobrych knižak. Najpierš literatar uziaŭ u ruki toŭstyje tomy „Volumina legum", u katorych byli pieradrukawany ŭsie pastanowy panstwa i šlachty za 200 s čymś hadoŭ. Razwiarnuŭ pieršy tom na stranicy 502, 503 i znajšoŭ tam zapisanuju konstytuciju, uchwalenuju na sejmie i zaćwierdženuju šlachtaj, duchawienstwam i karalom u 1532 hadu, ab tym, kab paddanych sielan, jakije źbiahuć at swaich panoŭ, pašukiwać da druhoha pakaleńnia.

— „Nie, hetaho mnie nia treba", — skazaŭ sabie literatar i pierewiarnuŭ niekolki stranic nazad. U hare na stranicy stajała ličba 501, i tut šlachta wolnaho narodu ŭstanaŭlała prawo, jakoje dawało wolu panom karać na cieli swaich paddanych za małoj wahi prawiny.

Literatar pierakinuŭ iznoŭ karcinu nazad. Na 502 stranicy ŭpisana pastanowa ab tym, što pan maje prawo śmierćciu karać paddanaho, pawažyŭšahosia ŭdaryć šlachcica.

Całuju horść stranic pierakinuŭ literatar upierad i pad hodam 1543 na 575 stranicy znajšoŭ umacawanaje šlachockim sejmam prawo ab tym, što niepasłušnych i spraciŭlajučychsia hraničnym kamisaram sielan treba karać śmierciu...

Mocna panerwawany nieŭdačaj, literatar atkinuŭ pieršy tomu, Volumina legum" i ŭziaŭ druhi tom. Razharnuŭšy knihu trapiŭ na 606 stranicu, dzie było ŭpisana prawo ab tym, što za mužyckuju haławu, kalib jaje niechta dachodziŭ, jak šlachockaj, hałoŭščyna nie maje być saŭsim płačena.

— „Heto daŭnyje, ciomnyje i dzikije časy", — skazaŭ sabie literatar. Pašukaŭ u haławie jaśniejšaj daty z minuŭčšyny i spyniŭsia na 1569 hodzie, — na dacie, kali šlachta troch narodaŭ: polskaho, biełaruskaho i litoŭskaho—na zjezdzie ŭ Lublinie zaprysiahła sabie jednaść i ŭzajemnuju dapamohu.

„Taki moment, kali try narody padajuć sabie ruki, — dumaŭ literatar, — kali dušy ich napaŭniajucca braterskaj miłaściu i pačućciem sprawiadliwaści, pawinien parušyć luboŭ i da narodu prostaho i nieumiejetnaho"...

I, dumajučy tak, pierekidaŭ karty hruboha tomu „Vol. Leg." Pad hodam 1573, na stranicy 842 upisano prawo, uchwalenaje čyślenym, stotysiačnym sejmam waršaŭskim. Literatar čytaŭ tam ab prysiazie, złoženaj šlachtaj usich troch narodaŭ sabie naŭzajem na wiečnaje bratarstwo.

Zaprysiahnuŭšy šlachcic šlachcicu wiečnaje braterstwo, biaz roznicy wiery, prystupili jany da narady nad dolaj swaich bratoŭ-sielan. Nad sprawaj sielanskaj šlachta nia doŭha pracawała: adnahałosna stotysiačny sejm pastanawiŭ sielan abdarawać wiečnaj, patomnaj, z baćki na syna... niawolaj!

Literatar atkinuŭ i druhi tom praŭ tolerancyjnaj i wolelubnaj respubliki i ŭziaŭ s palicy tom zasłužonaho historyka Herberštejna — znajšoŭ apowieść ab hramadzianskim ładzie ŭ Biełarusi i Litwie ŭ XVI stalećci. Wiery hodny nawočny świedka apawiedaŭ ab tym, jak dwornia abdzirała narod haniebna, a niemiłasierna; jak sielanie, aproč čynša, płočenaho ŭ dwor, i daniny, pracawali 6 dzion u tydni na pana, a siomy—na siabie; jak zasudženyje swaim panam na śmierć sielanie pawinny byli pad prymusam sami sabie rasparywać nažom žywaty... Atkinuŭšy Herberštejna, literatar znajšoŭ toje samaje apisańnie i ŭ Stryjkoŭskaho...

Čacki (T. I, str. 25) apawiedaje, jak za karala Zyhmonta wydano było prawo, katoraje wydziedzičało sielan z ziamli na zaŭsiody i pieredawało ziamlu sielanskuju ich panom. Lubomirski (Rol. Lud. str. 14 i 15) apawiedaje, jak była ŭstanoŭlena zabarona karystaccca sielanam z lasoŭ, s palewańnia ŭ lasoch, rybałoŭstwa, bortnictwa i inš. Hety-ž aŭtor na stranicach 16—19 apawiedaje dalej, jak było adabrana prawo sielanam rasparadžacca swajej ruchomaściu: biez pazwaleńnia panskaho prawo zabaraniało sielaninu pradać, abo darawać kamu ruchomuju swaju reč.

Słaŭny Andrej Fryč Modžeŭski paŭstaje proci zabiwańnia biezskarna sielan „jak sabak“ i wymahaje, kab było ŭstanoŭleno jakoje karajučaje prawo za zabojstwo sielanina šlachcicam.

Piotr Skarha kliče: „O ziamielka, jak že ty bahata krywi napiłasia, ažno ad jaje pačyrwanieła? Jakže s ciabie mnoha hałasoŭ Ablawych wyletaje, naklikajučy pomstu! Sielanie ŭ panskaj niawoli, i pan može sielanina abdzierci i zabić, ničym pierad nijakim uradam nie atkazywajučy“.

I doŭha, doŭha šukaŭ literatar patrebnaho jamu materjału ŭ historykaŭ i nawočnych świedkaŭ i... nie znachodziŭ.

III. Załasny kaniec wiasiołaho pačatku.

Minaŭ dzień za dniom, u tym že čarodzie išli i noČy, a ŭ hazeci zakazanahō artykułu ab dabradziejstwach šlachty dla sielanina nie było i nie było. Zatoje ŭ literatara ŭ tecy

nazbirałosia niemała wypisak, abwinawačywajučych panawašyj stan.

I ot raz niedahadliwamu tamu literataru ŭzdumałosia pieradrukawać swaje wypiski. Znajomy drukar, pa znajomaści paličyŭšy u dwaja za rabotu, nadrukawaŭ knižku. Dobry pryjaciel knihar, attarhawaŭšy sabie 80% ustupki, pryniaŭ knižku na prodaž i, kab nie adbiwać sabie pakupcoŭ, schawaŭ jaje ŭ skład. A literatar? Literatar straciŭ nazaŭsiody zakazy ŭ redakcijach i Kalady sustrečaŭ... Dy što tam! Nichaj sustrečaje, jak sam wiedaje. Nie darmo-ž kaže prykazka: „jak paścieleššia, tak i wyśpiššia“. Hádoŭ nima što žaleć!..

